17957

Gazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Tezi

ZAİFÎ VE BUSTÂN-I NASÂYIH'I

(İnceleme ve Tenkitli Metin)

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Danışman:
Doç. Dr. Cemâl KURNAZ

Hazırlayan:
Abdulhakîm KOÇİN

ANKARA-1991

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ..... XIII
GİRİŞ..... 1

TÜRK EDEBİYATINDA NASİHATNÂME GELENEĞİ VE BU KONUDA YAZILAN ESERLERE GENEL BİR BAKIŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

ZAİFÎ VE BUSTÂN-I NASÂYIH'I

A. ZAİFÎ - HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ.....13

1) HAYATI.....13

a. Doğum yeri.....13
b. Doğum tarihi, adı ve ailesi.....15
c. Tahsili ve mesleği.....16

2) ESERLERİ.....19

a. Divân.....19
b. Bustân-ı Nasâyıh.....19
c. Bâğ-ı Behişt.....19
ç. Sergüzeşt-i Zaifî.....20
d. Fâl-i Murgân.....20
e. Gülşen-i Sîmurg.....21
f. Kitâb-ı Nigâristân ve Hadika-i Sebzistân.....21
g. Kıssa-i 'Aşkî ve Ma'şuk.....22
ğ. Gülşen-i Mülûk.....22
h. Sabrü'l-Mesâyib.....23
ı. Risâle-i Cevâhirnâme.....23
i. Sûret-i Vakfiye-i İbn-i Mihâl Ali Beg.....23
j. Münşe'at.....24

3) EDEBÎ ŞAHSİYETİ.....25

B. BUSTÂN-I NASÂYIH.....29

1) BUSTÂN-I NASÂYIH'IN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....29

a. Vezin durumu.....29
b. Kafiye durumu.....30

2) ÜSLÛP VE EDEBÎ SANATLAR.....31

a. Söze bağlı sanatlar.....32
b. Manaya bağlı sanatlar.....32

3) BUSTÂN-I NASÂYIH'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....34

4) BUSTÂN-I NASÂYIH İLE ATTÂR'IN PENDNÂME'SİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.....42

SONUÇ.....47

İKİNCİ BÖLÜM

BUSTÂN-I NASÂYIH (TENKİTLİ METİN)

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....48
TENKİTLİ METNİN HAZIRLANMASINDA BAŞVURULAN NÜSHALAR.....49
BUSTÂN-I NASÂYIH'IN METNİ.....53

I. Bismillahirrahmanirrahim.....53
II. Seyyidü'l-mürselîn Muhammed Emîn'ün na'tıdur sallallahu 'aleyhi ve sellem.....57
III. E'imme-i dîn medhleri beyânındadur rıdvânu'llâhi 'aleyhim ecma'în.....59
IV. Pâdişâh-i İslâm Sultân Süleymân Hân halledellâhu mülkehu medhindedür.....60
V. Kitâb-ı Bustân-ı Nasâyıh medhindedür.....63
VI. Kâdiye'l-hâcât ve râfi'u'd-derecât hazretine tazarru' ve münâcâtdur.....66
VII. Ehl-i riyâzet olup nefsi arzusın virmeyen kişi kâmil ü 'âkildur.....68
VIII. Her ki dil-âzârdur Hudâ andan bî-zârdur ve bu halk na'imlerdür mevt irdükde uyanırlar.....69

IX. Tâlib-i Hak olan ʻâkil hâmûş olup agzına mühr-i sükût urur.....71
X. Ehl-i imân kizb ü hased u gıybet u harâmdan perhîz üzre olurlar.....73
XI. Pâdişâhlara ʻadl lâzımdur ve heybetlerine naks virür nesneden perhîz gerekdür.....75
XII. ʻİlme vü ehline ʻizzet gerekdür ve kişiye ahlâk-ı haseneden lâ-büddür.....77
XIII. Dünyâ hilekâr ü mekkârdur ʻâkil olana bu dört hatarlu nesneden perhîz gerekdür.....78
XIV. Nik-baht oldur ki ʻakibetin endişe kılup ana göre iş eyleye.....81
XV. Emn ü niʻmet ü tendürüstî vü ferâg ʻâkile hoş afiyetdür.....83
XVI. Ahvâl u efʻâl-i dervîşân ne vech üzre olmak gerekdür anı beyân ider.....87
XVII. Hûy-i bed u sıfât-ı bed-bahtî nedür anun beyânı-dur.....89
XVIII. Ehl-i riyâzet ne vech üzre riyâzet itmek gerekdür anı beyân ider.....90
XIX. Fukarâya fakr ne keyfiyet üzre gerekdür bulara ne tarik ile zindegânî gerekdür.....93
XX. Kişi ehl-i takvâ vü ehl-i tevâzuʻ olup gönül ele getürüp dâʼim istigfâr gerekdür.....98
XXI. Bahil bed-hûy u bed-gûy olur sıfat-ı buhl gayetde bed nesnedür.....100
XXII. Dervîş dünyâya hâris olmayup nefsi .. murâdın virmeyendür.....101
XXIII. Kişi eli altında olanları hoşça dutup eyülere yavuzluk u yaramazlara eyülük itmemek gerekdür..103
XXIV. Tevâzuʻ u meskenet ehli rûzgâr-ı zûr-kârda rest-gârî buldı.....104
XXV. Zikr-i ʻavâm u zikr-i havâs u zikr-i havâsüʼl-havâs ne vech üzredür anı beyân ider.....105
XXVI. Her kimsede ki ʻakl-ı kâmil ola sıfat-ı hamîde ile mevsuf olısardur.....108

XXVII. "İnne'l-mübezzirîn kânu ihvânü'ş-şeyâtini" âyetinün tefsirine muvafık beyândur.....110
XXVIII. Azırganup u hor görüp ba'zı nesneden hazer itmemek kişiyi çok belâ vü 'azîm rence irişdürür.....112
XXIX . Ba'zı hisâl-i mezmûme vardur ki anunla mefsûf olan kimesne lâ-büdd ba'zı ef'âl-i zemîme-i uhra ile mefsûf olınacakdur.....113
XXX. Ba'zı nesne vardur ne kadar çok ve kuvvetde ise dahı bî-sebât olup tîz fânî olısardur anun beyânıdur.....114
XXXI. Her ki kendüye virilen ni'mete şâkir oldı kemâl-i ni'mete irişdi.....116
XXXII. Ba'zı nesne vardur gitdükden sonra yine gelmesi muhaldur pes elden gitmedin tedârik gerekdür.....118
XXXIII. Kişi ehl-i sükût u ehl-i şükür olup sitize olmamak gerekdür.....120
XXXIV. Çok günâh u düşmen ve ehl-i 'iyâl u borçlu olmak kişiyi sır.....122
XXXV. 'Avretden vefâ eblehden eymenî gelmez ve kişiye nefs u şeytân ile cihâd gerekdür.....123
XXXVI. Kişinün 'ömrin ziyâde idüp âdeme sürûr viren nesneler beyânındadur.....124
XXXVII. Âdemün 'ömrine noksan ve kalbine gam viren nesneleri beyân ider.....125
XXXVIII. Kişinün âb-ı rûyın hâke rizân iden nesneleri beyân ider.....126
XXXIX. Âdemün yüzi suyın arturan nesneleri beyân ider...128
XL. Ehl-i dâniş iş bu sıfat-ı hamîde ile mefsûf olup dâ'ima zemîmeden perhiz gerekdür.....130
XLI. 'Âkil olan her şahsı kendüye hem-dem idinmez belki âhirete nef'i olanla sohbet ider.....132
XLII. Bir işde sevâb göresin kendü muraduncа cevab virme hatâ idersin.....133
XLIII. Ş'ol ki uyûb beyânındadur kim kişinün yüzine kir getürür.....136

XLIV. Halk-ı cihan içre mu'teber ve mergub olan nesneleri beyân ider.....138
XLV. Begler dostlugına i'timâd itme ve kimse mâlına hased itme ve yalancılardan vefâ umma.....140
XLVI. Kişinün aybın yüzine urma ve kendü zahmetün halka yükletme.....141
XLVII. Kişide sıdk u hıfz-ı emanet gerekdür ve kul dâ'im Allâh kulugında olmak gerekdür.....142
XLVIII. Gamün zamanında sana yâr olanun gerekdür ki huzûrun zamanında elin alasın.....144
XLIX. Her ki 'âkil u bâlig ola ana kendinün ve halk-ı 'âlemün ma'rifeti lâzımdur.....145
L. Her ki ehl-i ferâg u perhîz-kâr oldı cihanda muhterem oldı.....148
LI. Ehl-i takvâ her harâmdan perhîz idüp dâ'im istigfâr u'ibâdetde olur.....149
LII. Mihmana 'izzet idüp kişi mikdarınca konugın ta'amlandırmak vâcibdür.....151
LIII. 'Alâmet-i ahmakân nedür anı beyân ider.....155
LIV. 'Alâmet-i ehl-i fısk böyledür.....157
LV. 'Alâmet-i şekâvet beyânındadur.....158
LVI. Bahilde 'alâmet-i buhl nedür anun beyânındadur.159
LVII. Zişt-rûdan hâcet dileme ve saht-dil olma ki 'alem gibi âdem bî-sebâtdur.....160
LVIII. Dört nesne fi'l-i şeytândur.....165
LIX. 'Alâmet-i ehl-i nifâk budur.....166
LX. Müttaki yalan söylemez ve mütekebbir olmaz ve harâm yimez ve bedâna hem-nişîn olmaz.....167
LXI. Ehl-i cennet ni'âmeye şâkir belâya sâbir ve rûz u şeb müstagfir olandur.....168
LXII. Bu so'l nasâyıhdur ki nas içinde müsta'mel olan nesnelerün ba'zın işleyüp ba'zından perhîz u hâzer lâzımdur.....171
LXIII. 'Alâmet-i sabr nedür anun beyânındadur.....176
LXIV. Hile-i iblis u râh-ı şeytân-ı hasîsden dûr olmak lâzımdur.....180

LXV. Kişiye kimlerle musahabet ve kimlerdən perhîz lâzımdur anı beyân ider.....181
LXVI. Sılâ-ı erhâm vâcib olduğın beyân ider.....184
LXVII. Merd-i hakikî kimlerdür anun beyânındadur.....185
LXVIII. Hekmet: 'Ömr cem'-i mâl içün degüldür belki mâl âsâyış-ı 'ömr içündür.....188
LXIX . Pend: Cem'-i mâle hâris olan 'akibet mâl üzre helâk olısar.....189
LXX. Pend: Kişi itdügi ihsânı minnet itmekle iptal itmemek gerekdür.....190
LXXI. Pend: 'İlm ögrenüp 'amel itmeyen ve mâl cem' idüp yimeyen bî-fâ'ide renc çekdiler.....191
LXXII. Pend: Kişi sırrını kendü dostına dahı dimek hatâdur.....192
LXXIII. Pend: 'İlm dünyâ tahsili içün degüldür belki dîn evin yapmag içündür.....193
LXXIV. Hikmet: Perhîz-kâr olmayan 'âlim gice elinde çerag dutar a'ma gibidür.....194
LXXV. Hikmet: Milk hiredmendân ile cemâl u dîn perhîz-kârlarla kemâl bulur.....195
LXXVI. Hikmet: Mâl bî-ticâret u 'ilm bî-behâ vü milk bî-siyâset devam u karâr dutmaz.....196
LXXVII. Pend: Zâlimleri ve yaramazları esirgemek eyülere vü dervişlere zulm itmekdür.....197
LXXVIII. Pend: Âvân-ı sibyâna vü hercâyî dilbere vü şâhân dostlugına i'timâd gerekmez.....198
LXXIX. Hikmet: Düşmen-i zaif sana dost oldugı kavî düşmen olmag içündür.....200
LXXX. Hikmet: İki düşmen arasında bir iş eyle ki dost olduklarında utanmayasın.....201
LXXXI. Hikmet: Düşmenün ile hem-nişîn olandan dostlugı kat' itmek lâzımdur.....202
LXXXII. Hikmet: İki nesneden müterəddid olsan kimsenün gönlü incinmeyecek cânibi ihtiyâr eyle.....203
LXXXIII. Hikmet: Mâl ile bir zarar def'i ki mümkin ola virüp cânı hatarlu yire bırakmamak gerekdür...204

LXXXIV. Pend: Düşmen-i ʻâcize rahm eyleme ki seni ʻaczde bulsa helâk ider.....205
LXXXV. Hikmet: Bed-bahtı helâk itmek lâzımdur ki kendü ve halk belâdan halâs olur.....206
LXXXVI. Hikmet: Düşmen nasîhatın dutmayalar velîkin sözin dinleyüp hilâfın işleyeler.....207
LXXXVII. Hikmet: Ol kadar hışm itme kim dostlar senden vahşet ideler hayrü'l-umûr evsâtuha 208
LXXXVIII. Pend: Bî-hilm pâdişâh milk düşmenidür bî-ʻilm zâhid dîn düşmenidür.....209
LXXXIX. Hikmet: Düşmene ol kadar hışm itme ki sana dostlarun iʻtimâdı kalmaya.....210
XC. Hikmet: Bed-hû olan kimesne dâ'im kendü elinde esirdür.....211
XCI. Pend: Sipâh u düşmen hilâf itdükde sen huzûrda ol yek-dil olsalar tedârük gerekdür.....212
XCII. Hikmet: Düşmen her hileden ʻâciz kalıcak dostluk yüzinden müdârâ ile eyle iş eyler ki düşmen iken idemezdi.....213
XCIII. Pend: ʻÂkil olan düşmeninden intikamın bırahur düşmen eliyle alur.....214
XCIV. Pend: Kimsenün hâtırın yıkar nesne bilürsen sen dime bir gayrı kimse disün.....215
XCV. Pend: Sana ʻilm-i yakîn hâsıl olmadın kimsenün hiyânetin pâdişâha dimen revâ olmaz.....216
XCVI. Pend: Düşmen hilesine gurûr u meddâhun medhine sürûr gerekmez.....217
XCVII. Hikmet: Söz söyleyen kişinün dutulmayınca sözü salâha gelmez.....218
XCVIII. Hikmet: Her beni Âdem kendü oglın zibâ vü ʻaklda kendüyı bî-hemtâ bilür.....219
XCIX . Hikmet: On âdem bir sofrada taʻam yirler iki kelb bir leş üzre gavgadan hâlî olmazlar.....220
C. Hikmet: Tüvânâ iken eylük itmek gerekdür ki nâ-tüvân olsa saht-ı ten görmeye.....222
CI. Hikmet: Her nesne ki tiz hâsıl olur anun helâkı dahi tiz olur.....223

CII. Hikmet: Her emrde sabr itmek gerekdür 'acele ile olan işün sonı harâbdur.....224
CIII. Hikmet: Nâdân hâmûş gerekdür bu işi tedârük iden nâdân degüldür.....225
CIV. Pend: Kişi kendüden a'lem kimesne ile bahs itmek kendüye câhil didürmekdür.....226
CV. Pend: Her ki yaramazlarla hem-nişîn ola hergiz eylük nâmın hâsıl itmeye.....227
CVI. Pend: Kimsenün gizlü 'aybın açmak kendü karındaşın melâmet itmekdür.....228
CVII. Pend: 'Amel itmeyen 'âlim çiftçidür ki zahmet çeküp yir sürer tohm ekmez.....229
CVIII. Hikmet: Eger her gice Kadr gicesi olaydı Kadr'ün hiç kadrı kalmayaydı.....230
CIX. Hikmet: Ulularla önegülik iden kişi kendü kanına etmek tograr.....231
CX. Hikmet: Her ki pençe-i şîre vü yalmân-ı şemşire karşu el dutdı mevtin kendü eliyle buldı.....232
CXI. Hikmet: Bir zaif kavî kimesneyle cenk itmek kendü helâkın istemekdür.....233
CXII. Hikmet: Kimsenün nasîhatın dutmayan lâ-büdd halkdan çok melâmet işidecekdür.....234
CXIII. Hikmet: Ehl-i hünerün yüzin görmege bî-Hünerün takatı yokdur.....235
CXIV. Hikmet: Şikem belâsıdur ki seyyâd sayd-ı murga mukayyed ü murg dâma bend ü kayd olur.....236
CXV. 'Avret ile hergiz meşveret idüp sözin dutmayalar ki mühlikdür.....238
CXVI. Hikmet: Düşmenün helâkına kadir olup öldürmeyen kendüye kefen ihzâr itsün.....239
CXVII. Hikmet: Pâdişâhlar kulların helâk itmede te'emmül ideler bî-tedebbür öldürmeyeler.....240
CXVIII. Hikmet: Câhiller meclisinde vaki' olan 'âlim 'izzet ü hürmet tevakku' itmemek gerekdür.....241

CXIX. Hikmet: Bir câhil bir'âlim-i hakîme galib olmak kara taş kıymeti cevher saymak gibidür.....242
CXX. Hikmet: Bir denî âlî mertebeye irişmekle nefîs u bir refi' hâke düşmekle hasîs olmaz.....243
CXXI. Hikmet: Bir habiz zû-kadre makrun olmakla kadr bulsa müfarekât buldukda cibillî habaseti yine mukarrerdur.....244
CXXII. Hikmet: Evbaşlar dânâyân sözlerin gûş-ı hûşlarına almak muhâldur.....245
CXXIII. Hikmet: Ehl oldur ki kendüde fazl ola mücerred mansıbı vü halk ta'rifiyle olmaya.....246
CXXIV. Pend: Cân harc idüp yidürmekle dost-ı sâdık ele girse olur velîkin ele girdükden sonra her zaman hâtırın hoş dutmak gerekdür.....247
CXXV. Pend: Evvel rây u tedbir andan sonra nizâm u intizâm-ı mülk 248
CXXVI. Hikmet: Bir gürbüz 'avret elinde bir zaif erün aczı gibi nefs elinde 'akl 'âcizdür.....249
CXXVII. Pend: Fâsık-ı cüvânmerd 'âbid-i bahîlden yegdür250
CXXVIII. Pend: Kabûl-ı halk içün terk-i şehvet iden ârzû-yı harâm içün ârzû-yı helâlı terk itmiş-dür.....251
CXXIX. Hikmet: Uyûb-ı düşmeni cem' idüp zamân-ı fursatda 'uyûbu ile serzeniş eyle.....252
CXXX. Hikmet: Cibilli sefâhat 'âmiden nasîhatler zâil olur degüldür.....253
CXXXI. Hikmet: Ma'siyet her kişiden mezmûmdur 'âlimden dahı ziyade.....254
CXXXII. Hikmet: Kişi cânını bir dem içün ri'âyet idüp saklasun ki son nefesdür.....255
CXXXIII. Latîfe: Muhlislere şeytân uramadugı gibi müflislere sultân el urmaz.....256
CXXXIV. Pend: Hayâtında nân yidürmeyenün adı öldükden sonra hergiz anılmaz.....257

CXXXV. Pend: Engür lezzetin ac tul'avret bilür mîve sahibi ne bilsün ki tokdur.....258
CXXXVI. Hikmet: Kaht günlerde fakirler hâlin sormayalar meger ki kût ile kuvvet virürler.....259
CXXXVII. Hikmet: Kişi ne ecelinden önürdi ölür ve ne ecelinden sonra kalur.....260
CXXXVIII. Hikmet: İy tâlib-i rızk tâleb eyle eyleme rızkun bî-kusûr sana vâsıl olmamak muhâldur.....261
CXXXIX. Hikmet: Her nesne ki anı el komamışdur ana âdem eli irmek olmaz.....262
CXL. Pend: Ol nesne ki nasîbün olmaya ana tâlib olmak kuru emek çekmekdür.....263
CXLI. Hikmet: Mâldar fâsık altunla sıvanmış taş ve fakir sâlih topraga bulanmış dilber-i meh-veş gibidür.....264
CXLII. Pend: Hasûd bî-güneh kişiye düşmen ve Allâh virdügi ni'metlere bahîl olur.....265
CXLIII. Hikmet: 'Âlim-i 'âmil u şâkird mürîd u zâhid 'âlim ü seyyâh ehl-i ma'rifet gerekdür.....266
CXLIV. Pend: 'Amî-i câhil piyâde vü 'âlim-i kâhil süvâr-ı hufte gibidür.....267
CXLV. Pend: 'Âlim-i bî-'amel zenbûr-i bî-'asel gibidür..268
CXLVI . Hikmet: 'Âbid-i tama'kâr reh-zen ü bî-mürüvvet er çün zendür.....269
CXLVII. Hikmet: Gemisi gark olan tâcir u kalenderilerle hem-nişîn olan miras-hᵛâr-ı fâcirün ölince içinden hasret gitmez.....270
CXLVIII. Hikmet: Hil'at-ı pâdişâhîden fukarâya köhne kaba vü 'abâsı 'azîzdür.....271
CXLIX. Hikmet: Kişi görmeyüp bilmedügi yola rehbersüz gitmek hilâf-ı rey-i ehl-i'akldur.....272
CL. Pend: Şunı bilesin'akibet bileceksin anı sormak saltanat heybetine naks virür.....273
CLI. Pend: Kişi ihvân-ı safâ ile bir meşken-i hâlîde yek-dil olup musahâbet gerekdür.....274

CLII. Hikmet: Yaramazlarla hem-nişîn olan anlarun tabi'atın dutmasa tarîkatları ile müttehem olur.....275
CLIII. Hikmet: Her ki ehl-i'akldur vakt-i dürüştîde yumşaklık göstermek gerekdür.....276
CLIV. Hikmet: Bir cem'de söz söylenürken kendüyi ortaya atup söylemek cehli izhâr itmekdür..278
CLV. Pend: Hasteye marazun ne yirdedür dime zîrâ âdemün ba'zı'uzvın zikr itmek'aybdur..279
CLVI. Hikmet: Kişide nâgeh bir hatâ vaki' olsa halk anı dâ'ima dilden komazlar.....280
CLVII. Hikmet: Hâk-şinâs olmayan âdemden nân-nemek hakkın bilür kelb yegdür dirler.....282
CLVIII. Hikmet: Beden-perver olandan hüner ü bî hünerden serverlik gelmez.....283
CLIX. Hikmet: İncilde mektûbdur iy benî Âdem gınada şugl-i mâl fakrde teng-hâl yâ kanı benüm çün a'mel.....284
CLX. Hikmet: Gâh olur şâhlar hâke beraber gâh olur fakirler emîr u server olurlar.....285
CLXI. Hikmet: Hakk'un celâlinden havâs ü hem-nâk cemâlinden 'âsiyân dahı ümîz-i rahmet-i Rahmân pak iderler.....286
CLXII. Hikmet: Dünyâda te'dîb-i Hak'la mü'eddeb olan âhirete fevz ü salâh u illâ figân u sahda olur.....287
CLXIII. Hikmet: Nik-baht olanlar önce geçen eyü kişiler a'mâlıyla muttasıf olurlar.....288
CLXIV. Hikmet: Anun ki kulagı sagır halk oldı hak söz işitmek muhâldur.....289
CLXV. Hikmet: Sonı eyü olan fakir 'akibeti yaramaz olan pâdişâhdan yegdür.....290
CLXVI. Hikmet: A'ladan ednâya dâ'ima ihsândur ednâdan a'lâya her an küstahîdür.....291
CLXVII. Hikmet: Hudâ günde bin'aybün görür örter hem-sâye 'aybün görmez yüz söz söyler.....292

CLXVIII. Hikmet: Zer ma'denden kazma ile çıkar bahîlün cânın kazsan elin açmaz.....293
CLXIX. Hikmet: Her ki eli altında olanlara bahşiş itmeye 'akibet kendüye muhtâc olana muhtâc olur.....294
CLXX. Hikmet: Halk içinde hilâf olsa dut kenar sulh olsa âsûde-hâl oturma her-bâr.....295
CLXXI. Hikmet: Muhlis olanlar her ferd insân eyü oldugın isterler.....296
CLXXII. Hikmet: Büzürgâna fazl-i büzürgî besdür ri'ayet küçüklere gerekdür.....297
CLXXIII. Hikmet: Şâhlar zulmi def' ü sahne hûn-h^vârları ref' ü kâdi mesâlih-i şer' görmek içündür.....298
CLXXIV. Latîfe: Her kişinün dişi kamaşur ekşiden kâdilerün datludan kamaşur 'acebdür.....299
CLXXV. Latîfe: Şahne-i ma'zûl zulmden ve kahbe-i pire-zen fuhşdan tevbe itmeyüp neylesünler..300
CLXXVI. Hikmet: Pâdişâhlara nasîhat iden cân u baş terkin urmak gerekdür.....301
CLXXVII. Hikmet: Dâ'imâ ehl-i fazl ü hüner dünyâ huzûrundan mahrumlardur.....302
CLXXVIII. Hikmet: Her ki merd-i âzâdedür havâdîs-i rûzgârdan tagayyür bulmayüp kullugında dâ'imâ sâbit kadem olur.....303
CLXXIX. Hikmet: Bilüp 'amel itmeyen olup yimeyen dünyâdan âhirete tahassür olup gitti.....305
CLXXX. Musannif kendüye nasîhat idüp tahallüs beyân ider.....306

BİBLİYOĞRAFYA.....314

ÖNSÖZ

Her sanat eseri, ister istemez bağlı bulunduğu bir âlemin, medeniyetin, ilim ve kültür atmosferinin görüş açısını, ufkunu, rengini, kokusunu ve sesini taşır. Meseleye bu açıdan bakıldığı zaman kütüphanelerimizin raflarında toza gömülmüş, unutulmaya yüz tutmuş ve her biri önemli bir belge durumunda olan eserlerimizin vakit geçirilmeden incelenip değerlendirilmesi, kültür, medeniyet ve edebiyat tarihimizin tam ve sağlıklı bir şekilde anlaşılması için karşımıza bir mecburiyet olarak çıkar. Asıl adı Muhammed bin Evranos bin Nureddin olan 16. yüzyıl şairlerinden Zaifî'nin " Bustân-ı Nasâyıh " adlı eserini tez konusu olarak seçmemiz de sözünü ettiğimiz bu mecburiyetten kaynaklanır.

Yaşadığı dönemin sayılı şairlerinden olmamakla birlikte 7'si manzum, 2'si manzum-mensur, 4'ü mensur olmak üzere toplam 13 eseriyle dikkate değer bir şair ve velût bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Zaifî'nin, Divân'ı, Gülşen-i Sîmurg'u, Sergüzeştnâme'si ve Fâl-ı Murgân'ı üzerinde çalışmalar yapılmış ise de, en önemli eserlerinden biri olan Bustân-ı Nasâyıh'ı üzerinde dikkate değer bir çalışma yapılmamıştır. Her ne kadar Ankara Üniversitesi, DTCF'de üç öğrenci tarafından bitirme tezi olarak eser üzerinde bir çalışma yapılmış ise de bu, mütehassısların güvenle kullanabilecekleri özelliklerden uzaktır. Bu sebeple biz klâsik edebiyatımızın kemâle erdiği 16. yy.'ın bu dikkate değer şairinin Bustân-ı Nasâyıh'ı üzerinde yapılacak

ciddi bir çalışmanın, öncekileri tamamlayıcı mahiyette olup, edebiyatımızın takip ettiği çizgiyi görmemize de yardımcı olacağını düşündük.

Çalışmamıza başlarken ilk önce Ankara, İstanbul ve Edirne'deki kütüphanelerin kataloglarından eserin kaç nüshasının olduğunu tespit etmeye çalıştık. Bu çalışmalarımızda ikisi yurt içinde ikisi yurt dışında olmak üzere toplam dört nüshanın mevcudiyetini tespit etmiş olup, bunlardan yaptığımız yazışmalar sonucu Free Library of Philadelphia (USA)'daki nüshanın mikrofilmi ile Paris Bibliothéque Nationale ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshaların fotokopilerini temin ettik. Geriye kalan ve kaynaklarda kayıp olduğu zikredilen İstanbul Hat Sanatları Müzesi'ndeki nüshayı da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün özel izniyle yerinde inceleme imkânı bulduk ve mevcut nüshalardan eserin metnini tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken de eserin edebî ve vesika mahiyetinin bozulmaması için dilini sadeleştirmeden o devre ait özellikleriyle aynen transkribe ettik. Böylece metni, mütehassısların güvenle kullanabilecekleri; dil edebiyat ve neşir kaidelerine uygun bir şekille ortaya koyarak, edebiyat dünyamıza hem edebî ve hem de devletin zirvedeki dönemine ait bazı olaylara ışık tutması bakımından tarihî değere sahip bir eser kazandırmış olduk.

Bu kısımdan önce de çalışmamıza mukaddime mahiyetindeki açıklamalarda, başlangıcından eserin yazıldığı 16. yy.'a kadarki Türk edebiyatında, genel hatlarıyla nasîhat-

nâme geleneği ve bu konuda yazılan eserler üzerinde durup, Bustân-ı Nasâyıh'ın bu gelenekteki yerini tespit etmeye çalıştık. Bu "giriş" bölümünden sonra birinci bölümde Zaifî'nin hayatı, eserleri ve edebî şahsiyeti hakkında bilgi verdik. Yine bu bölümde "Bustân-ı Nasayıh"ını incelerken eserin şekil özellikleri, üslûp ve edebî sanatlar ile muhtevası hakkında bilgi verip, kısmen tercümesi olduğu Attar'ın Pendnâme'si ile bir de karşılaştırmasını yaptık. Böyleco mesnevilerimizin zannedildiği kadarıyla körükörüne bir İran mukallidliği olmayıp, aynı kültür kaynaklarından beslendikleri için aynı konuları aldıklarını ancak kendilerine göre işlemiş olduklarını, hatta Bustân-ı Nasayıh'ta olduğu gibi tercüme ya da kısmen tercüme olan eserlerde bile şairlerin kendi kabiliyet ve kültürlerini işlediklerini bir kerre de biz tespit etmiş olduk. İkinci bölümde ise, tespit ettiğimiz tenkitli metinden önce metnin hazırlanmasında başvurduğumuz nüshaları tanıttık. Sonuç bölümünde çalışmamızın genel bir değerlendirmesini yaptık. Eserin hazırlanmasında doğrudan faydalandığımız ya da nasîhatnâme geleneğini ortaya koymaya çalışırken gerekli gördüğümüzde başvurduğumuz kaynakları bibliyografya kısmında verdik.

Bu çalışma, edebiyat tarihimiz ve özellikle nasîhatnâmeler üzerinde çalışma yapacak mütehassısların ilmî çalışmaları için faydalı ve güvenli bir malzeme teşkil eder ve edebiyat dünyamıza ışık tutabilirse kendimizi mutlu hissedeceğiz.

Son olarak, çalışmalarım esnasında ellerindeki kaynaklardan yararlanmama müsade eden Dr. Kâmil AKARSU'ya ve çalışmamın her safhasında ışık tutan, yönlendiren; karşılaştığım müşkillerin halli hususunda yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Cemâl KURNAZ'a samimi teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Abdulhakîm KOÇİN

ANKARA-1991

TÜRK EDEBİYATINDA NASÎHATNÂME GELENEĞİ VE BU KONUDA YAZILAN ESERLERE GENEL BİR BAKIŞ

İnsanların Allah'a, kendisine ve başkalarına karşı sorumlu olduğu görevleri tanıyıp, yerine getirmeleri amacıyla yazılmış olan nasîhatnâmeler, toplumumuzun İslâm medeniyetine katılmasından sonra oluşan divân edebiyatı ürünleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür eserlere her ne kadar 15 ve 16. yüzyıllarda yapılmaya başlayan Feridüddin Attar'ın Pendname'sinin tercümeleriyle rastlanıyor gibi görünüyor ise de, ciddi ve kapsamlı bir inceleme yapıldığında, nasîhatnâme geleneğinin Türk edebiyatının ilk dönemlerine kadar uzandığı görülür. Buna örnek olarak Fuad Köprülü'nün manzum nasîhatnâmelerin ilk örnekleri sınıfına aldığı(1) atasözlerimizi verebileceğimiz gibi, Türklerin İslâmiyet öncesi dinî(Maniheist-Budist) inançlarını anlatan metinleri(2) ve yine bu döneme ait Türk edebiyatının ilk yazılı mahsüllerinden olan Kül Tigin Abidesi'ni gösterebiliriz(3).

Türk edebiyatının Orta Asya'daki bu ilk yazılı mahsüllerinden başlayarak Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerine kadarki zaman sürecinde bu türden eserlerin tahminimizden çok

---

(1) M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1980, s.158.

(2) Bkz. Tâlât Tekin, "İslâm Öncesi Türk Şiiri" Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı I(Eski), Ocak 1986, s.3-42.

(3) Bkz. M. Ergin, Orhun Abideleri, İstanbul, 1980, s.65.

olduğu muhakkak. Ancak biz, bu eserleri tespit edip günyüzüne çıkarmanın Türk edebiyatında nasîhatnâme geleneğinin eksiksiz bir biçimde ortaya konması için son derece manalı hatta zarurî olduğuna inanmakla birlikte bu günkü ilmî inceleme ve doküman kıtlığı içinde geniş ve tam olarak araştırmanın da mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Bu yüzden İslâm öncesi Türk edebiyatında nasîhatnâme geleneğiyle ilgili olarak yukarda söylediklerimizi yeterli görüyor ve Türklerin İslâmiyet'i kabul ettikleri tarihten başlayıp,daha sonra divân edebiyatı adı altında gelişen Türk edebiyatında nasîhatnâme geleneği çerçevesinde yazılmış nasîhat kitapları üzerinde durmayı gerekli görüyoruz.

Bilindiği gibi İslâm'ı kabul eden ilk Türk devleti, esas kitlesini Karluk, Çigil ve Yağma Türklerinin oluşturduğu Karahanlılardır.

10. yüzyıl başlarında İslâm dinini kabul eden Doğu Karahanlı sülalesinden Satuk Buğra Han'ın ölümünden(955) bir kaç yıl sonra kalabalık bir Türk zümresinin İslâm dinine girmesiyle birlikte özellikle Doğu Karahanlıların başkenti Kaşgar; önemli bir Türk-İslâm kültür merkezi haline geldi. İslâmî Türk edebiyatının ilk eserleri de 11. yüzyıl ortalarında burada yazıldı. Bunlar, Balasagunlu Yusuf'un 1069'da tamamladığı " Kutadgu Bilig " adlı 6500 beyitlik büyük manzûm eseri[4] ile Yusuf'un çağdaşı büyük Türk dilcisi Kaşgarlı

---

(4) Kutadgu Bilig'in bilinen üç nüshası(Viyana, Kahire ve Fergana nüshaları) faksimile usûlüyle 1942 ve 1943'te

Mahmud'un " Divanu Lugati't-Türk " adlı ünlü Türkçe-Arapça sözlüğüdür(5). Yüknekli Edib Ahmed'in dörtlükler halinde yazdığı " Atâbetü'l-Hakâyık " adlı dinî ahlâkî küçük manzum eseri(6) de büyük bir ihtimalle 12. yüzyılın sonlarında yazılmıştır.

TDK tarafından yayımlanmıştır. Eserin tenkitli metni R.Rahmeti Arat tarafından hazırlanmış ve 1947'de TDK yayınları arasında basılmıştır(2. baskı 1979). Eser günümüz Türkçesine gene R.R.Arat tarafından tercüme edilip 1959'da TDK tarafından basılmıştır. Eserin indeksi R. Rahmeti Arat tarafından yapılmış ve Kutadgu Bilig İndeksi adı ile Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından basılmıştır(1979). Eser üzerine yeni bir çalışma M. Kara tarafından yapılmıştır: M. Kara, Bir Başka Açıdan Kutadgu Bilig, Ankara, 1990.

(5) Divânu Lugati't-Türk, Ali Emiri tarafından bulunmuş, 1915-1917 yıllarında 3 cilt halinde basılmıştır. Eser üzerine yapılan çalışmalardan bir kaç tanesi sunlardır:
Divânu Lugati't-Türk, Tıpkıbasım , TDK, 1941.
B.Atalay, Divânu Lugati't-Türk Tercümesi(3 cilt), TDK Yay., 1985-86.
B. Atalay, Divânu Lugati't-Türk Dizini(IV.Cilt), TDK Yay., 1986
Dehri Dilçin, Arap Alfabesine Göre Divânu Lugati't-Türk Dizini, Ankara, 1957.

(6) Eser, Necip Asım tarafından Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunarak(1906) ilim alemine tanıtılmış ve 1918'de aynı şahıs tarafından yayımlanmıştır. Bir başka nüsha da Ki-

Bunlardan İslamî Türk edebiyatının ilk ürünlerinden olan Kutadgu Bilig, Türk dili ve edebiyatının en önemli eserlerinden biri olduğu gibi, bir " pendnâme " olması(7) ve müslüman Türklerin ele geçen ilk nasîhat kitabı olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Aruzun fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül vezniyle yazılmış bu didaktik manzume, müellifin son bölümde " Kitâb idisi Yusuf Ulug Hacib özünge pend birür " şeklinde isminden bahsederken de açık olarak ifade ettiği gibi, tamamıyla nasîhat etme amacıyla yazılmış alegorik bir eserdir. Yusuf, eserinin başında belirtmiş olduğu gibi(8), dört soyut kavramı kişileştirmiş ve kişilerin her birine uygun adlar vermiştir.

Kaşgarlı Mahmud'un " Divânu Lugati't-Türk " adlı eserinde de savaş ve kahramanlık şiirleri, av ve avcılıkla ilgili şiirler, aşk şiirleri, tabiat tasvirleri ve övgü şiirlerinin

---

lisli Rıfat tarafından bulunmuştur. Eserin tenkitli metni R. Rahmeti Arat tarafından hazırlanmış, Türkçe'ye tercüme edilerek yayımlanmıştır(TDK Yayını, 1951).

(7) A. Dilâçar, Kutadgu Bilig İncelemesi, 2. baskı, TTK Basımevi , 1988, s.24.

(8) Geniş bilgi için bkz. R. Rahmeti Arat, Kutadgu Bilig I, TTK Yay., 1947, s. 50.

yanı sıra dinî ve ahlâkî nasîhatler veren türlü manzumelerden alınmış parçalar, dörtlükler ve beyitler de vardır. Bunlardan şekil ve muhteva bakımından uygunluk gösteren ve İslâm dininin kaynağı Kur'an'a ve hadîse dayalı ahlâkın tespit ettiği kuralları ortaya koyacak nitelikteki beyitlerden şu bir kaç tanesini örnek olsun diye veriyoruz:

Algıl ögüt mendin oğul erdem tile
Boyda ulug bilge bolup bilging ula

Kelse kişi atma angar örter kül-e
Bakgıl angar edgülükün ağzın küle

Tegme ivvet ışka körüp turgıl ele
Çakmak çakıp ivse kalı udnur yula (9)

Bu beyitlerde görüldüğü gibi verilmek istenen mesaj, kişinin iyi insan olarak yetişmesine, insanlarla iyi ilişkiler kurabilmesine ve mutlu bir hayat sürmesine yöneliktir ki, bunun da dayandığı temel kaynak, İslâm ahlâkı; daha öz ifade ile Kur'an-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerdir.

İslâmî Türk edebiyatının yine ilk ürünlerinden olan Yüknekli Edib Ahmed'in Atabetü'l-Hakāyık'ı da Kutadgu Bilig gibi şehnâme vezniyle yazılmış ve insana her iki dünyada saādete kavuşması için gerekli olan yolu göstermek maksadıyla manzum olarak kaleme alınmış bir nasîhat kitabıdır.

Bilginin faydası ve bilgisizliğin zararlarından, dili tutmanın değerinden, alçak gönüllülük ve kibirlikten, dünya-

---

(9) Talât Tekin, " Karahanlı Dönemi Türk Şiiri ", Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı I(Eski), Ocak 1986, s. 127.

nın kararsızlığından, cömertlik ve cimrilikten, iyi huylardan, zamanın bozukluğundan vb. konulardan bahseden eser, teknik ve dinî ruh bakımından da ilk İslâmî Türk eserlerinden olup, kendinden sonra Türkistan'da, Harzem'de ve Anadolu'da yazılan dinî didaktik eserlerin ilk merhalesini temsil etmek üzere elde bulunan bir örnektir(10).

Bu yüzyıla ait ahlâkî didaktik eserlerin ilk merhalesini temsil etmek üzere elimizde bulunan bir başka örnek ise, Ahmed Yesevî'nin müritlerine tasavvufu anlatmak üzere söylediği şiirlerin yer aldığı " Divân-ı Hikmet " adlı eseridir(11). Bu eser, şeklen Divânu Lugati't-Türk geleneğinden geldiği gibi, ruhen de eski örf ve adetlerden arınıp, daha da İslâmîleşerek Yunus Emre'ye doğru uzanan bir çizgiyi başlatır. Müridlerinden Hakim Süleyman Ata'nın Bakırgan Kitabı(12) da bu çizginin devamından yine bu yüzyıla ait zikredilmeye değer önemli bir eserdir.

---

(10) Bkz. V. Mahir Kocatürk, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yay., Ankara, 1970, s. 50.

(11) Divân-ı Hikmet, İstanbul'da Kitâb-ı Divân-ı Sultanu'l-Arifîn Hoca Ahmed Yesevî Hikmet adı ile bir(h.1299), Kazan'da dört(ilk basılışı 1878-79) ve taş basması olarak Taşkent'te de bir defa basılmıştır. Bir başka çalışma ise Kemal Eraslan tarafından yapılmıştır: K. Eraslan, Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yay., 1983.

(12) Bakırgan Kitabı da tıpkı Divan-ı Hikmet gibi Orta Asya, Harezm ve Kıpçak sahalarında yaygınlık göstererek halk arasında okunagelmiştir. Elde pek çok yazma nüshaları olduğu gibi 1846'da Kazan'da basılmıştır(Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,C.I, 1977,s.300.

13. yüzyıl, özellikle Anadolu'nun olağan üstü hareketli büyük bir kaynaşma ve oluşma dönemidir. Bu dönemde Türk-Moğol ordularının Doğu Türkistan'dan başlayarak Anadolu'ya kadar bütün İslâm alemine girişleri çok haşin ve [illegible] gında, İslâm medeniyetinin birçok güzide eseri, şehirlerle birlikte yakılıp yıkıldı. Ancak bunun yanında tasavvuf hareketi de bu dönemde Anadolu'nun sarsılan ictimaî ve siyasî ortamında insanların inançlarını koruyan ve onların direncini besleyen bir sığınak vazifesini gördü. Bu tasavvufî harekete canlılık kazandıran özellikle Mevlânâ Celâleddin Rumî ve oğlu Sultan Veled gibi mutasavvıf şairler tarafından Ahmed Yesevî çizgisi, daha çok klâsik edebiyat yönünde gelişti. Dinî-tasavvufî bir mahiyet arz eden ve ahlâk konusunda yazılan nasîhatnâmeler, 13. yüzyılda giderek arttı. Bunlar arasında en çok bilineni, Mevlânâ'nın müridlerine tasavvuf inceliklerini, edeb ve tevazuu öğretmek ve sahtekârlık, sapıklık, tekebbürlük, hased gibi kötü huylardan uzaklaştırıp, iyi insan, topluma faydalı insan olarak yetiştirmesini sağlamak amacıyla Farsça olarak yazmış olduğu Mesnevî'dir[13]. Bu eser, başta Mevlevî şairleri olmak üzere edebiyatımızda tesirleri derin ve uzun süreli olması bakımından ayrıca önemlidir.

---

(13) Eser üzerine yapılan çalışmalardan bir kaç tanesi şunlardır:
A. Çelebioğlu, Mesnevî (Aslı, Nahifî Tercümesi, La-

13. yüzyılda bu mahiyette yazılmış bir başka nasihat kitabı ise, Mevlânâ ile aynı dönemde yaşamış olan Ahmed Fakih'in halk için yazmış olduğu Çarhnâme adlı ahlâkî ve tasavvufî nasihatler veren manzumesidir(14). Anadolu içlerinde şehir şehir, köy köy dolaşmakla ömür geçiren ve bu arada her varılan yerde sofiyane şiirler söyleyip, halka nasihatler eden Şeyyad Hamza'nın, Ahmed Fakih tarzında ve bazan ona nazire sayılabilecek mahiyette söylediği aruz veznindeki klâsik manzumeleri de yine dinî, tasavvufî ve ahlâkî nasihatlerdir(15). Bunlardan başka Sultan Veled'in İbtidanâme, Rebabnâme, İntihanâme adlı üç ciltlik mesnevisi, Divânı

---

tin harflerine çevirimi), 2 cilt, 1961.

A. Gölpınarlı, Türkçe Mesnevi Şerhi, 1973.

Tahirü'l-Mevlevî, Mesnevi Şerhi, Konya, 1976.

(14) Bayezid Devlet Kütüphanesi'nin 5782 numarada kayıtlı Eğridirli Hacı Kemal'in derlemiş olduğu Cami'ü'n-Nezâir adlı mecmuanın içinde bulunan bu eser, Mecdud Mansuroğlu tarafından yayımlanmıştır(A. Fâkih, Çarhname, Yayımlayan M. Mansuroğlu, İstanbul, 1956).

(15) Şeyyad Hamza'nın sözünü ettiğimiz manzumeleri için şu çalışmalara bakılabilir:

Sadettin Buluç, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.VII, S.1-2, 1956,s.1-16.

M. Mansuroğlu, " Şeyyad Hamza'ya Ait Üç Manzume ", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.I, S.3,4, İst.1946,s.180-95

N. Halil Onan, "Şeyyad Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla", Ankara Üniv., DTCF Dergisi, C.VII, S.4, 1949.

ve Ma'ârif adlı eseri de yine bu yüzyılda nasihat etme amacıyla yazılmış eserlerdir(16). Yer yer Türkçe yazılmış manzumelerin de yer aldığı bu eserlerde Sultan Veled, tamamıyla babasının yaymaya çalıştığı dinî, tasavvufî ve ahlâkî esasları telkin ederek, Anadolu halkını ikaz ve irşad etmektedir.

14. yüzyıla gelindiğinde Yunus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'si(17) ile birlikte doğrudan doğruya ahlâk konusunda yazılan nasihatnamelerin sayısı da gittikçe artar. Bunlar arasında adını, konusunu ve esas planını İran edebiyatının büyük mutasavvıf şairi Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinden alan Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı(18), Aşık Paşa'nın Garibnâme adlı 12 000 beyit tu-

---

(16) Sultan Veled'in İbtidanâme ve Rebabnâme'deki mesnevi beyitleri ile Dîvân'ındaki Türkçe şiirleri Veled Çelebî tarafından yayımlanmıştır: Veled Çelebî(İzbudak), Dîvân-ı Türkî-i Sultan Veled, İstanbul, 1341; Bu şiirlerin Latin harfleriyle ilmî bir neşri de M. Mansuroğlu tarafından yapılmıştır: M. Mansuroğlu, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İstanbul, 1958.

(17) Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3889 numarada kayıtlı Yunus Emre Dîvânı'nın başında yer alan bu eser, A. Gölpınarlı tarafından yayımlanmıştır(Yunus Emre, Risâletü'n-Nushiyye ve Dîvân, İstanbul, 1965).

(18) Bu eser, Müjgan Cumbur tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır: M. Cumbur, Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr'ı, basılmamış doktora tezi, DTCF, 1952; Tıpkıbasım'ı ise, A. Sırrı Levend tarafından yapılmıştır: Gülşehri, Mantıku't-Tayr, Tıpkıbasım, Önsözle yay., A. Sırrı Levend, Ankara, 1957.

tarındaki tasavvufî, ahlâkî büyük ve didaktik mesnevisi[19], Aydınlı Müridî'nin dinî, ahlâkî kültürü halka yayan Pend-i Ricâl adlı eseri[20], Kul Mes'ud'un Kelile ve Dimne tercümesi[21] ve Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa'nın ahlâk ve siyaset konusu içine sokabileceğimiz Marzubannâme'si[22] bu yüzyılda ortaya konmuş önemli nasihat kitaplarıdır.

---

(19) Çok sade bir dil ile yazılmış olan eserin başta Türkiye kütüphaneleri olmak üzere Doğu ve Batı kütüphanelerinde pek çok yazması bulunmaktadır. Bunlardan en eskisi olarak S.N.Ergun tarafından Üsküdar Kemankeş Ktp., Ty. Nu.232'de bulunan nüsha ve F. Köprülü tarafından Bayezit Umumî Ktp. Ty. Nu.1838'de bulunan nüsha gösterilmiştir. Eserin Latin harfleri ile baskısı yapılmamış, yalnız İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi'nde bölümler halinde bir kaç şahıs tarafından mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır(Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yay., C.III, 1979, s. 285).

(20) Geniş bilgi için bkz. V. Mahir Kocatürk, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yay., Ankara, 1970, s.176-79.

(21) Aydınoğlu Umur Bey'in emriyle Kul Mes ud tarafından Farsça'dan Türkçe'ye tercüme edilen bu eser, Anadolu Türkçesi'ne yapılan ilk tercümedir. Bu gün bu tercümenin bilinen iki nüshası vardır. Eksik bir nüsha Oxford'da Bodleine kütüphanesinde Marsh 61'de, tam bir nüsha da Süleymaniye Kütüphânesi, Lâleli, 1897 numarada kayıtlıdır(Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söğüt Yay., C.I, İstanbul, 1985, s. 369).

(22) Bu eser Z. Korkmaz tarafından yayımlanmıştır: Sadrü'd-din Şeyhoğlu, Marzubannâme Tercümesi (Yayımlayan: Z. Korkmaz), Ankara, 1973.

15. yüzyılın başında Anadolu'nun siyasî durumunu alt-üst eden Timur'un Ankara Savaşı(1402) sonucunda Anadolu'da siyasî bölünmeler ortaya çıkmış olmasına rağmen, bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kültür ve mdeniyet saha-

gibi dinî, tasavvufî ve ahlâkî esasların toplumun her bakımdan yaşayışlarına etki etmesi sebebiyle bu konuları ihtiva eden nasîhatnâmeler, bu yüzyılda da didaktik ve lirik olmak üzere iki koldan gelişerek en olgun dönemlerinden birini yaşamıştır. Bunlardan Ali Şir Nevaî'nin Mahbûbü'l-Kulûb'u(23), Bâlî'nin Bahr-ı Nasâyıh'ı(24), Sinan Paşa'nın Nasîhatnâme'si(25), Mercimek Ahmed'in Farsça'dan tercüme ettiği Kabusnâme'si(26), Alaeddin Çelebî adıyla anılan Ali bin Hüseyin'in Tâcü'l-Edeb'i ve Nasâyıhü'l-Müslimîn adlı manzûmesi(27) ile Hatiboğlu'nun Ferahnâme'si(28), nasihat gelene-

---

(23) Eserin biri 1289 İstanbul'da(Mahbubü'l-Kulûb, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289), diğeri Kononov'un önsözü ve eski Türkçe metniyle 1948 Leningrad'da(Ali Şir Navoî, Mahbubü'l-Kulûb, Yayımlayan:A. Kononov, Leningrad,1948.

(24) Bahr-ı Nasâyıh, İstanbul Üniv. Ktp., Ty.,Nu. 2303'te kayıtlıdır.

(25) Eserin bilinen nüshaları şu yerlerde bulunmaktadır: İstanbul Üniv. Ktp., Ty., Nu.1542; Süleymaniye Ktp., Lâleli, Nu.1611/2, 1789/1.

(26) [illegible] Tipi Akçalı tarafından mezuniyet tezi olarak hazırlanmıştır:Kabusnâme, Keykavus ibn İskender ibn Kabus, Mercimek Ahmed Çevirisi, İstanbul Üniv. Edb. Fak., basılmamış mezuniyet tezi, 1966, Türkiyât Ens.,Tez.772.

(27) Bkz.N.S.Banarlı,Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I, MEB, İstanbul, 1987, s.496.

(28) Bu eser üzerinde Ankara İlahiyat Fakültesi'nde, Es'ad Coşan tarafından bir doktora çalışması yapılmıştır.

ği konusunda bu yüzyılda yazılmış eserlere örnek olması bakımından zikredilmeye değer. Bunlardan başka bu yüzyılda yazılmış ve zikretmemiz gereken bir başka nasihat kitabı ise, Sabayî'nin bu güne kadar yapılan tespitlere göre Pend-i Attar'ın ilk manzum tercümesi olan Sırat-ı Müstakîm'idir(29).

16. yüzyılda da nasihat etme amacıyla yazılmış nasihatnâme veya pendnâme adı altında manzum, manzum-mensur veya mensur te'liflerle birlikte İslâmî ilimlerin çeşitli dallarına ve ahlâka ait birçok eser sade bir dille Türkçe'ye tercüme edilmiştir ki, klâsik edebiyatımızın günümüzdeki tercüme anlayışını aşan bu faaliyetin bir mahsülü de Za'ifî'nin konumuz olan " Kitâb-ı Bustân-ı Nasâyıh " adlı eseridir.

---

(29) Bu eser, 1987'de Uludağ Üniv. Sos. Bilimler Enstitüsü öğrencilerinden Kadir Atlansoy tarafından yüksek lisans(master) tezi olarak hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZAİFİ VE BUSTAN-I NASAYIH'I

A. ZAİFÎ- HAYATI, ESERLERİ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

1) HAYATI

a. Doğum yeri:

Zaifî'nin doğum yeri hususunda sağlıklı bir hüküm verebilmemiz için öyle zannediyorum ki, öncelikle onun Bustân-ı Nasâyıh adlı eserinin Topkapı Sarayı nüshası ile Bibliothéque Nationale nüshasının " temmet " kısmında dikkatimizi çeken şu bilgileri gözden geçirmemiz gerekir:

" Kad vaḳa'a'l-ferāġ min taḥrīr-i Bustān-ı Naṣāyıḥ 'an yed-i aḥḳari'l-maḫlūḳīn Pīr Muḥammed bin Evranos bin Nureddīn eş-şehir bi'ż-Żaifī el-müderrisü'l-Mehdiyü'r-Rūmī..."(1)

" Temmet Bustān-ı Naṣāyıḥ fi ṣadisi 'aşere min Zilḳāde min şuhūr sene selāṣe ve sittine ve tis'a mi'e min ḥicreti'n-Nebeviyye men ṣannefehu ve naẓẓemehu vehuve Pīr Muḥammed bin Evranos bin Nūreddīn bin Fāris eş-şehir bi'ż-Żaifī er-Rūmī el-Ma'denī..."(2)

Yukarda verilen bilgileri dikkate alacak olursak, Zaifî'nin Anadolu'dan hatta Bibliothéque Nationale nüshasına göre ise, Anadolu'da Maden olarak bilinen bir yerden oldu-

---

(1) Külliyât-ı Zaifî, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, Türkçe Yazmalar, Nu: 822.

(2) Külliyat-ı Zaifî, Bibliothéque Nationale, Suplement T. 572.

ğunu düşünmemiz gerekir. Ne var ki, bu güne kadar yaptığımız çalışmalarda bu düşünceyi destekler mahiyette bilgi veren başka bir kaynağa rastlayamadık. Bu sebeple en azından bu gün için Zaifî'nin, yer gösteren kaynakların tamamında belirtildiği gibi(3), şu an Yugoslavya sınırları içinde kalan ve bizim tarihte Karatova olarak bildiğimiz kasabadan olduğunu kabul etmemiz daha uygun düşer.

Kamûsü'l-A'lâm'ın verdiği bilgilere göre(4) burası, Kosova ilinin Üsküp sancağında ve Üsküp'ün 70 km kuzey-doğusundaki Vardar nehrinin kollarından olup, Eğridere'ye dökülen bir çay üzerinde ve yüksek dağlar eteğindedir. Kuzey'de Eğripalanga, Batı'da Kumanova, Güney'de İştip ve Koçana kazalarıyla, Doğu'da ise, Bulgaristan ve Selanik'in Sibroz sancağı ile sınırlıdır. Arazisi dağlık olup, orman, tarım ve hayvancılık mahsülleri ile yer altı kaynakları bakımından zengin bir mıntıkadır.

Tarihin çeşitli zamanlarında Sırp, Hırvat, Sloven Arnavut, Macar, Türk, Rumen ve Bulgar gibi çeşitli milletlerin geçit yeri olmuştur. Karatova, Zaifî'nin yaşadığı 16. yüzyılda küçük olmasına rağmen önemli bir kültür merkezi idi. Özellikle bağlı bulunduğu Üsküp sancağının sadece bu yüzyılda ye-

---

(3) Bkz. Aşık Çelebi, Meşairü'ş-Şuara, 284 b; K.Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuara (Hazırlayan: İbrahim Kutluk), C.II, TTK Basımevi, Ankara, 1981, s. 578; M. İsen, Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı(Yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum, 1979; Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, C. II, İstanbul, 1333.

(4) Ş.Sâmi, Kamûsü'l-A'lâm, C.II, İstanbul,1314, s.3639.

tiştirmiş olduğu Ata, Dürrî, Fennî, Feridî, Hâkî, Hevesî, Hemdemî, İshak Çelebi, La'lî, Muîdî, Mirî, Namî, Özrî, Niyazî, Riyâzî, Sıhrî, Valihî, Yusûlî ve Zarî gibi ünlü şairler düşünülecek olursa, bölgenin fikir ve sanat odağı olduğu ve sıradan bir merkez olmadığı hususları daha rahat anlaşılır(5).

b. Doğum tarihi, adı ve ailesi:

Zaifî'nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda müracaat edebileceğimiz tek kayıt, Külliyâtı'nın İstanbul Hat Sanatları Müzesi nüshasında üçüncü sırada yer alan ve Zaifî tarafından 950/1543 tarihinde te'lif edilen " Nigâristân " adlı eserinin "sebeb-i te'lif" kısmındaki,

" Ko ġaflet uyḥusın iy yaşı elli
Senüñ ḥālüñ olur beş günde belli

Bize ḫoşluk dem-i eyyām-ı ʿişret
Tokuz yüz elli yılındaydı ḥicret "

beyitleridir ki, bu durumda Kâmil Akarsu'nun, Zaifî'nin doğum tarihi için en kuvvetli tahmin olarak ileri sürdüğü(5) 900/1494 tarihini makul karşılamak lâzım.

Kendisinden bahseden kaynakların hemen hepsinde adının Muhammad olduğu belirtilen Zaifî, Evranos b. Nûreddin

---

(5) Geniş bilgi için bkz. M. İsen, " Türk Kültür Tarihinde Üsküp ve Üsküplü Divan Şairleri ", Sesler, Yıl XXIV, S. 229(Ekim), 1988; ayrıca bkz. M. İsen, "Türkçe'nin Üsküpteki Ses bayrakları", Tan, 26 Eylül 1987.

(6) Kâmil Akarsu, Zaifî Divanı, Gazi Üniv. Sos. Bil. Ens. doktora tezi, s. XVIII, Ankara, 1990.

adında bir zatın oğlu olup, ceddi sipahi iken babası ve kendisi ilimle meşgul olmuşlardır.

Şairin ailesi ve çocukları hususunda ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz. Ancak İran'dan karısına yazdığı özel mektuplarından evlenmiş olduğunu anlıyoruz(7).

Zaifî'nin ölüm tarihi de doğum tarihi gibi kesin olarak bilinmiyor. Bu konuda bilgi veren Bursalı Mehmed Tahir, 960/1553 sonrasını gösteriyor(8) ise de, Onun kendi külliyatını son olarak 964/1557'de yazdığına göre(9) bu tarihe kadar kesinlikle sağ olduğu anlaşılıyor. Bu sebeple Akarsu'nun da belirttiği gibi(10) ölümünün en erken 964/1557 olduğunu kabul etmemiz gerekir.

c. Tahsili ve mesleği: Tezkirelerin ve diğer biyoğrafik eserlerin Zaifî hakkında birleştikleri noktalardan biri onun kuvvetli bir eğitim görmüş olduğu hususudur. Sergüzeşt-

---

(7) Söz konusu bu mektuplar, külliyâtının Bibliothéque Nationale, İstanbul Topkapı ve İstanbul Hat Sanatları nüshalarında mevcuttur.

(8) Bursalı M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, C.II, İstanbul, 1333, s. 293.

(9) Gönül Alpay Tekin, "Zaifî Külliyâtının Yeni Bir Nüshası Hakkında ", Journal of Turkish Studies, Volume II, Cambridge, 1978, s. 121.

(10) Akarsu, a.g.e., s. XXIV.

nâme'sinde kendisinin de ifade ettiği gibi[11] Zaifî, beş yaşında iken tahsile başlamış ve ilk derslerini babasından almıştır. Daha sonra Üsküp'te Kadı Burhâneddin adlı bir hocadan kelâm, nahiv ve hikmet(felsefe) okumuştur. Tahsilinin diğer kısmını İstanbul'da tamamlayan Zaifî, burada Sahn-ı Semân Medresesi'nde, Zembilli Ali Cemâlî Efendi'den usûl, fıkıh, tefsir, me'ânî, bedi' ve beyân ilimlerini tahsil etmiştir.

Zaifî'nin mesleği ile ilgili olarak edinebildiğimiz en doğru bilgiler, yine onun Sergüzeştnâme adlı eserinden okuduklarımızdır. Bu eserinden anlaşıldığına göre Zaifî, tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'da mâliye işlerinde çalışmış bulunan Defterdâr Seyyid Abdüsselâm Çelebî'nin oğlu Pir Ahmed Çelebî'ye bir süre özel dersler vermiş ve karşılığında yüksek bir ücret almıştır. Zembilli Ali Cemâlî'den mülazım olduktan sonra da 941/1534 - 958/1551 yılları arasında Rumeli Beylerbeyi, Vezir-i Kubbe-nişîn, Bosna ve Budin Beylerbeyi olan Sofu Mehmed Paşa'nın himmetiyle Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerindeki medreselerde müderrislik yapmıştır. 20 akçe maaşla ilk defa tayin edildiği yer, Yenice Vardar'daki Musa Bey Medresesi'dir. Ancak Zaifî, Kanunî Sultan Süleyman'a hitaben yazdığı gazelden[12] anladığımıza göre burayı bir sürgün yeri olarak görüyor.

---

(11) Külliyât-ı Zaifî, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, Türkçe Yazmalar, Nu. 822, s. 133 a.

(12) A.g.e., s. 150 b.

Ne var ki, bu bahtsızlığı ömrünün sonuna kadar yakasını bırakmamış, sık sık işinden azledilmiş, yeni bir medreseye tayin edilinceye kadar büyük sıkıntılar yaşamıştır. Hayatı tayin ve azillerle geçen Zaifî, eserlerinin çoğunu bu yıllarda te'lif etmiştir. Nesîbî Hayrullah Efendi'nin ölümünden sonra Zaifî, son olarak 90 akçe maaşla İznik'teki Orhangazi Medresesi'ne tayin edilmiştir.

2) ESERLERİ

a. Divân:

Zaifî Divânı, bilinen üç nüshası incelenerek Gazi Üniv. öğretim görevlilerinden Kâmil Akarsu tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu eserde şairin 7 kasidesi, 2 terci-i bend, 5 murabba , 1 muhammes, 1 müseddes, 2 müstezad, 354 gazel, 30 tarih manzumesi, 20 kıt'a, "Fi't-Türkiyât" başlığı altında gene 8 manzume, 28 ruba'î başlıklı dörtlük, 4 lugaz, 5 mu'amma, "Mühr" başlıklı 5 Farsça beyit, 26 müfred ve bir de Özrnâme'si vardır.

Divân'ın bilinen yazma nüshaları şunlardır: Topkapı sarayı Kütüphanesi, Nu. 822; Bibliothéque Nationale, Suplement, T. 572; Çorum İl Halk Kütüphanesi, Yazma E., Nu. 2195.

b. Bustân-ı Nasâyıh:

Mesnevî nazım şekliyle ve fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmış olan bu eser, 180 başlık altında, 1573 beyitten ibarettir. Eserin muhtevasını ilerdeki sayfalarda ve ayrı başlıklar altında incelediğimizden, burada tekrar etmenin gereksiz olduğu kanaatindeyiz.

c. Bâğ-ı Behişt:

Bustân-ı Nasâyıh gibi bu eserde mesnevî nazım şeklinde ve fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl vezniyle yazılmış olup, Sa'dî'nin Bostân'ının manzum bir tercümesidir. Ancak Zaifî, eserine Bostân'da olmayan parçalar da ilâve etmiştir.

Başı : Ḫudā nāmı ile ḳılup ibtidā
Yazup didüm ewel be nâm-ı Ḫudā

Sonu : Senüñ nāmuñ oldı söze ibtidā
Pes oldı yine ḫatmı nām-ı Ḫudā

Eserin bilinen yazma nüshaları şunlardır: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Nu. 822; Bibliothéque Nationale, Suplement, T. 572; İstanbul Hat Sanatları Müzesi, Nu. 840.

ç. Sergüzeşt-i Zaifî :

Zaifî, mesnevî nazım şeklinde yazdığı ve ve çeşitli vezinler kullandığı bu eserinde kendi hayat hikâyesini anlatır.

Başı : Mevlānā Żaʿifī'nüñ ibtidā-i velādetten sergüẕeşti
(der-baḥr-i hezec-i müseddes)

Sonu : Geçüp pes medrese vü dersden ben
ʿAduvv-i ʿazle geydün ḫūd u cevşen

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bibliothéque Nationale ve Hat Sanatları Müzesi nüshalarından başka G. Alpay Tekin'in verdiği bilgilere göre eserin British Library'de de bir yazma nüshası vardır(13).

d. Fāl-i Murġān :

Fâlnâme geleneği içinde Türk edebiyatının manzûm kuş falı türüne güzel bir örnek teşkil eden bu eser, Kitâb-ı Sergüzeşt-i Żaʿifî içinde yer almaktadır. "İbtidā-i fāl-i murġān kerden(der baḥr-i remel manẓūmesi)" başlığı ile

---

(13) G. Alpay Tekin, a.g.m., s.116.

başlayan Falnâme, her kuş için bir dörtlük olmak üzere 59 kıt'adan meydana gelmektedir. Eser Cemal Kurnaz tarafından incelenerek, içinde geçen kuş isimleri indeksi ile birlikte yayımlanmıştır(14).

e. Gülşen-i Sîmurg :

Feridüddin Attâr'ın Mantıku't-Tayr adlı eserinin Türkçe'ye manzum olarak tercümesi olan bu eser, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmış olup, mesnevî nâzım şeklindedir. Eser Zaifî Külliyâtının Bibliothéque Nationale ve Hat Sanatları Müzesi nüshalarında mevcuttur. Bu iki nüshadan ayrı olarak, Gülşen-i Sîmurg'un baş tarafı eksik bir nüshası ise, a 144 numara ile Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Başı : Āferin cān āferine sad hezār
Hāke cān imān virdi yādgār

Sonu : Rahmet idüp mağfiret kıla Mu'īn
Cümle mü'minlerle yarın ecma'īn

f. Kitâb-ı Nigâristân ve Hadika-i Sebzistân:

" Sebeb-i te'lif " kısmında İstanbul'da kira ile tuttuğu bir evde yazdığını söylediği bu eser, Sa'dî'nin Gülistân'ının Türkçe tercümesidir. Eser, mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün vezniyle yazılmış bir mesnevi olup, Külliyât'ın

(14) Cemal Kurnaz, "16. Asır Şairlerinden Ze'ifî'nin 'Fâl-i Murgân'ı", Şükrü Elçin Armağanı, Hacettepe Üniv. Edebiyat Fak. Yay., Ankara, 1983, s. 221-234.

Hat Sanatları Müzesi, Philadelphia nüshalarında, British Library'de ve Leningrad'da[15] bulunmaktadır.

Başı : Ḫudā'ya ḥamddur kevneyne zīnet
Aña olsun senā vü şükr ü minnet

Sonu : Bulup oldı Nigāristān zīnet
Tamām oldı Ḫudā'ya şükr ü minnet

g. Kıssa-i 'Aşkî ve Ma'şuk :

Fâl-i Murgân gibi bu eser de Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'ifî içinde yer almaktadır. Tasavvufî bir konusu olan ve " Der beyân-ı kıssa-i 'Aşkī vü Ma'şuk " başlığı ile başlayan hikâyeye manzum, mesnevî tarzında mektuplar serpiştirilmiştir. Hikâyenin diğer kısımları ise mensur olarak kaleme alınmıştır.

ğ. Gülşen-i Mülûk :

Zaifî'nin padişahlara devlet idaresiyle ilgili bilgi ve nasihatler veren bu eseri, manzum-mensur karışık olarak yazılmış olup, Kanunî Sultân Süleymân'a sunulmuştur. Eser, Bibliothéque, Hat Sanatları Müzesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Başı: Ey Ḫālik-i 'Âlem v'iy penāh-ı beni Âdem...

Sonu Turnayı bir anda muka''ar felek-i kamerden süre süre indireyin.

---

(15) G. Alpay Tekin, a.g.m., s. 113.

h. Sabrü'l-Mesâyib :

Soru-cevap şeklinde ve mensur olarak yazılmış olan bu eser, dinî muhtevalı olup, Külliyât'ın Hat Sanatları ve Topkapı Sarayı nüshalarında bulunmaktadır.

Başı : El-ḥamdu lillâhi'l-leẕi ...

Sonu : Okuyanı dinleyeni yazanı raḥmetünle yarlıgagıl yā Ganī!

ı. Risâle-i Cevâhirnâme :

12 bâba ayrılmış olan bu mensur eser, Farsça bir Cevâhirnâme'den tercüme edilmiştir. Eser, Külliyât'ın Topkapı Sarayı nüshasında Risâle-i Cevâhirnâme, Bibliothéque Naṭionale nüshasında Risâle-i Cevheriyye, Hat Sanatları nüshasında ise Cevhernâme adlarıyla yer alır.

Başı : Ḫudā-i kāinat ol Ḫālik-i 'arż u semāvātdur ki...

Sonu : Zaḥmetinden āmānde ola Vallâhu a'lem bi'ṣ-ṣevāb.

i. Sûret-i Vakfiye-i İbn-i Mihâl Ali Beg :

Mihaloğlu Ali Beg adına Arapça yazılmış bir vakfiyenin tercümesi olan bu eser, Külliyât'ın Bibliothéque Nationale, Hat Sanatları ve Topkapı Sarayı nüshalarında bulunmaktadır.

Başı : Sûṛet-i Vakfiye-i İbn-i Mihâl Ali Beg ki Pir Muḥammed bin Evranos eş-şehir bi'ż-Ża'ifī Pilevne'de müderris iken tercüme kılmışdur. Bi'smillâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥīm. Ḥamd ol Ḫālık'a olsun ki...

Sonu : Vehuve Pir Muḥammed bin Evranos bin Nûreddîn

eş-şehir bi'ż-Ża'ifī er-Rûmî el-Ma'denī şehre'l-Kostantiniyyete hāmiyet 'ani'l-āfāti ve'l-beliyyāt.

j. Münşe'āt :

Münşeât, Zaifî'nin Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış resmî ve özel mektuplarını kapsar. Bu mektuplar Külliyât'ın Bibliothéque Nationale, Hat Sanatları ve Topkapı Sarayı nüshalarında bulunmaktadır.

Başı : Ez in be-ser Mevlânā Ża'ifī est ki...

Sonu : Bāḳī emr Rabbü's-Saḳaleyn ve Hāliku'l-mevleveynündür; fi sabi' Rabi'u'l-evvel sene erba'a ve sittin ve tis'a mi'a.

Zaifî'nin bu eserlerinden başka Külliyâtının Topkapı Sarayı nüshasında 75 b - 77 b varakları arasında 214 beyitlik dinî muhtevalı ve yarım kaldığı anlaşılan bir mesnevisi daha vardır. Ancak şair ser-levhâsını boş bıraktığı için adını tespit edemedik.

3) EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Eserlerini incelediğimiz kısımda verdiğimiz listeden rahatlıkla görülebileceği gibi, Zaifî'nin 13 eserinden sadece 4 tanesi mensurdur. Bunlardan geriye kalan 9 tanesinden 7'si manzum, 2'si ise, manzum-mensur karışıktır. Bu durumuyla Zaifî'nin daha çok şiirle uğraştığı muhakkak. Böyle bir şairin edebî şahsiyeti hakkında hüküm verilirken de öyle zannediyoruz ki, varılabilecek kanaatte önemli kaynaklardan biri de divânıdır. Bu sebeple biz de Zaifî'nin edebî şahsiyeti ile ilgili olarak kanaatlerimizi belirtmeden önce kendisi hakkında bilgi veren kaynakların ifadeleri ile birlikte divânını doktora tezi olarak hazırlayan K. Akarsu'nun değerlendirmelerini gözden geçirmek istiyoruz.

Kınalızâde'nin " Şi'ri sâde ve kayd-ı tekellüfden âzâdedür "(16) dediği Zaifî için Gelibolulu Ali de Kastamonulu Zaifî ile birlikte " İkisi de kuvvet-i tab'la nâmdâr ve sözleri pesend ü tahsine sezâvâr "(17) der. Robert Anhegger ise, Zaifî'nin, devrinin sayılı şairlerinden olmamakla birlikte hem edebî, hem de tarihî bakımdan dikkate değer bir şahsiyet olduğunu belirtir(18).

---

(16) Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., s. 578.

(17) Bkz. M. İsen, Künhü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı(Yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum, 1979, s. 137.

(18) Robert Anhegger, "16. Asır Şairlerinden Zaifî", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. IV, İstanbul, 1949.

Zaifî'nin edebî şahsiyetiyle ilgili olarak divânını doktora tezi olarak hazırlayan K. Akarsu'nun kanaatleri ise, şöyle:

" Kınalızade'nin 'tekellüfsüz ve tasallüften uzak' olduğu şeklindeki hükmü, son derece isabetlidir. Zira şairin zekice, dikkatli, emek mahsülü, yeni hayallerle bezeli şiirleri yanında basit, kaba, özentisiz ve zevksiz beyitleri de mevcuttur.

Zaifî Divân'ında yedi kaside bulunmaktadır. Bu kendisine ilgi gösteren, yaklaşabileceği devlet büyüklerini bulamamasından kaynaklanmaktadır. Dinî muhtevalı ilk üç kasidede samimi, imanlı bir mü'mindir. Allah ve Peygamber aşkını, zarif söyleyişlerle dile getirir. Ferhad Paşa'ya, Selanik Sancak Beği Abdi Beğ'e yazdığı samimi muhtevalı kasideler, çok başarılı; hayâl, duygu ve ustalık yönüyle mükemmel şiirlerdir. Sofu Mehmed Paşa'ya yazdığı " Benefşe Kasidesi " ise, Divân şiirinin örnek kasideleri arasında yer alacak güzelliktedir. Sonraki asırda Nef'i ile gelişen şiir musikisine, Zaifî de çok düşkündür. Bilhassa " Benefşe Kasidesi " ses-duygu-hayâl kadrosuyla dikkat çekmektedir"(19).

Yukarda kendilerinden alıntı yaptığımız kaynakların verdiği bilgiler ile tez konumuz olan " Kitâb-ı Bustân-ı Nasâyıh"tan edindiğimiz kanaatleri birleştirecek olursak, Zaifî'nin edebî şahsiyeti ile ilgili olarak şunları söyle-

(19) K. Akarsu, a.g.e., s. XXVII.

yebiliriz:

Zaifî, divân edebiyatının önde gelen, adları günümüze kadar hiç unutulmayan şairlerinden biri olmasa da, Kitâb-ı Bustân-ı Nasâyıh'ı, Divân'ı ve diğer eserleriyle dikkate değer bir şair ve velût bir şahsiyettir. Onun özellikle tez konumuz olan Kitâb-ı Bustân-ı Nasayıh'ında yer alan bazı beyitler bir bakıma sehl-i mümteni denilen, kolayca yazılacak gibi görünen, aslında söylemesi zor sanatın örnekleri olarak kabul edilebilir. Bunlardan dikkatimizi çeken şu beyitleri örnek olsun diye veriyoruz:

Cān-ı şīrīn olısar tenden revān
'Ākibet ḫāk ile ṭolar üstüḫān 204

Kalmayısar tende laḥm u şaḥm u kan
Çürüyüp ṭoprak olısar üstüḫān 205

Ġuṣṣasından dem-be-dem ḳanlar yudar
Seg gibi nān içre sūzenler yudar 491

Ḥey nedür bu ġam ne bu ḥüzn ü belā
Māl ü cāh evlāda olduñ mübtelā 850

Her ki yoḳ ḫayrı velī çoḳ sīm ü zer
'Ākibet māl üzre eyler terk-i ser 992

Kanunî Sultân Süleymân dönemi şairleri arasında bilgili, hünerli, Arapça ve Farsça'yı bilen biri olarak temayüz eden Zaifî'nin özellikle Kanunî için yazmış olduğu medhiye de en azından yukarda örnek olarak verdiğimiz beyitler kadar başarılıdır. Ne var ki, bu söylediklerimiz onun bütün şiirleri için söylenemez. Bustân-ı Nasâyıh'ında oldukça başa-

rılı görülen beyitler yanında zaman zaman basit , özen gösterilmemiş beyitlere de rastlanır. Aşağıda vereceğimiz beyitler, bu kanaatimizi doğrular niteliktedir:

Nefsi dâ'im tok kılma aç kıl
Her nefes Hakk'a dürüş muhtâc kıl 216

Dâ'im olsa tok olur bil merd-i ferd
Cürm u 'isyâna dilîr ü şîr-i merd 217

Eyleme her sûret-i zibâya meyl
İtme kuru nakşdur dünyâya meyl 231

Kisvet-i dervîşî köhne delkdur
Sanma bunlar da hevâyî halkdur 243

Az 'ilmi hurd dutma zînhâr
Kadrı var zîrâ ki 'ilmüñ bî-şümâr 423

Eserleri göz önüne alınacak olursa daha çok bir mesnevî şairi olarak dikkati çeken Zaifî'nin edebî şahsiyeti ile ilgili son olarak söyleyeceğimiz, Bustân-ı Nasâyıh'ın şekil özelliklerinden de ifade ettiğimiz gibi, eserinde Türkçe kelimeleri rahatlıkla aruz veznine uydurduğu, zihaf ve imâle gibi kusurların oldukça az olduğu, vezin zaruriyetiyle bir zorlamaya gitmediği hususudur. Bu şairin dile olan hakimiyetini ve mesnevî tarzındaki başarısını gösterir. Tabiî ki, bunları söylerken yukardaki beyitleri bu söylediklerimize dahil etmiyoruz. Çünkü bu tür beyitler eserin bütünü içerisinde pek fazla bir yekün ifade etmez.

B. BUSTÂN-I NASÂYIH

1) BUSTÂN-I NASÂYIH'IN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Bustân-ı Nasâyıh, fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmış bir mesnevidir. Baş tarafında "Bismillahirrahmanirrahîm" ile başlayan bir tevhid, na't, din büyükleri için yazılmış bir medhiye yer alır. Bu tercüme kısımdan sonra dönemin padişahı Sultân Süleymân için yazılmış bir medhiye ve eserin sunuşu mahiyetinde olan bir manzume daha var. Bundan sonraki altıncı kısım bir münâcâtdır. Eserde ahlâk ve âdâba ait nasihatler bundan sonraki kısımlarda verilmektedir. Bu asıl metin kısmı bittikten sonra da eser bir hatime ile son bulur ki, bu düzenleniş şekliyle Bustan-ı Nasayıh, mesnevî tarzının bütün şekil özelliklerini[20] taşıdığını gösgöstermektedir.

a. Vezin durumu:

Bilindiği gibi vezin, nazımda ahengi sağlayan en önemli unsurlardan biri olduğu gibi, nazma belli bir ölçüyü de beraberinde getirmiş olur. Mesnevilerde beyit sayısının çok olması sebebiyle daima kısa vezinler kullanılır. Bustân-ı Nasâyıh mesnevisinde de bu kurala uygun olarak aruzun "remel" bahri olan fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezni tercih edilmiştir.

Eserleri göz önüne alınacak olursa daha çok bir mesnevi şairi olarak dikkati çeken Zaifî, eserinde Türkçe ke-

---

(20) Geniş bilgi için bkz. İsmail Ünver, " Mesnevi ", Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divân Şiiri), Temmuz-Ağustos-Eylül 1986, s.430-563.

limeleri rahatlıkla aruzun bu veznine uydurduğu gibi, vezin zaruriyetiyle bir zorlamaya da girmemiştir. Eserde dikkati çeken bir başka husus ise, zihaf ve imâle gibi kusurların oldukça az oluşu. Bu durum bize şairin dile olan hakimiyetini ve mesnevi tarzındaki başarısını gösterir.

b. Kafiye durumu:

Vezin yanında nazımda ahengi sağlayan diğer önemli özellik ise, kafiyedir. Kafiye yönünden de Zaifî başarılı bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Eserinde Türkçe kelimelerle kafiye yapmanın yanında Arapça ve Farsça kelimelere çok defa Türkçe kelimelerin kafiye yapıldığı; rediflerin ise daha çok Türkçe kelimelerden seçildiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili örnek olarak verilebilecek beyitler aşağıda gösterilmiştir.

Seng-i ḫāreden çıḳardı üştüri
Nīle atdı ḳomadı düşmen diri 7

Āheni Dāvūd'a eyledi ḫamīr
Kim elinde mūm u pūlād idi bir 8

Ol birine genc ü ni'metler virür
Bu birine renc ü zaḥmetler virür 15

Ol Ṇebī kim nüh felek mi'rāc aña
Enbiyā vü evliyà muḥtāc aña 33

2) ÜSLÛP VE EDEBÎ SANATLAR

Bilindiği gibi Bustân-ı Nasâyıh'ın LXVII. başlığa kadar olan kısmı, Pendnâme'nin manzum bir tercümesi, geriye kalan 580 beyitlik kısım ise, te'lifdir. Bu sebeple eser, muhtevada olduğu gibi üslûp açısından da bir çeşitlilik arz etmektedir. Meselâ tercüme olan kısımda ele alınan konuların tasavvufî açıdan işlenmesi, üslûba da bir ağırbaşlılık getirmiştir. Bu kısımdaki beyitlerin hiç birinde İslâmî temele dayalı ahlâk ve âdâba ait kaidelerin dışına çıkılmamıştır. Ancak ek kısım için bunu söylemek zor. Bu kısımda zaman zaman ağırbaşlılık sınırlarını aşan, hatta bazan "müstehcen" denecek türden beyitlere rastlamak da mümkün. Aşağıdaki beyit, bu konuda verilebilecek örneklerdendir.

Pîr-i kahbe ruspilikden ʿaceb
Tevbe itmeyüp ne itsün rūz u şeb 1498

Yine tercüme kısımdan farklı olarak bu kısımda ele alınan konuların CIII, CXXVII ve CXXVIII. başlıklar altında verilenlerde olduğu gibi yer yer tahkiyevî bir şekilde işlenmesi, eserin üslûbuna ayrı bir zenginlik ve renklilik kazandırmıştır. Eserde görülen bu üç tür üslûba kısaca değindikten sonra bu konuda bir kanaat belirtecek olursak, Bustân-ı Nasâyıh'ın hem tercüme ve hem de ek kısmı genel olarak üslûp bakımından akıcı ve canlıdır. Şair tercüme kısımda bile külfetsiz ve uyumlu bir üslûp yakalayabilmiştir.

Bustân-ı Nasâyıh'ın üslûbu hakkında kanaatlerimizi bu şekilde ortaya koyduktan sonra şimdi de üslûba ayrı bir şekilde renk ve anlam kazandıran edebî sanatlar üzerinde duralım.

a. Söze bağlı sanatlar:

Tenasüb: Mana bakımından münâsebet bulunan, iki veya daha fazla kelimeyi bir arada kullanmakla yapılan bu sanata Bustân-ı Nasâyıh'ta çok sık rastlanır:

Düşmesün dil murġi nefsüñ dāmına
Komasün leb dāne-i ālāmına 211

Cinas: İnce bir ustalık gerektiren, anlamları farklı iki kelimenin söyleniş ve yazılışında benzerlikle yapılan bu sanata da Bustân-ı Nasâyıh'ta sık rastlanır:

Her kişi yiler boġazı derdine
Aclar bilürler acuñ derdi ne 1201

İştikak: Bir beyitte aynı kökten türetilmiş kelimelerden birden fazlasını bir araya getirme sanatıdır:

Tiġ-i ḳahrın çekse ger Ḳahhār Rab
Enbiyā vü evliyā baş çeke hep 1432

b. Manaya bağlı sanatlar:

Nida: Şairin duygulanmasına ve heyecanlanmasına sebep olan hadiseleri, varlıkları gözünün önüne getirip onlara seslenme sanatıdır:

Bu Muḥammed ümmetinüñ cümlesin
Yarlıġayup raḥmet eyle yā Mu'īn 1564

Tezad: Birbirine zıt iki fikrin iki düşüncenin bir arada kullanılması sanatıdır:

Biri taḫt üzre tana''umda ġanī
Birisi yoḳlukdan açmış aġzını 17

İstifham: Dikkati çekmek ve duyguyu kuvvetlendirmek için cevap beklemeksizin soru sorma sanatıdır:

Var mıdur takvā libāsından güzel
Yā ne vardur dīn esāsından güzel 326

Teşbih: Benzetme sanatıdır.

Her ki durmaz yer içer ḥayvān gibi
Cānī gözlerin diker ṭoġan gibi 215

Telmih: Söz arasında bir hadiseye, kıssaya, fıkraya, atasözüne veya meşhur bir şiire, bir söze işaret etme sanatıdır. Bustân-ı Nasâyıh'ın tevhid kısmındaki hemen her beyitte bu sanat vardır:

Ādem'e oldur viren rūḥ u ḥayāt
Viren oldur Nūḥ'a ṭūfāndan necāt 2

3) BUSTÂN-I NASÂYIH'IN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Tertibi yönünden tercümesi olduğu Attâr'ın Pendnâme'sine uygun bir şekilde düzenlenmiş olan Bustân-ı Nasâyıh, isminden de anlaşıldığı gibi İslâmî temele dayanan ahlâk ve âdâba ait kaidelerin telkinini ve halka tasavvufî fikirleri aşılamayı amaç edinen didaktik bir eser görünümündedir.

Karşılaştırdığımız dört nüsha sonucu 1573 beyitten oluştuğunu tespit ettiğimiz eser, 180 başlık altında verilmiştir. Allah'a hamd u senâ ile başlayan tevhid kısmındaki hemen her beyit, bir peygamber kıssasına telmihte bulunmaktadır. Na't kısmında ise, başta peygamber efendimiz olmak üzere sırasıyla dört halifesi övülmekte; sonra Hz. Peygamber'in amcaları Hz. Hamza ve Hz. Abbas'ın adları saygı ile anılmaktadır. Eserin üçüncü kısmında ictihad alimlerinin adları zikredilerek övülmektedir. Bu tercüme kısımdan sonra Attâr'ın Pendnâme'sinde yer almayan iki manzûme daha var. Bunlardan biri, zamanın padişahı Kanunî Sultân Süleymân için yazılmış medhiye, diğeri ise Bustân-ı Nasâyıh'ın sunuşu mahiyetindedir. Altıncı kısım bir münâcâttır. Eserde ahlâk ve âdâba ait nasihatler bundan sonraki kısımlarda verilmektedir. Bu nasihatlerin de hemen hemen tamamına yakını tabiî ki, İslâm dininin iki temel kaynağı Kur'an-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerden çıkarılmış nasihatlerdir. Zaifî, bu nasihatleri söylerken 27. başlıkta " İnnel mübezzirîne kânu ihvânü'şşeyâtini âyetinüñ tefsirine muvâfıkdur " şeklinde açık ola-

rak ifade ettiği gibi ya bir âyetin anlamını manzûm olarak veriyor ya da konuya uygun düşen herhangi bir âyetin sadece bir kısmını Arapça aslından aynen iktibas ederek, vermek istediği nasihatı kuvvetlendirmek istiyor. Bunu bir iki örnekle gösterelim:

Her ki dünyāyı idinmişdür ḥabīb
"Mā lehu fi'l-āḫireti min naṣīb" 279

Ḥasbeten li'llāh yā ḳavm enfeḳū
"Lentenalü'l-birre ḥattā tunfeḳū" 715

"İnne mā emvālüküm" Kur'an'dur
Oḳı kim bu ḳula ḫoş bürhāndur 787

Yukardaki beyitlerde görüldüğü gibi 1. beyitte Kur'an-ı Kerîm'in Şûrâ suresindeki 20. âyetten "Mā lehu fi'l-āhireti min naṣīb" kısmı, 2. beyitte Āl-i 'İmrān suresindeki 92. âyetten "Lentenālü'l-birre ḥatta tunfeḳū" kısmı, 3. beyitte ise, Teğabun suresindeki 15. âyetten "İnne mā emvālüküm" kısmı iktibas edilmiştir.

Hadîs anlamlarının verildiği ya da hadîslere telmih yapıldığı beyitlere örnek olarak da şu beyitler gösterilebilir:

Çünki bir 'ālim degül perhīz-kār
San ki a'madur elinde şem'i var 1018

Ḫalḳ bu şem'ün żiyāsı ile yürür
Yolda ḳalmış gice ol ḥayrān durur 1019

Tūl-i 'ömr ister iseñ ger iy emīn
'Aḳribā vü ḫīşinüñ sor ḫātırın 961

Bu verdiğimiz beyitlerde de yine yukarda olduğu gibi

1. ve 2. beyitlerde Hz. Peygamber'in şu hadisinin anlamı verilmiştir: اذا علم العالم فلم يعمل كان المصباح يضئ للناس ويحرق نفسه (Âlim bilir de amel etmezse, insanlara ışık veren, fakat kendi kendini yakan bir kandil gibi olur)(21). 3. beyitte ise, Peygamberimizin " Gizli sadaka Allah'ın gazabını söndürür; sıla-i rahim ömrü artırır; iyilik yapmak insanı kötü akibetten korur"(22) hadisine telmih yapılmıştır.

Bunların dışında Zaifî, bazan şiirlerinde zengin bir kültür mirasımız olan atasözü ve deyimlerden faydalanma yoluna da gitmiştir. Bu tespitimizi de yine şu iki beyitle ortaya koyalım:

Bu meŝeldür cennete girmez baḫīl
Bu mukarrer raḥmete bulmaz sebīl 343

Bu meŝeldür dinilür ʿavret ere
Suya dayanma inanma beglere 612

Ṣofrañ açuḳ ellerüñ açuḳ gerek
Gel ḫasīs olma yedür nān u nemek 361

1. ve 2. beyitlerde şair " bu meŝeldür " kelimeleriyle söylediklerinin atasözü olduğunu kendisi ifade ediyor. Ancak 1. beyitte verdiği " cennete girmez baḫīl " sözü aynı zamanda bir hadîs-i şerif anlamıdır. Bu durum bizce İslâm dininin şairin yaşadığı dönemde toplumun tabiî hayatı haline geldiğini gösteriyor. 3. beyitte de görüldüğü gibi şair " tuz ekmek" deyimini kullanmıştır.

---

(21) Ramûz el-Ehâdis, C.I, İstanbul, 1988, s. 55, 4. hadîs.
(22) A.g.e., C.II, s. 307, 4. hadîs.

Zaifî'nin eserini yazarken faydalandığı bu güçlü ve zengin kaynakları belirttikten sonra şimdi de Bustân-ı Nasâyıh'ta yer alan konuları genel olarak bir gözden geçirelim.

Başta da söylediğimiz gibi bu eser, İslâmî temele dayanan ahlâk ve âdâba ait kaidelerin telkinini ve halka tasavvufî fikirleri aşılamayı amaç edinen didaktik bir eser görünümündedir. Burada bir önceki cümlemizin sonunda yer alan "görünümündedir" kelimesine özellikle dikkat çekmek istiyoruz. Çünkü eser, her ne kadar böyle bir amaçla kaleme alınmış ise de özellikle Pendnâme tercümesinin bittiği LXVIII. bölümden sonra "Hikmet", "Pend" ya da "Latîfe" başlıkları altında verilen parçalarda daha çok sosyal hayatla ilgili nasihatler verilmiştir. Zaifî bu nasihatlerinde de yine çoğu kez yukarda sıraladığımız kaynaklara bağlı kalmış; ancak zaman zaman çok az da olsa toplum arasında varlığını sürdüren birtakım hurafelerden kurtulamamıştır.Bu sebeple Bustan-ı Nasayıh'ta geçerliliğini koruyan nasihatler yanında sözünü ettiğimiz durumlardan ötürü geçerliliğini yitirmiş ya da geçersiz bir takım hurafelere rastlamak da mümkün. Bu konuyla ilgili örnek beyitleri Bustân-ı Nasayıh'ta yer alan konuları genel olarak gözden geçirdikten sonra verelim. Ancak bu arada şunu hatırlatmakta yarar var: Bilindiği gibi Bustân-ı Nasayıh'ta Pendnâme tercümesi bittikten sonra "Hikmet", "Pend" ya da "Latîfe" başlığı altında yer alan toplam 586 beyitlik bir ek nasihat kısmı daha var. Bu sebeple biz, eserde yer alan konuları genel olarak gözden geçirirken tercüme ve ek kısmı ayrı ayrı

ele almak durumundayız. Bu şekildeki bir yaklaşım, bize 'Zaifî'nin tercümeyi yaparken neden böyle bir ek kısma ihtiyaç duyduğu' sorusuna da açıklık getirmiş olacak. Bu kısa açıklamadan sonra tekrar konumuza dönüp, ilk önce eserin Pendnâme tercümesi olan kısmında ele alınan konulara bir göz atalım. Bu kısımda genel olarak şu konular ele alınmıştır:

Nefis ve şeytanla cihat etmenin gerekliliği,
Gönül kazanmanın ve günahlara tevbe etmenin gerekliliği,
İlme ve alime saygı göstermenin gerekliliği,
Tevazu ehli olmanın gerekliliği,
Ni'mete şükr etmenin gerekliliği,
Tevekkül ehli ve sabırlı olmanın gerekliliği,
Çok zikr edip, Allah'ı her an hatırda tutmanın gerekliliği,
Misafire ikram etmenin gerekliliği,
Akrabalara karşı ilgiyi sürdürmenin gerekliliği,
Dili tutmanın ve çekişmelerden sakınmanın gerekliliği,
Padişahların adaletle hükmetmelerinin gerekliliği,
Halkı incitmenin zararları,
Kıskançlık, hased ve yalan söylemenin zararları,
Dünya malına aldanmanın zararları,
Beyler dostluğuna itimat etmenin zararları,
Kişinin aybını yüzüne vurmanın ve başkalarına yük olmanın zararları.

Bustân-ı Nasâyih'ın Pendnâme tercümesi bittikten sonra "Hikmet", "Pend" ya da "Latîfe" başlığı altında yer alan

toplam 586 beyitlik ek nasihat kısmında ise, genel olarak şu konular ele alınmıştır:

İlim ile amel etmenin gerekliliği,

Düşmanla dostluk kuran dosttan dostluğu kesmenin gerekliliği,

Düşmanın nasihatını dinleyip, aksini yapmanın gerekliliği,

Mümkün ise, zararı mal ile savmanın gerekliliği,

Düşman eliyle düşmandan intikam almanın gerekliliği,

Cömert olmanın ve fakirlere yardım etmenin gerekliliği,

Vefakâr olmanın gerekliliği,

Dünya malına haris olmanın zararları,

İyiliği başakakmanın zararları,

Sırrını başkasına söylemenin zararları,

Zalimi esirgemenin zararları,

Çocuğa, kadına ve padişaha güvenmenin zararları,

Zayıf düşmanla dostluk kurup, güçlenmesine yardımcı olmanın zararları,

Büyüklere kafa tutmanın ve kendisinden daha bilgili kimselerle tartışmaya girmenin zararları,

Cahillerle oturmanın zararları,

Dik kafalılığın ve başkalarının nasihatlerini dinlememenin zararları,

Kıskançlığın zararları.

Yukarda görüldüğü gibi Bustân-ı Nasâyıh'ın tercüme ve ek kısmında yer verilen konular karşılaştırılacak olursa, her iki kısımda zaman zaman aynı konular işlenmekle berabar tercüme kısmında daha çok İslâmî temele dayalı ahlâkî kai-

delerin verildiği ve tasavvufî fikirlerin halka aşılanmak istendiği görülür. Buna karşı olarak ek kısımda ise, daha çok sosyal hayatla ilgili konular işlenmiş; halk ve devlet büyükleri çeşitli konularda zaman zaman tenkit edilmiş, zaman zaman uyrılmıştır. Aşağıda vereceğimiz beyitler, hem bir tenkit, hem bir uyarı ve hem de tarihî bir gerçeğe ışık tuttukları için örnek olarak verilmeye değer:

Kılma şehler dostluğına i'timād
Eyleme sevdüklerine i'tikād 1031

Gelse göñüllerine cezvî ḫayāl
Katl iderler hīç virmezler mecāl 1032

İtseler ger 'aḳd-ı 'ahd inanma sen
Kim bulardur bil birāderler kesen 1033

Herkesüñ dişi ḳamaşur ekşiden
Datludandur ḳādilar dişi neden 1496

Yise rüşvet müdde'îden bir ḫiyār
Ṣābit ider ḫaşma on ḫarbüze zār 1497

Şairin yaşadığı dönemdeki birtakım uygulamaları tenkit eden bu beyitlerden sonra şimdi de çalışmamızın 37. sayfasında belirttiğimiz gibi yine o dönemde varlığını sürdürdüğünü gösteren hurafelerle ilgili olarak eserde zaman zaman rastlanılan şu beyitleri verelim:

Bakma giceyle sakın āyineye
Dime beñzer yüzümün ayı neye 861

Līk gündüz ne ḳadar baḳsañ revā
'Gör cemāl ü ḫüsnüñ it şükr-i Ḫudā 862

Ger ola tenhā vü ḳarañu bir ev
Anda bir mūnis gerek tenhā me-rev 863

Eneküñ altında elüñ dutmagıl
Hoş degül ehl-i'akl katında bil 864

Gice ile evüñi süpürmegil
Süpürüñdü koma işigüñde bil 876

Kapu işiginde oturma kişi
Rızkı eksilür kim işler bu işi 881

Bustân-ı Nasâyıh'ta bu beyitler yanında bazan,

Halk uymasa senüñ hüyuna sen
Hüy-ı halka tâbi' ol budur hasen 636

gibi bu gün tamamen farklı bir anlam yüklenmiş ya da yanlış yönlendirmelere sebep olabilecek beyitler bulunduğu gibi, bazan da sağlıkla ilgili olarak geçerliliğini hâlâ koruyan oldukça yararlı beyitler de vardır. Konuyu bu türden verebileceğimiz beyitlerle bitirelim.

Her çöp ile dişlerüñ itme hilâl
Bî-nasîb olub çekersin çok melâl 878

Kimse tarağı ile taranmagıl
Başka bir tarak idin iy pâk-dil 887

4) BUSTAN-I NASAYIH İLE ATTÂR'IN PENDNÂME'SİNİN KARŞILAŞTIRILMASI*

Zaifî, her ne kadar eserinde, bunun Attâr'ın Pendnâme adlı eserinin tercümesi olduğunu açıkça söylemiyor ise de yaptığımız karşılaştırma sonucu, Bustân-ı Nasâyıh'ın Pendnâme'nin tercümesi olduğunu tespit etmis bulunmaktayız. Ancak bu tercüme, kelime kelime ya da kelime kelime olmamakla birlikte bütünüyle aslına bağlı kalınarak yapılan bir tercüme değildir. Bu sebeple Bustân-ı Nasâyıh, günümüzdeki tercüme anlayışını aşan bir anlam taşımakta ve Pendnâme ile şu yönlerden farklılık göstermektedir:

a. Zaifî tercümeyi yaparken genelde Pendnâme'ye bağlı kalmış; ancak zaman zaman eserine Pendnâme'de olmayan kısımlar ekleyerek onu daha çok genişletmeye ve zenginleştirmeye çalışmıştır. Zaifî'nin eserine aldığı bu kısımlara örnek olarak eserin başında verilen münâcât, na't ve din büyüklerinin medhine dair tercüme kısımdan sonra Pendnâme'de yer almayan " Pâdişâh-ı İslâm Sultân Süleyman Hân hallede mülkehü medhindedür " ve " Kitâb-ı Bustân-ı Naṣâyıḥ medhindedür " başlıkları altında yer alan kısımlar ile LXVIII. kısımdan sonra " Hikmet " , " Pend " ya da " Latîfe " başlığı altında yer alan toplam 586 beyitlik nasîhat kısmını gösterebiliriz.

b. Zaifî, Pendnâme'de bir beyitte ifade edilen bir hususu eserinde iki veya daha çok beyitle ifade ederek de eserini genişletme ve zenginleştirme yoluna gitmiştir. Bu konuda örnek olması bakımından pek çok beyit bulunmakla

---

* Karşılaştırmak için bkz. Pend-i Attar, Milli Kütüphane, İbn-i Sinâ Salonu, Nu: Yz.Bes. A. (A) 4795.

beraber şunlara bakılabilir:

Pendnâme'nin başında yer alan Tevhid'deki " Göz açıp yumuncaya kadar cihanı biribirine çarpar, burada söz söylemeye hiç kimse cesaret edemez " anlamındaki 19. beyit, Zaifî 'nin eserinde şu iki beyitte verilmiştir:

Ger cihânı biribirine ura
Zehresi yok kimsenüñ karşu dura 20

Ṭarfetü'l-'ayn içre kevneyni düzer
Göz yumup açınca dilerse bozar 21

Aynı şekilde Pendnâme'nin Münâcât kısmında " Lutfundan mağfiret diler; zaten sen rahmetimden umut kesmeyin dememiş miydin? " anlamındaki 8 beyit de, Bustân-ı Nasâyıḥ'da yukarda olduğu gibi iki beyit içerisinde verilmiştir:

Çoḳ günâhı var umar'afvüñ senüñ
Geç suçından bu Za'ifî bendenüñ 97

Kimdür ol k'itmez ümīẓ-i mağfiret
Ṭoludur "lâ-taknatu" çün şeş cihet 98

c. Zaifî, Pendnâmedeki bir metni tercüme ederken zaman zaman beyitlerin arasına ya da sonuna Pendnâme'de yer almadığı halde birtakım beyitler ilâve etmiştir. Numarasını vereceğimiz şu beyitler Zaifî'nin tercümeyi yaparken yapmış olduğu ilâve beyitlerdir:

14, 26, 29, 30, 31, 34, 89, 93, 97, 101, 111,119, 125, 127, 137, 139, 170, 177, 180, 183, 186, 189, 197, 199, 202, 205,215,216, 220, 224, 226, 230, 285, 290, 309, 218, 322, 325, 329, 338, 356, 380, 386,412, 442, 446, 452, 453, 461, 470, 472, 480, 487, 491-492, 495, 526, 528, 584, 587, 589,

591, 594, 598, 635, 646, 657, 682, 701, 704, 712-715, 721, 730, 732-734, 745, 755, 757, 759, 771-774, 800, 804, 809, 812, 828, 832-834, 837, 839, 841-842, 849-850, 911-912, 931-932, 940, 978, 980, 982-983.

Numarasını verdiğimiz bu beyitlerden üç tanesini aşağıda verelim:

Her ne dilerse ider sulṭānıdur
Māsivā hep bende-i fermānıdur 14

Ḳubbe-i çarḫı mu'allā ḳılan ol
Şemse-i şemsi mücellā ḳılan ol 26

Cümle ʿālem ḫālıḳı Allāh'dur
Cinn ü insüñ rāzıḳı Allāhdur 29

d. Zaifî, bazan da Pendnâme'de yer alan bir manzumeyi tercüme ederken manzumeden bir kısım beyitleri ya hiç almamış ya da beytin sadece bir mısraında Pendnâme'ye bağlı kalmıştır. Meselâ,

Āheni Dāvūd'a eyledi ḫamīr
Kim elinde mūm u pūlād idi bir 8

beytinin 1. mısraı aynı olduğu halde 2. mısraı Pendnâme'de "Kadir ve Kayyum olan Allah inayet etti " anlamındadır. Hiç almadığı beyitlere örnek olarak da "در صفت درویشی وحب درویشان میکوید" başlığı altında yer alan şu iki beyti gösterebiliriz:

هرکه او ترك تن آسانی کند
پس خلاف نفس سلطانی کند 7

"Rahatına kıyan herkes, nefsinin arzularını yenen sultan olur."

ای پسر از آخرت غافل مباش
با متاع این جهان خوشدل مباش "

" Ey oğul âhiret yurdundan gâfil olma ve dünya mâlına sevinme."

Öyle zan ediyoruz ki Zaifî, tekrar olmasın diye bu beyitleri almamıştır. Çünkü hem bu beyitlerde hem de esere alınmayan diğer beyitlerdeki anlam kendilerinden önceki beyitlerin anlamlarıyla hemen hemen aynıdır.

e. Zaifî, eserinde başlıkların konduğu yerler hususunda da Pendname'ye pek bağlı kalmamıştır. Pendnâme'de bazan iki başlık altında yer alan beyitleri bir başlık altında toplarken bazan da bunun aksi bir durum görülmektedir. Meselâ, Bustân-ı Nasâyıh'taki VIII. başlık Pendnâme'de yoktur. Bu başlık altındaki beyitler, Pendnâme'de bir önceki başlık altında devam eder. Bu durumda Zaifî, Pendnâme'de bir başlık altında verilen beyitleri eserinde iki başlık altında vermiş oluyor. Bunun aksi olan durum için de şu örnek getirilebilir: Bustan-ı Nasayıh'ta 268. beyit ile 269. beyit arasında başlık bulunmadığı halde Pendnâme'de bu iki beyit arasında "در بیان مجاهدهٔ نفس کوید" şeklinde bir başlık vardır. Pendnâme'de olmayıp, Bustân-ı Nasâyıh'ta olan diğir örnekler için XL, XLII, LI, LXIV numaralı başlıklara bakılabilir.

f. Zaifî'nin eseri ile Pendnâme arasında görülen bir başka farklılık ise, beyit ve mısraların yer değişimi hususudur. Meselâ, Pendnâme'de 5. sırada yer alan bir beyit, Bustân-ı Nasâyıh'ta 3., 3. sırada yer alan bir beyit ise, Pendnâme'de 5. sırada yer alabildiği gibi, zaman zaman beyitteki mısraların yer değiştiği de görülmektedir. Yer deği-

şen beyitlere örnek olarak ayrıca 3-4, 18-19, 203-204, 263-264, 284-285, 392-393... gibi beyitlere bakılabileceği gibi, mısraların yer değiştiği diğer örnek beyitler için de 7, 11, 41, 162, 198, 332... numaralı beyitlere bakılabilir.

SONUÇ

Kanunî dönemi şairlerinden olan Zaifî, eserlerini XVI. yy.'ın ortalarında vermiş bir divân şairimizdir.

Sergüzeştnâme'sinden öğrendiğimize göre beş yaşında ikna tahsile başlamış ve ilk derslerini babasından almıştır. Bir süre de Üsküp'te Kadı Burhaneddin'den dersler aldıktan sonra İstanbul'a gelip, Sahn-i Semân Medresesi'nde, Zembilli Cemâlî Efendi'den tahsilini tamamlamaya çalışmıştır. Bundan sonra İstanbul'da Defterdar Seyyid Abdüsselâm Çelebi'nin oğlu Ahmed Çelebi'ye bir süre özel dersler verdikten sonra da Ali Cemâlî'den mülazım olup, Sofu Mehmed Paşa'nın himmetiyle Osmanlı Devleti'nin çeşitli yerlerindeki medreselerde müderrislik yapmıştır. Ne var ki, bu meslek hayatı pek de rahat olmamış, işinden sık sık azledilmiş; yeni bir medreseye tayin edilinceye kadar büyük sıkıntılar çekmiştir.

Zaifî'nin, üzerinde inceleme yaptığımız Bustân-ı Nasâyıh'dan başka bir divân, yine 5'i manzum, 2'si manzum-mensur, 4'ü ise, mensur olmak üzere 12 eseri daha vardır ki, kaynaklarda bu eserlerden övgüyle bahsedilir.

Yazdığı eserlerle daha çok bir mesnevî şairi olarak edebiyat tarihimizde bir yer edinen Zaifî, halka yakın söyleyiş ve sade bir üslûpla İslâmî temele dayanan ahlâk ve adaba ait kaideleri halka anlatmasıyla, velût ancak mütevazî tarafıyla orijinal bir şahsiyete sahiptir.

Manzumelerinde zaman zaman âyet ve hadîslere telmihte bulunduğu gibi, bazan da atasözleri, deyimler, adet ve inançlarla ilgili halk söyleyişlerine de yer vermiştir. Bu özelliği ile de eseri, zengin bir kültür hazinesi mahiyetindedir.

Eserinin şekil özelliklerinden bahsederken de belirttiğimiz gibi Zaifî, Türkçe kelimeleri rahatlıkla aruz veznine uydurmuş, vezin zaruretiyle bir zorlamaya girmemiştir. Bu durum, onun dile olan hâkimiyetini ve mesnevîdeki başarısını gösterir.

Sonuçta Zaifî, orijinal ve velût şahsiyeti, dile olan hâkimiyeti ve mesnevî tarzındaki başarısı ile Kanunî dönemi şairleri arasında bilgili, hünerli, Arapça ve Farsça'yı bilen, dikkate değer bir şair görünümü arz etmektedir.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

1. Arap alfabesinde bulunup da yeni Türk alfabesinde bulunmayan işaretler, harfler şu şekilde gösterilmeştir:

'	hemze	Ṭ,ṭ	ط
P,p	پ	Ẓ,ẓ	ظ
Ş,ş	ش	‘	ع
Ç,ç	چ	Ġ,ġ	غ
Ḥ,ḥ	ح	K,k	ق
Ḫ,ḫ	خ	ñ	ك
Ẕ,ẕ	ذ		
S,s	ص		
Ż,ż,Ḍ,ḍ	ض		

2. Arapça ve Farsça kelimelerdeki "hurûf-ı med" denilen harfler şu şekilde gösterilmiştir: Ā,ā آ Ū,ū,Ō,ō, وٗ Ī, یٖ ā

3. Farsça'daki "vāv-ı ma'dūle" ile yazılan kelimeler "hᵛān", "hᵛāce", "hᵛar" şeklinde gösterilmiştir.

4. Dipnotta başlıklardaki nüsha farkları gösterilirken önüne yıldız(*) işareti konulmuştur.

5. Nüsha farkları gösterilirken, kelimeler arasına (/) işareti, mısralar arasına ise (//) işareti konulmuştur.

6. Birleşik isim ve sıfatlar arasına bir çizgi(-) konulmuş, Türkçeleşmiş olan kelimelerde buna lüzum görülmemiştir: gülzar, dilber, gülşen...vb.

7. Metinde geçen Arapça, Farsça ibareler, âyet ve hadîsler transkripsiyon harfleriyle gösterilmiş; Türkçe anlamları dipnotlarda verilmiştir.

TENKİTLİ METNİN HAZIRLANMASINDA BAŞVURULAN NÜSHALAR:

Kitâb-ı Bustân-ı Nasâyıh'ı, Dîvân'ı ve diğer eserleriyle usta bir şair ve velût bir şahsiyet olarak karşımıza çıkan Zaifî'nin " Kitâb-ı Bustân-ı Nasâyıh " adlı eserinin bu güne kadar sürdürdüğümüz çalışmalarda ikisi yurt içinde ikisi yurt dışında olmak üzere toplam dört nüshanın mevcudiyetini tespit etmiş olup, bunlardan Free Library of Philadelphia(USA)'daki nüshanın mikrofilmi ile Paris Bibliothéque Nationale ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshaların fotokopileri elimizdedir. Geriye kalan İstanbul Hat Sanatları Müzesindeki nüshayı da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün özel izniyle yerinde inceleme imkânını bulduk. Bunları özet halinde yakından tanıyalım:

1. Paris Bibliothéque Nationale Nüshası (B) :

Topkapı nüshasındaki " müellif hattı " kaydına rağmen yazı sitillerindeki benzerlik ve hareke sistemindeki düzensizlikler gibi sebeplerle bu iki nüshanın aynı elden çıkmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Topkapı nüshasında olduğu gibi her sayfası dört sütun üzerine 25 mısra olarak yazılmış bulunan nüshanın fotokopisinden tespit ettiğimiz özellikler:

İstinsah tarihi: 963/1556
Müstensih : Mustafa bin İbrahim
Varak sayısı : 18(Nüshanın yer aldığı külliyatın tamamı 330 varaktır).
Yazı : Harekeli nesih.

2. İstanbul Hat Sanatları Müzesi Nüshası (H) :

Gönül Alpay Tekin'in 1975'te Halıcılar Müzesi'nde gördüğünü, ancak 1976'da müzenin yerinden kaldırılması sebebiyle kaybolduğunu ifade ettiği[23] bu nüshanın, yaptığımız araştırmalar sonucu İstanbul Üniversitesi yakınındaki Hat Sanatları Müzesi'nde 840 envanter numarasıyla kayıtlı olduğunu tespit edip, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Özel izniyle yerinde inceleme imkânını bulduk. Özenle yazılmış ve süslenmiş olmasına rağmen, kitap adının ve "Bismillâhirrahmânirrahîm" ibaresinin yazılmayıp serlevhanın boş bırakıldığı bu nüshanın özellikleri:

İstinsah tarihi	: 964/1556-57
Müstensih	: Mustafa bin İbrahim.
Kitap ölçüsü	: 212 x 313 (147 x 232) mm.
Kapak ölçüsü	: 217 x 313 mm.
Varak sayısı.	: 18 (Nüshanın yer aldığı külliyatın tamamı 249 varaktır. Ciltleme sırasında yapılan bir hata sebebiyle tez konumuz olan Kitâb-ı Bustân-ı Nasâyih 258 ilâ 262 ve 343 ilâ 373 sayfalarında yer almaktadır).
Yazı	: Harekeli, sanatkârâne nesih. Bölüm başlıkları ve ketebe kaydı sülüs.
Kâğıt	: Aharlı.
Cilt	: Deri, kahverengi.
Filigran	: Daire içine alınmış altı köşeli bir yıldız ile bu yıldızın bir ucuna bitişen daha küçük gene altı köşeli yıldız deseninden oluşmaktadır.

(23) G.Alpay Tekin, "Za'ifî Külliyatı'nın Yeni Bir Nüshası Hakkında", Journal of Turkish Studies, C.II,Cambridge, 1978, s.107-125.

3. Philadelphia Free Library Nüshası (P) :

Muhammed Ahmed Simsar'ın verdiği bilgilerden[24] yola çıkarak Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğü kanalıyla ABD'den mikrofilmini getirttiğimiz bu nüsha, Philadelphia, Free Library, John Frederick Lewis Kolleksiyonu'nda 36 numara ile kayıtlıdır. Nüsha, her sayfası dört sütun üzerine 25 satır olarak yazılmış olan diğer üç nüshadan farklı olarak, her bir sayfası iki sütun üzerine ve 15 mısra olarak yazılmıştır. Nüshanın tamamı 59 varaktır.

" Tercüme-i Manzûme-i Feridüddin Pend-i Attâr " adı altında yer alan bu nüshanın sonunda eserin istinsah tarihi ve müstensihin adı zikredilmemiş ancak, aynı yazmada yer alan Zaifî'nin Nigâristân adlı eserin sonundaki kayıtlardan 968/1561'de Behram bin Muhammed tarafından istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

4. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki Nüsha (T) :

Bu nüsha Zaifî'nin 822 numara ile adı geçen kütüphanedeki yazmalar arasında kayıtlı bulunan külliyatın 57 b ilâ 74 b sahifelerinde " Kitâb-ı Bustân-ı Nasayıh " adıyla yer almaktadır.

Ferağ kaydında müellif hattı olduğu belirtilen nüshanın özellikleri:

İstinsah tarihi : 962/1555

---

(24) Muhammed Simsar, Oriental Manuscripts of the John Frederich Lewis Collection in the Free Library of Philadelphia, 1937, s. 166-169.

Müstensihi	: Za'îfî Muhammed bin Evranos bin Nûreddin er-Rûmî.
Kitap ölçüsü	: 330 X 225 mm, 220 X 133.
Varak sayısı	: 18 (Külliyatın tamamı 194 varaktır; tez konumuz olan Kitâb-ı Bustân-ı Nasâyıh 57 b ilâ 74 b sahifelerinde yer almaktadır).
Yazı	: Harekeli nesih.
Kâğıt	: Aharlı, sarı renkli.
Cilt	: Şemseli ve miklepli, koyu vişne renkli deri.

Her sayfası dört sütun üzerine 25 mısra olarak yazılmış, sözbaşları ve cetvelleri kırımızı mürekkep ile gösterilmiş bulunan bu nüshada herhangi bir rutûbet ve hasar yoktur.

KİTĀB-I BUSTĀN-I NAṢĀYIḤ

Bismillahirrahmanirrahim

-I-

Ḥamd ol Allāh'a olsun k'ol Ḫudā
Ḳıldı īmān bir avuç ḫāke ‘atā

Âdem'e oldur viren rūḥ u ḥayāt
Viren oldur Nūḥ'a ṭūfāndan necāt

Ḳudret u luṭfını iẓhār eyledi
Nārı İbrāhīm'e gülzār eyledi

Anuñ emri ile ḳopdı tünd-bād
Kim helāke irdi andan ḳavm-ı ‘Ād

Eyle ḳahr idicidür kim bir seḥer
Lūṭ ḳavmin eyledi zīr ü zeber

Añа tīr atdı çeküp bir ḫaṣm emek
Kellesin ṭaġıtdı bir sivrisiñek

---

* H nüshasında eserin ismi ve "Bismillahirrahmanirrahim" ibaresi yok; T nüshasında ise eserin ismi, "Terc̈üme-i Manẓūme-i Ferīdü'd-dīn Pend-i ‘Aṭṭār" şeklindedir.

6 ṭaġıtdı: daġıtdı B,T

Seng-i ḫāreden çıḳardı üştüri
Nile atdı ḳomadı düşmen diri

Āheni Dāvūd'a eyledi ḫamīr
Kim elinde mūm u pūlād idi bir

Hem Süleymāna O virdi salṭanat
Rām oldı ḫātemine memleket

Yūnus'ı bir ḥūṭa loḳma eyledi
Ḳurtları Eyyüb teniyle ṭoyladı

Ḳodı biri başına tâc-ı zerīn
Çekdi erre birine ḳıldı ḫazīn

Bir gedāyı dilese sulṭān ider
Diler ise ʿālemi virān ider

Ol durur şeh pādişāhlıḳdur anuñ
Cānı yoḳ çün ü çirāya kimsenüñ

Her ne dilerse ider Sulṭānıdur
Māsivā hep bende-i fermānıdur

---

9 **Rām oldı ḫātemine: Ḫātemine rām oldı** T

Ol birine genc ü ni'metler virür
Bu birine renc ü zaḥmetler virür

Birine zer niçe yüz hemyān virür
Birisi nān ḥasretinden cān virür

Biri taḫt üzre tana''umda ġanī
Birisi yoḳluḳdan açmış aġzını

Birisi geymiş vaṣaḳ semmūr kürk
Bu biri çıplaḳ ne ḥaftan var ne börk

Ol birinüñ döşegi aṭlās ḥarīr
Bu ḳara ṭoprakda yatur bir ḥaḳīr

Ger cihānı biribirine ura
Zehresi yoḳ kimsenüñ ḳarşu dura

Ṭarfetü'l-'ayn içre kevneyni düzer
Göz yumup açınca dilerse bozar

Oldur uçan ḳuşlara māhī viren
Ḳulları serdār idüp şāhī viren

---

19 ḳara: ḳuru B,H

Oldur atasuz oġul peydā iden
Mehd içinde ṭıflı ḫoş-gūyā iden

Dirgören ol mürde-i ṣad-sāleyi
Ol yaratdı gökde māh u hāleyi

Bir avuç ṭopraġı sulṭān eyler ol
Encüm ile recm-i şayṭān eyler ol

Ḳubbe-i çarḫı mu'allā ḳılan ol
Şemse-i şemsi mücellā ḳılan ol

Ḳuru yirde bitürür tāze giyāh
Āsumānı ol Ḫudā eyler nigāh

Kimse anuñ milkine olmaz şerīk
Laḥnı yoḳ degül kelām-ı Ḥaḳ rekīk

Cümle 'ālem ḫālı[illegible]
[illegible]

Birdür ol yoḳdur şerīki [illegible]
Ne oġul ne atası var ne eşi

-II-

Seyyidü'l-mürselîn Muḥammed Emîn'ün na'tıdur ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem.

Muṣṭafā'dur ṣāḥib-i şer'-i mübîn
Pîşvā-yı evvelîn ü āḫirîn

Kā'inātüñ aṣlı faḫr-ı enbiyā
Evvelîn ü āḫirîne muḳtedā

Ol Nebî kim nüh felek mi'rāc aña
Enbiyā vü evliyā muḥtāc aña

Çeşme-i 'ilim ahāli-i 'ulūm
Şaḥne-i sîm ü zer-i genc-i fühūm

Varlığıdur raḥmeten li'l-'ālemîn
Aña mesciddür ḳamu rūy-i zemîn

Ol Nebî kim yārı Būbekr ü 'Ömer
Barmaġından gökde şakk oldı Ḳamer

Biridür anuñ refîḳ u yār-ı gār
Birisi ser-leşkeri der-kār-zār

Olduġıyçün ṣāḥibi ʿOsmān ʿAlī
Ḫalḳ-ı ʿālem içre oldılar velī

39 Ol biridür maʿden-i ḥilm ü ḥayā
Bu der-i şehr-i ʿulūm-ı Muṣṭafā

Bir Resūlullāh ki ḫayru'n-nāsdur
İki ʿammi Ḥamza vü ʿAbbās'dur

41 Olsun aña āl u aṣḥāba tamām
Dāyimā bizden dürūd ile selām

-III-

Eimme-i din medhleri beyānındadür rıdvānullāhi 'aleyhim ecma'in.

Ol imāmān k'eylediler ictihād
Cümlesinüñ rūhını Ḥaḳ ide şād

Bū Ḥanīfe'dür imām u şem'-i dīn
Muḳtedā-yı ümmet-i şer'-i mübīn

Raḥmete ġarḳ ola üstādı anuñ
Şād ola ervāḥı şākirdānınuñ

Ol Ebū Yūsuf ki ḥalḳa ḳāḍidür
Hem Muḥammed k'andan Allah rāżidür

Şāfi'ī vü Ḥanbelī Mālik Züfer
Şer' bunlarla bulupdur zīb ü fer

Cümlenüñ cennetde rūḥı şād ola
Dīn mülki 'ilm ile ābād ola

---

47 mülki: milki H

-IV-

Pādişāh-ı İslām Sulṭān Süleymān Ḫān ḫalledallāhu mülkehu medḥindediir.

İy sipihr-eyvān u keyvān-menzilet
V'iy felek-dīvān u 'Oşmān-ma'dilet

Sāḥa-i cennet-serīr enciim-sipāh
İy sarāyuñ işigi 'ālem-penāh

Saḥn-i dīvānuñ sarāy-i kā'ināt
Ol müseddes-ṭāḳ güyā şeş-cihāt

Āb-ı bārān kef-i cūduñda ḫacil
Āb-ı nīsān pāy-ı iḥsānuñda kil

'Ālеme 'adluñ şuyındandur ḫayāt
Buldi zeyn andan benāt-ı her nebāt

Pādişāh-ı heft-kişver kām-yāb
Maṭla'-ı devlet ruḫuñ iy āf-tāb

Kām-rān u kām-baḫş u kām-bīn
Şehriyār-ı rub'-ı meskūn-ı zemīn

ḫalledellahu: ḫallede B/ mülkehu: milkehu H

51 Āb-ı nīsān: Ebr-i nīsān H

55 Pādi-şāh-ı baḥr u ber şāh-ı cihān
Şeh Süleymān Ḫān Sulṭān-ı zamān

Tīġ-i ḳahruñdan diler düşmen amān
İy Süleymān-ı zamān ṣāḥib-ḳırān

57 Ḳanda kim ayaḳ başub ḳılsañ neberd
Ḳoparur seyfüñ 'adū başına gerd

Tīrüñe düşmen yüregidür nişān
Ḫançerüñ mānend olupdur ḫūn-feşān

59 Dolanur ejder-veş a'dānı kemend
Ḫasmüñ eyler sernigūn u pāy-bend

Ger ola burc-ı felek gibi ḥiṣār
Ḍarb-ı gürzüñ ider añı tār ü mār

61 Ḳanġı ḳal'aya ki topuñ ura ḍarb
İrişür ṣīt u ṣadāsı Şarḳ u Ġarb

Her tüfenġüñ fınduġınadur hedef
Ḳadr-ı düşmen ölçü olupdur ṣadef

63 Nīzeñe dutsa 'adū cevşen siper
Bīzden iğne geçer gibi geçer

---

62 · fınduġına: fınduḳına B,H// olupdur: olubu B,F,H,T

Olsun a'dā ṭīġuñ altında zebūn
Düşmenüñ a'lāmı gibi ser-nigūn

Ne yire ḳılsañ tevecc̈üh her zamān
Eylesün iḳbāl-ı devlet cāvidān

Devletüñ pāyende vü 'ömrüñ mezīd
Ola şāhān-ı cihān sañā 'abīd

Her du'ā ḳılduḳça direm dün ü gün
Ḥaḳ Te'ālā bir günüñ biñ eylesün

Raḥmet ebā vü ḳamu ecdāduña
'İzzet olsun bende vü āzāduña

Ol sa'ādetde hemīşe üstüvār
Tā ḳıyamet neslüñ olsun pāyidār

---

64 ser-nigūn: ser-nügūn H

-V-

Kitāb-ı Bustān-ı Naṣāyıḥ medḥindedür.

Gel berü iy rāh-ı İslām isteyen
Süst olma ol ḳavī bu yolda sen

Kim senüñçün bir şehir yapdum laṭīf
Ḳaṣr-ı cennet gibi her beyti şerīf

Saḳfı her beytüñ müzeyyen hem refī'
Ferşi her ḳasrüñ çün meydān-ı vasī'

Aç ḳapusın seyr ḳıl Bāġ-ı Behişt
Hāki 'anber müşk ile oldı sirişt

Ḳol havāda kim ola ḫoş i'tidāl
Gülşen ol yirde olur cennet miṣāl

Bu muḳarrerdür ki eyyām-ı bahār
İ'tidāl üzre olur leyl ü nehār

Līk bunuñ leyli yoḳ bir rūzdur
Rūz-ı Nevrūz'a bedel pīrūzdur

Ḫoş havāsı var bu şehriñ mu'tedil
Bundadur ḫacletde ḫūbān-ı Çigil

Gel temāşā ḳıl bu sebzistānı sen
Ḫoş naẓar ḳıl bu güzel bustānı sen

Gülleri rengīn bahārı tāze-ter
Lezzeti her mīvesiniñ ney-şeker

Gülbüni terdür durur leyl ü nehār
Ḥüsnine virmez taġayyür rüzgār

Tāzedür ser-sebz-i şāḫ-ı her-diraḫt
Ser-firāz olmış çü tāc-ı nīk-baḫt

Mīvesi şirīn rutab rümmāndur
Manba'-ı dīn ma'den-i īmāndur

Tāze gülşendür ki ṣolmaz gülleri
Yaz u ḳış ḫ^vānendedür bülbülleri

Sebz reyḥānlar fevākih āb-dār
Her ṭaraf rengīn münaḳḳaş zer-nigār

Bunda murġān-ı ḫoş-elḥān nağme-zen
Ṭūṭi-i gūyā hemīşe bunda şen

---

83 ḫ^vānendedür: güyendedür T
85 murġān-ı ḫoş-elḥān: murġ-i ḫoş elḥān T

Şem-i reyḥān ü revāyıḥ eylegil
Seyr-i Bustān-ı Naṣāyıḥ eylegil

87 Bunā Bustān-ı Naṣāyıḥ [illegible]
Her yemişi bezl-i ḫās u ʿāmdur

Teng-dil bu bāġda vüsʿat bulur
Her ki ġam-gīn geldi bunda şād olur

88 ġam-gīn geldi: ġam-nāk ola T

-VI-

Ḳāḍiyu'l ḥācāt ve rāfi'u'd-derecāt ḥażretine tażarru' ve münācātdur.

Pādişāhā sensün ol Ḥayy u Kerīm
Biz ża'īf u 'āṣī ḳullara Raḥīm

Cürmümüzden geç ḳuluz sen şāhsın
Suçluyuz biz sen Raḥīm Allah'sın

Sen ey'itdüñ bize biz bed eyledük
Nefse uyup cürmi bī-ḥad eyledük

Degülüz ḥālī ma'āṣīden dirīġ
Ġāfilüz aḫz-ı nevāṣīden dirīġ

Baḥra düşdük ġarḳ-ı 'işyānuz meded
İtdügümüze peşīmānuz meded

İnanup şaytān-ı bed sevgendine
Boynumuz baġlandı 'işyān bendine

Geçmedi bir sā'atümüz bī-günāh
Eyleyümedük 'ibādet bir gün āh

Ḳapuña 'āṣī ḳulıñ geldi gire
Cürm ile yüzi şuyın döküp yire

Çoḳ günāhı var umar 'afvüñ senüñ
Geç şuçından bu Ża'īfī bendeñüñ

Kimdir ol k'itmez ümīẕ-i maġfiret
Ṭoludur lā-taḳnatu çün şeş cihet

99 ʿAfv u luṭfuñ baḥrı bī-pāyāndur
Raḥmetüñi ummayan şeyṭāndur

Nefs u şeyṭān yā Rab urdı rāhımı
Raḥmetüñ eyle şefāʿat-ḫᵛāhımı

101 Beni ṭoprakdan götürüp iy refīʿ
Faḫr-ı ḫalḳuñ eyle ya Rabbī şefīʿ

Umaram ʿiṣyāndan pāk idesin
Şundan evvel kim beni ḫāk idesin

103 Şoñ nefesde cānum al īmān ile
Toldur içüm taşımı Kur'ān ile

-VII-

Ehl-i riyāżet olup nefsi ārzūsın virmeyen kişi kāmil u ʿāḳildur.

ʿĀḳil olan ḥāmid u şākir gerek
Daḫı kendü nefsine ḳādir gerek

Ḳāḳıduġını yudandur pehlüvān
Dilin elin dutanuñdur ol cihān

Ol durur ḫalḳ-ı cihān efgendesi
Kim ola nefsi hevāsı bendesi

Ārzū-yı nefsde ol bī-edeb
Raḥmet-i Ḥaḳḳ'ı ümīz itmek ʿaceb

Tevsen-i nefsi kimüñ kim rām ola
Ol kişi dānā vü nīkū-nām ola

Ḳıl riyāżet birle nefsüñ güşmāl
Ejdehādur virmegil furṣat mecāl

Faḳr u dervīşī olur ġāyetde saḫt
Līk dervīşān olurlar nīk-baḫt

Söger iseñ yarıcuñ Allāh der
Döger iseñ elüñ alsun şāh der

Kim selāmetdedir ola baḫtiyār
ʿUzlet itsün ḫalḳdan ol iḫtiyār

---

106 Ol durur: Ol olur H,T

-VIII-

Her ki dil-āzārdur Ḫudā andan bī-zārdur ve bu ḫalḳ nā'imlerdür mevt irdükde uyanurlar.

Ḫalḳı uyur bil cihānda ser-te-ser
Uyanur cihānda itdükde sefer

Seni incidenüñ ʿöẕrin ḳıl ḳabūl
İntiḳām itmegil iy ḳul ḥaḳḳı bul

Ḫalḳ-āzār olanı sevmez Ḫudā
Olmaz ehl-i dīne bu ḫaṣlet revā

Niş-ẓulümle aġladan bī-çāreyi
Kendü yüreğine urur yāreyi

Ḳaṣd ider misin dil-āzār olasın
Yaradan'dan seni bī-zār olasın

Kimseniñ göñliñi incitme ṣaḳın
Ṭoġruluḳdan egriye gitme ṣaḳın

Kimseyi sen incidürseñ bī-gümān
İncidürler seni daḥı iy cüvān

Ḫāṭır incitme er iseñ her zamān
Fā'iden yoḳ eyleme bārī ziyān

---

* mevt irdükde: ölicek T

114 Bu beytin ilk mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Ḳıl seni incidenüñ ʿöẕrin ḳabūl

Her ki ḫalḳ içinde dil-āzār ola
Ya kesile başı ya ber-dār ola

Merdüm-āzār olup incitme göñül
Eyü ol ʿālemde eylükle ögül

Çāresüzler yüresine merhem ur
Dimezin göñüllere gel verhem ur

Her kişiyi eylük ile yād ḳıl
Sañā eylük itmegi muʿtād ḳıl

Ḳudretüñ yoḳ eylüġe bed eyleme
Dilüñi şaḳla yaramaz söyleme

Eylük itmege çü yoḳdur ḳudretüñ
Yavuz işlerde şınama ḳuvvetüñ

Bed-gümān kendüde görsün ḳuvvetin
Yimesün it gibi bu ḫalḳın etin

Diler iseñ ola nāmuñ pāyidār
Ġıybet itme kimseyi gel zīnhār

Her ki ġıybetten dilini pāk ider
Başı tācın ber-ser-i eflāk ider

-IX-

Ṭālib-i Ḥaḳ olan ʿāḳil ḫāmūş olup aġzına mühr-i sükūt urur.

Ḥaḳḳ'a ṭālibseñ budur bil ḳavl-i Ḥaḳ
Eyü sözden ġayre debretme dudaḳ

Ger dilerseñ sāña dā'im ire ḳūt
Kīse-i aġzuna ur mühr-i sükūt

Şaḳla dilüñi ki cān bulsun ḥayāt
Diñle ḫāmūş ol ger isterseñ necāt

Her ki çoḳ söz dimede peyvestedür
Sīnesinde cānı anuñ ḫastedür

Epsem olmaḳ pīşe-i ʿāḳil durur
Söze cür'et sanʿat-ı cāhil durur

Kiẕb ü ġaybetden ġu kim ḫāmūşdur
Ḥaḳ işitmekde ser-ā-ser gūşdur

Ebleh olur dā'ima sözde dilīr
Söylemez ʿāḳil söz illā biñde bir

Maʿrifet dürcin ḳaçan ʿārif açar
ʿĀleme dürr ü cevāhirler saçar

---

136 sözde: söze T
137 dürr ü cevāhirler: dürr ile cevherler B

İy birāder her söze daḳ eyleme
Ġıybet ü bühtān u yalan söyleme

Ḥaḳḳ'a ḥamd itmekden ayruḳ söz dime
Ḳardaşuñ etini ġıybetle yime

Her ki tebliġ-i 'ibādet eyledi
Cümle-i varını ġāret eyledi

Cān olur çoḳ söylemekden gövdede
Gerçi sözüñdür dür ü gevherde de

Ol ki her sözde feṣāḥat söyledi
Göñli yüzinde cerāḥat eyledi

Saña dā'im ṣumtī me'nūs eylegil
Dilüñi aġzuñda maḥbūs eylegil

Her ki kendü 'aybını göre hemān
Ola anuñ rūḥı zinde her zamān

---

142 Ol ki her sözde: Ol ki sa'y itdi T

143 Bu beyitteki 1. ve 2. mısralar T nüshasında yer değişmiştir.

144 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Zinde ola rūḥı anuñ her zamān

-X-

Ehl-i īmān kiẕb ü ḥased u ġıybet ü ḥarāmdan perhīz üzre olurlar.

Her ki īmān ehlidür bil bunı sen
Pāk ider dört nesneyi dört nesneden

Göñlüñi pāk it ḥasedden ḳıl firār
Nām-ı mü'min duta tā sende ḳarār

Kiẕb ü ġıybetden dilüñi eyle pāk
Virme īmānuña noḳṣān u helāk

Pāk it a'mālüñ riyādan dut saḫūn
Tā ki īmānüñ diraḫtı duta bün

Her muḥarremden ki pāk itsen şikem
Ehl-i īmānsın degülsin hīç kem

Kimde vardur bu ṣıfāt oldur şerīf
Kimde yoḳ anuñdur īmānı ża'īf

Kim ḥarāmdan içini pāk eylemez
Rūḥı anuñ seyr-i eflāk eylemez

---

* Başlık T nüshasında şu şekildedir:
Ehl-i īmān ḥased u kiẕb ü ġıybet ü ḥarāmdan dā'ima perhīz üzredür.

146 tā sende: sende tā T

147 Bu beyitin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Gelmesün īmāna tā naḳṣ ü helāk

150 Kimde vardur: Kimde kim var T

151 içini: bāṭının T

Çün riyādan pāk olmaya ʿamel
Ḳalp olur naḳdı zer ü sīmi daġal

153 Kimde olmasa ʿamel iḫlāṣdan
Anı saymazlar ʿibād-ı ḫāsdan

Her kimüñ kārı kim Ḥaḳ içün ola
İşi peyveste anuñ revnāḳ bula

-XII-

Pādişāhlara ʿadl lāzımdur ve heybetlerine naḳş virür nesneden perhīz gerekdür.

Var dört ḫaşlet-i ġarīb iy merd-i rāh
Pādişehler heybetin ḳılur tebāh

Çünki bir şeh cemʿde ḫandān ola
Heybetine şemʿ-veş noḳṣān ola

Olsa yārı hem-nīşīni ger faḳīr
Ol şehi ḫalḳuñ gözi görür ḥaḳīr

Olsa ḫalvetde zenānla hem-zebān
İrişür şeh heybetine bil ziyān

Ol ki bulmışdur cihān-dārīye yol
Bil ki ʿālemde kem-āzār olur ol

Pādişehlerde gerekdür ʿadl ü dād
Tā ola ʿadl ile ʿālem ḫalḳı şād

Ger bu gün meyl ide żulme pādişāh
İrte ʿavn itmez ana ḫayl ü sipāh

---

* Nesneden: nesnelerden T
155 Beytin 1. mısraında vezin bozukluğu vardır.
157 Bu beytin 1. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Hem-nīşīni olsa vü yārı faḳīr
161 ʿavn: nefʿ T

Memleketde dutar ol sulṭān beḳā
Kim ola ʿadl ehli vü ferruḫ-liḳā

163 Çünki iḥsān ide sulṭān leşkere
Yolına cān vire leşker yeksere

---

162 Bu beyitin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Kim ola ol ʿādil ü ferruḫ-liḳā

-XII-

ʿİlme vü ehline ʿizzet gerekdür ve kişiye aḫlāḳ-ı ḥaseneden lā-büddür.

Ululuġa oldı dört neşne delīl
Kimde olsa ol durur merd-i aṣīl

ʿİlme ʿizzet eylemekdür bī-ḥisāb
Ḫalḳa virmekdür ṣevāb ile cevāb

Kimde kim var dāniş ü ʿaḳl u temyīz
ʿİlmi vü ehlin dutar dā'im ʿazīz

ʿĀḳil u dānā iseñ budur kelām
Datlu yumşaḳ söyle sözüñ ve's-selām

Turş-rūy u acı sözlü kişiden
Yüz çevirür sözin adın işiden

Düşmen-i bed-ḫūdan itmeyen ḥaẕer
Göriserdür ʿāḳibet andan żarar

Eski düşmen dost olmaz ādeme
Dost olan düşmen olmaz ġam yeme

ʿĀḳil iseñ düşmeniñden dūr ol
Dostuñ ile her nefes mesrūr ol

Yol uzaḳ tedbir-i rāh it iy püser
İn u ān endişesinden ḳıl güzer

---

* lā-büddür: lazımdur T
166 ʿaḳl: ʿilm B
171 ʿĀḳil: Ġāfil B // her nefes: dā'ima T

-XIII-

Dünyā ḥilekār ü mekkārdur ʿāḳil olana bu dört ḫaṭarlu nesneden perhīz gerekdür.

Pür-ḫaṭar dört nesne vardur ḳıl ḥaẕer
Hīç birine ḳılma ʿāḳilseñ naẕar

Biri şāh ḳurbı biri bed ülfeti
Biri ṣıbyān biri nisvān ṣoḥbeti

Pādişeh ḳurbı bir oddur sūz-nāk
Yaramazla ülfet ider cān helāk

Sürḫ u zerde ṭıfl-tek itme sürūr
Reng u būya zen gibi itme ġurūr

Dā'imā fikr it umūr-ı ʿāḳibet
Ol mürīd-i pīşvā-yı āḫiret

Nerm olup dünyāya dutma pek elüñ
Fā'ide yoḳ bu meta'dan çek elüñ

Sāña pend olsun işit benden ḥadīṣ
Pür żarardur bil bu dünyā-yı ḫabīṣ

---

* ʿāḳil olana: ʿāḳile B,H / dört ḫaṭarlu: dörd H

176 zen gibi itme: itme zen gibi H

178 pek: bek H

Bu ḫaberden her kimüñ āgāhı yoḳ
Āḫiret milkine ṭoġru rāhı yoḳ

Dünyenüñ içi ṭoludur zehr-i mār
Baḳma kim daşında var naḳş-ı nigār

Naḳşı çoḳ pür zehr-i ilandur cihān
Ef'iye olmaz yaḳın 'aḳlı olan

Gel ḳarı dünyāya meyl itme yiġit
Er iseñ dut āḫiret yolını git

Bir ḳarıdur sihri vü efsūnı çoḳ
Şu'bede fennin bilür oyunı çoḳ

Çoḳ yaşamış iki ḳat olmış ḳarı
Bī-karār u bī-ṣebāt olmış ḳarı

Līk virmiş kendüye zīnet 'aceb
Kim görürse vaṣlın ister rūz u şeb

Nev-'arūs-ı bikr-veş her ayına
Başına ḳor mihr ü mehden āyīna

Kime cüft olsa şoḳar anı yire
İki günde bir varur tāze ere

Ḫūb u zībādır aña olan yaḳın
Līk mekrinden şaḳınur rāh-bīn

Cüftine ḫandān-leb olsa ittifāḳ
Zaḫm-ı dendānı virür tīz iftirāḳ

191 Oldur er k'anuñla bulmadın ṭalāḳ
Arḳasın döndü vü virdi üç ṭalāḳ

---

191 vü: H nüshasında yok.

-XIV-

Nīk-baḫt oldur ki ʿāḳibetin endise ḳılup aña göre iş eyleye .

Nīk-baḫtī şāhidi dört nesnedür
Güş-vār olsun ḳulaġuñda bu dür

Baḫt-i nīkī şāhididür aṣlı pāk
Bulmasun bī-aṣl tāc olsun helāk

Nīk-baḫtuñ rāyı olur ber-ṣevāb
Fikri bed-aṣluñ ḫaṭadur der cevāb

Her ki ola Ḥaḳ ʿaẕābından emīn
Mü'min olmaz kāfir olur ol hemīn

ʿÖmr-i dünyā bes gündür çoḳ degül
Divdür özüñi ki ʿaḳluñ yoḳ degül

Ġāfil oldur kim ḳayırmaz ṣoñını
Bes gün ʿömr içre dirmez öñini

İmdi bir ṣāḥib-dilüñ dut dāmenin
Oda yaḳ leẕẕāt-ı dünyā ḫirmenin

Maġzı yoḳ bu dünyeniñ bir postdur
Ṣanma bu düşmen ki saña dostdur

Aldanup uyma hevā-yı nefse gel
Ḳul iseñ ḳulluġa bel bağla vü el

Niçe bir bu genc taḥṣīlinde renc
Ceng ḳılma māl içün alma ilenc

Her ki geldi bu cihāna fevt olur
Āḫırı her dirliginī bil mevt olur

Nefs-i emmāre yoluñı urdı çoḳ
Sañа cān virmekden özge çāre yoḳ

Cān-ı şīrīn olısar tenden revān
'Āḳibet ḫāk ile ṭolar üstüḫān

Ḳalmayısar tende laḥm u şaḥm u ḳan
Çürüyüp ṭoprak olısar üstüḫān

-XV-

Emn ü ni'met ü tendürüstī vü ferāġ 'āḳile ḫoş-'āfiyet-dür.

'Āfiyet bulmaḳ dilerseñ iy cüvān
Ele dört nesne getür ol şād-mān

Emn ü ni'met tendürüstī vü ferāġ
Olsa sensin bir yanar rūşen-çerāġ

Virdiler çün saña ni'met hem emān
'Āfiyet bulduġına oldur nişān

Her ki fāriġ-bāldür hem tendürüst
Aña yaraşmaz k'ola ṭa'atda süst

'Āḳil iseñ boz hevā hengāmesin
Her heves yazısınuñ dür nāmesin

Düşmesün dil murġi nefsüñ dāmına
Ḳomasün leb dāne-i ālāmına

Eylegil nefsüñ hevāsın zīr-i pāy
Virme göñlüñden aña bir şemme cāy

Nefs ü şeyṭān çıḳarur yoldan seni
Düşürür bir dibi yoḳ cāha teni

---

206 'Āfiyet: 'Āḳibet B / iy cüvān: der-cihān T // getür ol şād-mān: getürgil iy cüvān T

208 'Āfiyet: 'Āḳibet B

213 cāha teni: cāha seni B

Nefsüñ ez başını ejderhā gibi
Er iseñ ḫor it anı dünyā gibi

Her ki durmaz yir içer ḥayvān gibi
Cānī gözlerin diker ṭoġan gibi

Nefsi dā'im toḳ ḳılma ac ḳıl
Her nefes Ḥaḳḳ'a dürüş muḥtāc ḳıl

Dā'im olsa toḳ olur bil merd-i ferd
Cürm ü 'iṣyāna dilīr ü şīr-i merd

Her ṭa'āmı sokma ḫulḳumuña sen
Her ne bulsañ yime besleyüp beden

Doldurursañ āb u nān ile şikem
Nefsüñ idersin behāyimden de kem

Rūz u şeb ḳulluḳdadur ay ile gün
Sen ne ḳulluḳ işledüñ dün ya bu gün

Yoġ ise ṣavmuñda az ye az iç
Çoḳ yime ḥayvān gibi az itme hīç

Ḳula Ḥaḳ'dan sabr ḫoş in'āmdur
Yimek içmek pīşe-i en'āmdur

---

215 Cānī gözlerin: Cān ü dil gözin B,H,P
222 en'āmdur: ḥayvāndur T

Şol ki ider ṣubḥa dek her gice ḫāb
Şehr-i ʿömri ḳaṣrını eyler ḫarāb

Niçe yıllar uyuyasın iy püser
Ġaflet uyḫusını ḳo refʿ eyle sen

Göñlüñi dünyā-yı dūna baġlama
Çoġına şād olma aza aġlama

Virme dil dünyāya ġamdan dūr ol
Elüñ eteğüñi çek mesrūr ol

Çünki cāvidān degül dünyā-yı dūn
Añа göñül baġlayup olma zebūn

Fānī dünyāya ne dil virdüñ ʿaceb
Bunda bāḳī ḳalmana yoḳ çün sebeb

Ẓāhirüñe virme zīnet iy faḳīr
Bāṭınuñ bedri ola tā kim münīr

Aṭlas u dībā hevāsından da geç
Ṣuffe-i dünyā ṣafāsından da geç

Eyleme her ṣūret-i zibāya meyl
İtme ḳuru naḳṣdur dünyāya meyl

Geç hevādan ḳorḳu içre ol müdām.
Dirlik istersen ʿabā giy iy hümām

---

228 yoḳ çün: çün yoḳ T

Yaraşur giy ḫırḳa-i peşmīneñi
Kīneden pāk eyle dā'im sīneñi

Nā-murādī şerbetinden nūş ḳıl
Żikr ü tevḥīd ile dā'im cūş ḳıl

Sen de dilerseñ olasın ḫayrü'n-nās
Giyme hergiz aṭlas u fāḫir-libās

Raḥatı ḳo isteme āsāyişi
Zīneti ḳo dileme ārāyişi

Ṣūfī gibi giy libās-ı ṣof sen
Ol ṣıfāt-ı Ḥaḳ ile mevṣūf sen

Ḥūb kisvet giymesen de ḳulsın
Cāme-i fāḫir de giyseñ olsın

Yol erine būriyā yiter döşek
'Ākibet ṭaş yaşduġın olur ne şek

-XVI-

Aḥvāl ü ef'āl-i dervīşān ne vech üzre olmaḳ gerekdür anı beyān eder.

Dāniş ile 'aḳluñ oldıysa ḳarīn
Dervīş ol dervīş ile ol hem-nişīn

Açma bir dervīşe ġıybetle dehen
Hem-nişīn olma bulardan ġayra sen

Buları sevmek yol oldı cennete
Düşmen olanlar sezādur la'nete

Kisvet-i dervīşī köhne delḳdur
Sanma bunların da hevāyī ḫulḳdur

Farḳ-ı nefse ura çünkim merd pā
İki elle açar ol bāb-ı Ḫudā

Ḳaṣr u baġa yol eri itmez naẓar
Lāle-veş var dillerinde dāġlar

Ḳaṣruñ olsa fi'l-meṣel çarḫ-ı zerīn
Menzilüñdür 'āḳibet zīr-i zemīn

Aṣṣı neyler sāña bu şevket bu zūr
Yirüñ olur gör çün Behrām-ı Gūr

---

244 Bu beyit T nüshasında şu şekildedir:
Merd farḳ-ı nefse ura çünki pā
Açar ol pes bāb-ı dergāh-ı Ḫudā

247 Beyitin 2. mısraında vezin bozukluğu vardır ve beyit T nüshasında şu şekildedir:
Aṣṣı ider mi sāña bu şevket bu zūr
Çün yirüñdür gör çün Behrām-ı Gūr

Āḫiret zādını dut iy ʿāḳil er
Kim gelür dünyā ḥutāmından żarar

Her beliyyāt-ı cihāna ṣābir ol
Ḥaḳ Taʿālā virdügine şākir ol

---

248 gelür: irer T

-XVII-

Ḫūy-i bed u ṣıfāt-ı bed-baḫtī nedür anuñ beyānıdur.

Oldı bed-baḫtī ṣıfātı bil çihār
Cāhilī vü kāhilīdür ḳıl şümār

Bī-kesī vü nā-kesīdür ikisi
Baḫtı bed olan durur nāsun ḫāṣı

Her ki bend oldı ʿibāret ḳaydına
Ḳaṣd ider herkès bil anuñ ṣaydına

Ārzū-yı nefsini ḳılmayan murād
Oldur iden nefsi kāfirle cihād

Kişiyi dünyāda aldar ḫurd ü ḫāb
Çek elüñ bu gün yarın çekme ʿaẕāb

Bāb-ı dergāh-ı Ḥaḳḳ'a aç gözüñi
Ārzūlardan çevirgil yüzüñi

Kamranlık defterinde var ġalaṭ
Nām-ı nīkūya da çek aña da ḫaṭ

Nefs-i pīsüñ diñleme telbīsini
Er iseñ çek ḳayda nefs iblīsini

Her ki terk-i kāmrānī eyledi
Bil ḫilāfı zinde-gānī eyledi

---

252 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Ḳaṣd ider her kimse anuñ ṣaydına

253 nefsini: nefsi H

-XVIII-

Ehl-i riyāżet ne vech üzre riyāżet itmek gerekdür anı beyān ider.

Her ki yapdı ser-bülendī yapusın
Baġlasun kendüye rāḥat ḳapusın

Baġlayan ʿizzet ḳapusını tamām
Açdı cennet ḳapuların ve's-selām

Her ki Ḥaḳ'dan ġayrı ister bir Ḥudā
Olmaz anuñ gibi yol azmış gedā

Terk-i ʿizz u cāh ḳıl gel ḫāk ol
Lāyıḳ-ı dergāh olup ḫoş-pāk ol

Cāh u ʿizzet ten-perest eyler seni
Ḫᵛār olursın ḳatı pest eyler seni

Ḫᵛār olur bil manṣıb u cāh isteyen
Buldı ʿizzet ḳurb-ı dergāh isteyen

Gel hevā terkin ḳıl iy ṣāḥib-kemāl
Nefs-i nādāna gerekdür güşmāl

Olsa göñlüñ kendü rızḳuñ çün emīn
Nefs-i emmāreñ dahı olur hemīn

Kim murād-ı nefsine māniʿ olur
Dünyede bir lokmaya ḳāniʿ olur

---

263 Ḫᵛār olursın: Ḫᵛār u döşegüñ B,H

Günde bir ye irteye ḳoma ṭa'ām
Ḥaḳ'dan iste rızḳı virmez bil enām

Güş-ı hūş ile işit iy cān-ı pāk
Nefsi üç nesne ider ḳatl u helāk

Tīr-i 'uzlet rumḥ-ı ṣumt u tīg-i cu'
Söz eriyseñ itme ḳavlüñden rücū'

Her kimüñ bu üç silāḥı olmadı
Nefsinüñ hergīz ṣalāḥı olmadı

Her kimüñ dilinde ismu'llāh ola
Ṣanma kim şeyṭān aña hem-rāh ola

İster ehl-i dünyā 'ālemde devām
Şürb u şīrīn loḳmalar yiye ḥarām

Her göñül bağladı sīm u zere
Yidi ol seng-i żarūretden bere

Āḫiret kārında vaḳf iden beden
Bulısar teşrīfler Allāh'dan

Āḫiret perhīz ehlinüñ olur
Ol cihān şeb-ḫīz ehlinüñ olur

Māl-ı **dünyāyı** virürler ḫākīye
Ṣāḥib-i ṭūl-ı emel ġam-nākīye

---

273 Şürb u şīrīn: Cürb u şīrīn H

Düşmenüñ şeyṭāndur ḳomaz seni
Urmaḳ ister sāña dūzaḫ ġıllını

279 Her ki dünyāyı idinmişdür ḥabīb
Mā lehu fi'l-āḫireti mi'n-naṣīb*

---

279 * "Ahiret kazancını isteyenin kazancını artırırız; dünya kazancını isteyene de ondan veririz; ama ahirette bir payı bulunmaz "(Şūrā, XLII/20).

-XIX-

Fuḳarāya faḳr ne keyfiyet üzre gerekdür, bulara ne ṭārīḳ ile zindegānī gerekdür?

Ḳulluġa bel bağla gerçek ḳul ol
Dā'im Allāh ismine meşġūl ol

Kimseye faḳruñı iẓhār eyleme
Aduñı ḫalḳ içre cerrār eyleme

Yarın içün gel bu gün ḳayırma hīç
Rızḳ-ı maḳsūm irişür bil ir ü geç

Kese mi Allāh rızḳuñ ārasın
Ġam yime viriir bir etmek pāresin

Ol ki irte saña bağışlaya cān
Rızḳuñı virmez mi şanduñ iy cüvān

Yire ur nefsüñi gel meydāne çek
Fāḳa pāyın pehlevān merdāne çek

Dāne-keşlik niçeye dek mūr-veş
Ġarḳ-ı leẕẕāt olasın zenbūr-veş

Gel tevekkül eyle ol fīrūz-baḫt
Nerm-dil ol rızḳuñ içün olma saḫt

Mār u murġ u māhīye rızḳın viren
Ādem oġlı saña virmemek neden

---

* B nüshasında "bulara" kelimesi yoktur; H nüshasında ise, "bulara" kelimesinin yerinde "ve" bağlacı var.

282 irişür bil: irişür çün T.

289 Kuru etmek bulsa küt içün fakîr
Şâkir olur Hakk'a dâ'im ol hakîr

Sana begler mi virür rızk u hayât
Önlerinde tavk-vessin iki kat

291 İtme dervîsseñ tuvângerlerle güft
Hem sakın olma nifâk ehline cüft

Nefret eyle dâimâ bed-nâsdan
Hem dahı vesvese-i hannâsdan

293 Kimde kim zevk-i nikû-nâmî olur
Hâş dime sen ana 'âmî olur

Ger gönül fârıgsa zînetden ahî
Meylüñ olmaz merkeb u zine dahi

295 Çün hevâdan döndüresin dil yüzin
Seyr-i 'arşa açasın gönül gözin

Her kimüñ dünyâya hırsı vardur
Şeksüz ol kuldan Hudâ bî-zârdur

297 Deve kuşı gibidür bu nefs-i şer
Ne kanat açup uçar ne yük çeker

Bâr ursañ dir urulmaz murga bâr
Uç diseñ dir deve uçmaz zinhâr

---

298 urulmaz: olmaz H

Rengi zehr otı gibi dil-kes durur
Ṭa'mı acı ḳoḫusı nā-ḫoş durur

Da'vet itsen tā'ate süstlük ider
Ma'ṣiyet emrinde key cüstlük ider

Nefsi ṣāl zindān-ı cu'a ḳıl ḥasen
Her ne emr itse ḫilāfın işle sen

Biñ biñ ursan başına çün bār-ı taş
Nefsi öldürmez meğer cu' u 'ateş

Nāḳe gibi bār urup yola getür
Dut licāmın üstine çıḳup otur

Kes diraḫt-ı ḥırsınuñ şāḫın kökin
Götüribildükçe ur ṭā'at yükin

Cāndan çek Ḥaḳ yükin iy nev-cüvān
Yoḫsa şoluyup çıkar çün seg zebān

Her kimüñ boynında yoḳ bu bārlar
Ṭoldurur nefrin ile enbārlar

Çün emānet yükini itdüñ ḳabūl
Çek ṣafā-yı ḳalb ile olma melūl

Rūz-ı küstāḫidi evvelki günüñ
Bilesin bilmezligüñdendi senüñ

---

299 Ṭa'mı: Ṭu'mı H
304 Kes: Ḳo T

İy ġabī ol ne fużūlidi ʿacep
İy ṣabī ol ne cehūlidi ʿacep

Ġāfil olma çün "belī" didüñ ezel
Kāhil olma cünbiş ile lemyezel

Her kimüñ kim ṭāʿatında var kesel
Ol durur gümrāh işi ḳuru ʿamel

Çāpük ol ṭāʿat demincde bād ol
Kār-ı dünyādan ḳamu āzād ol

Ḳorḳu var yollarda iriş maḥmile
Yolda ḳalma saʿy kıl var menzile

Yük aġır düşmense çoḳ menzil ırāḳ
Eyle maḳṣūda varacaḳ bir yaraḳ

Pür ḫaṭardur rāh-ı düşmen der-kemīn
Ḳalma yoldaşdan ki olasın emīn

Yolda aġır yüklü olsa bir kişi
Dem-be-dem ḳan aġlamaḳ olur işi

Çekdigüñe göre iy reh-rev emek
Yüklerüñ pür ḳıymetī gevher gerek

Sen yükiüñi eyledüñ hep mühmelāt
Dut sözümü yire saç yabana at

---

311 ʿamel: daġal T

316 hep: pür B,H

319 Atuñ aruḳdur yüküñi yeyni ḳıl
Yoḫsa olursın peşimān u ḫacil

Yüki dutduñ cīfe-i dünyā ile
Pes geçer ʿömrüñ senüñ eyvāy ile

-XX-

Kişi ehl-i taḳvā vü ehl-i tevāżu' olup göñül ele getürüp dā'im istiġfār gerekdür.

Ne ḳadar aḳrānuñ içre ferd iseñ
Bir göñül ele getürgil merd iseñ

Eyledüñ esferle ser ārāste
Cāmelerle cismüñi pīrāste

Ḳılmasañ ger terk-i māl u 'izz u cāh
Bulmaz ol 'ālemde başuñ bir külāh

Zīnet itmek kendüyi erlik degül
Ādemīlük cism-perverlik degül

Rūḥ besle ten nizār olsa nāgam
Cānı ṭoldur ḳo tehī olsun şikem

Var mıdur taḳvā libāsından güzel
Yā ne vardur dīn esāsından güzel

Bil ki taḳvādur libās-ı fāḫirī
Ḳorḳusuzlukdur palās-ı fācirī

Faḳr u ḥ^vārī pīşe-i merdāndur
Ḫod-sitāyī san'at-i şeyṭāndur

---

* istiġfār: istiġfārda H

325 ṭoldur: oldur B

329 Mālik olanlar ḳanā'at gencine
Buldılar dermān faḳruñ rencine

Didi çün şeyṭān ben Ādem'den yegem
Oldı mel'un tā ḳıyāmet lā-cerem

331 Nār-ı serkeşdür ki nūrı güm olur
Ḥaḳ çün yüz yire ḳor merdüm olur

Saḳladılar Ādem-i müstaġfiri
Sürdiler şeyṭān-ı bed-müstekbiri

333 Oldı istiġfārdan Ādem emīr
Oldı istikbārdan şeyṭān ḥaḳīr

Ḫuşe ser-keş olduġıyçün pest olur
Dāne ḳor yüz yire vü ber-dest olur

---

334 Bu beyitin 2. mısraı H nüshasında şu şekildedir:
Yüz yire ḳor dāne pes ber-dest olur

-XXI-

Baḫil bed-ḫūy u bed-gūy olur ṣıfat-ı buḫl ġayetde bed nesnedür.

Bil nişān-ı eblehī dört nesnedür
Çün ṣadef güş ola ḥıfz olur bu dür

Kendü ʿaybın görmez ebleh bir zamān
Cüst u cūyı ʿayb-ı ġayr eyler hemān

Bir yire buḫl aġacın diker baḫīl
Ola dir naḫl-i seḫāya bu ʿadīl

Ger şekilde ṣad olur żad iy fetā
Ola mı şāḫ-ı buḫul naḫl-ı seḫā

Ḥüsn-i ḫulḳ olmaḳ gerekdür kişide
Ḫalḳ-ı ʿālem göre tā kim iş ide

Her kimüñ bed-ḫūylukdur sanʿatı
Āhir ol ṣanʿat aña urur leti

Tende bed-ḫūyī belā-yı cān olur
Üş de segdür ol ḳaçan insān olur

Buḫldür şāḫ-ı dıraḫt-ı düzeḫī
Buḫl idenlerdür kilāb-ı mesleḫī

Bu meṣeldür cennete girmez baḫīl
Bu muḳarrer raḥmete bulmaz sebīl

Sen ırāġ ol buḫl ehlinden müdām
Tā ki ebleh dimesünler ve's-selām

-XXII-

Derviş dünyāya ḥāris olmayup nefsi murādın virmeyendür.

Elüñi üç nesneden gel eyle dūr
Her belādan ḳurtılup bul ḫoş ḥużūr

Nefs u dünyādan elüñ çek dā'imā
Kim belā kār itmeye hergiz sāña

Ger olursan ḥırs u aza mübtelā
Her ṭarafdan başuña üşe belā

Her kimüñ kim naḳdı yoḳ dil-bendi yoḳ
Her kimüñ kim başı yoḳ dülbendi yoḳ

Gel ḫalāṣ ol nefs ü dünyādan ḫalāṣ
Her belādan ḳurtılup ol 'abd-ı ḫās

İy niçeler nefs eliñdendür ża'if
Her belā başında ġam-gin ü naḥif

Nefs elinden pāy-ı murġa ḳayd olur
Dām-ı ṣayyāda düşüben ṣayd olur

Olur olmaz nesneyi sen hiçe ṣay
Ne iderse eylesün yoḫsul u bay

Ḥaḳ 'aẕābından emin olma emin
Mü'min iseñ mü'min incitme ṣaḳın

Seni ḳurtarmaz belādan hīç kes
Ḥaḳḳ'a yalvar Ḥaḳ durur feryād-res

Kimi incitseñ dönüp ʿözrin dile
Bile varur senüñ ile ol ile

Daʿvicidür ol sañā her gāhda
Ḫaṣmuñ olur ʿarṣa-i dergāhda

Ger diler iseñ ġınā-yı bi-ʿanā
Ḳıl ḳanāʿat bulasın genc-i ġınā

-XXIII-

Kişi eli altında olanları ḫoşça dutup eyülere yavuzluḳ u yaramazlara eyülük itmemek gerekdür.

Her kimüñ kim var 'aḳl ü dānişi
Dūr olur bu dörtden ol ḫoş kişi

Eyleme eylük yavuza şehriyār
Eyüye yavuzluḳ itme zinhār

İtme saḳın meyl bed-kār olana
Yüz çevürmegil saña yār olana

Şofrañ açuḳ ellerüñ açuḳ gerek
Gel ḫasīs olma yedür nān u nemek

Çün verildi saña miḳdaruñca ḳūt
Elüñ altında olanı ḫoşca dut

Her ki oldı kendü sözinden melūl
Kimse ānuñ ḳavlini itmez ḳabūl

Añа her kim olsa şer'de nā-pesend
Añа sen olma yaḳın iy hūş-mend

Ger bir işde ser-be-ser görsen sevāb
Sen muraduña saḳın itme şitāb

---

* ḫoşça: ḫoş P / itmemek: eylemek P
359 eylük yavuza: yavuza eylük H
363 kendü sözinden: kend'özinden P // T'de mısra şöyledir:
Kimse itmez ḳavlini anuñ ḳabul
365 ser-be-ser: ser-ā-ser T

-XXIV-

Tevāżu‘ u meskenet ehli rūzgār-ı zūr-kārda rest-gārī buldı.

Diñle üçdür rest-gārī der-cihān
Ḥaṭıruñda dut sözümi her zamān

Ḫavf-ı Bārī ṭoğrı yol ḳūt-ı ḥelāl
Sende bu üç var ise bulduñ kemāl

Ḳanġı insānda k'ola bu üç ḫiṣāl
Rest-gārī buldı ol bī-ḳīl u ḳāl

Ger tevāżu‘ meskenet pīşen ola
Cümle ‘ālem ḫalḳı dost ola sāña

Ḳoma dünyā ehlinüñ önünde baş
Dīni ṣatduñ dünyeye başuña ṭaş

Bāy medḥine zor içün açma leb
N'itmek istersin bu murdārı ‘aceb

Mürdedür hep aġniyā-yı rūzgār
Mürdelerle zindenüñ ne işi var

Eyle farż it mālüñ olmış bī-ḳıyās
Ḳor gidersin ḥasret ile duta yas

---

* rūzgār-ı zūr-kārda: rūzgār-ı rūzgārda P

-XXV-

Ẕikr-i ʿavām u ẕikr-i ḫavāṣ u ẕikr-i ḫavāṣü'l-ḫavāṣ ne vech üzredür anı beyān ider.

Dād u ʿadl-ı Ḥaḳḳ'ı bilürseñ eger
Dāʾim Allah ẕikrin eyle iy püser

Ḥaḳḳ'ı ẕikr it ṣubḥ u şāmı zinde dut
Ġaflet itme aġzuñ aç itme sükūt

Rūḥa yād-ı Ḥaḳ ġıdādur iy şerīf
Her dil-i mecrūḥa merhemdür laṭīf

Ẕākir olan ġuṣṣa-i cān eylemez
Ārzū-yı kāḫ u eyvān eylemez

Ger Ḫudā'dan ġāfil olsañ bir zamān
Hem-dem-i şeyṭānsın ol ān iy cüvān

Ẕikr-i Ḥaḳ mü'minlerüñdür pīşesi
Dāʾimā Allāh'dur endīşesi

Ḥaḳḳ'ı mü'min çoḳ fikr itmek gerek
Her nefes Allāh'ı ẕikr itmek gerek

Ẕikri iḫlāṣ ile eyle olma süst
Ger ola iḫlāṣsuz olmaz dürüst

---

* ne vech üzredür: nedür T

377 kāḫ u eyvān: kāḫ eyvān H,P

Ẕākiri sen Ka'be-vār eyle ṭavāf
Ẕikr üç vech üzre olur bī-ḫilāf

'Āmiyān ẕikr-i lisān eyler hemīn
Ẕikr-i ḫāṣṣānda yürekdendür enīn

Diñle ḫāṣṣü'l-ḫāṣ ẕikri sırrider
Bunı bilmez dünyeden ḫāsir gider

Ẕikri ta'zīm itmemek bid'at durur
Ẕikre 'izzet ẕākire ḫil'at durur

Şarṭı ẕikrüñ 'izzet ü ḥürmet durur
Māsivādan kendüyi 'iṣmet durur

Cümle a'zā ẕākir olur her nefes
Müstaḳildür her biri ẕikrinde bes

Ẕikr-i yed 'āciz elin almaḳ bir ān
Ẕikr-i pā ḳılmaḳ ziyāret dostān

'Ayn ẕikri ḫavf-ı Ḥaḳ'dan aġlamaḳ
Muṣḥaf'a baḳup dil ü cān bağlamaḳ

Güş ẕikri oldı Ḳur'ān dinlemek
Çāḳ yürekden iñil iñil inlemek

---

383 T nüshasında bu beyit şöyledir:
'Āmiler ẕikr-i lisān eyler hemīn
Ḫāṣ ẕikrinde yürekdendir enīn

391 Ḳalb ẕikri iştiyāḳ-ı Zü'l-Celāl
Böyle ẕikr it kim olasın ehl-i ḥāl

Oḳımaḳ Ḳur'ān'dur ẕikr-i zebān
Bu metā'ı alan eylemez ziyān

393 Çün ki cehlinden müdām işler günāh
Bula mı ol leẕẕet-i ẕikr-i İlāh

Dil ki şükr-i ni'met eyleye müdām
Vire Ḥaḳ ni'metler aña ber-devām

395 Nāzenîn'ömrüñi yele virme gel
Ḥaḳḳ'a iḫlāṣ ile ḥamd it ḳıl 'amel

Dā'imā depret dilüñ ẕikr it Ḥaḳḳ'ı
Kim bunuñla buldı İslām revnāḳı

---

395 Bu beyitin 1. mısraı T nüshasında şöyledir:
Yele'ömr-i nāzenînüñ virme gel

396 Bu beyitin 2. mısraı B vè T nüshasında şöyledir:
Kim bulur İslām bundan revnāḳı

-XXVI-

Her kimsedeki ʿaḳl-ı kāmil ola ṣıfāt-ı ḥamīde ile mevṣūf olısardur.

Vardur dört nesne her şaḫsa yarar
Ögrenürseñ eylemez hergiz żarar

Bir oldur kim olasın dād-ger
Biri ʿaḳluñdan olasın bā-ḫaber

Biri ṣabr ile taḳarrüb idesin
Biri ḫalḳa ḥürmet idüp gidesin

Eyle dört cevher daḫı sen güş-vār
Ḫalḳ içinde nīk u bed vardur bu kār

Birisi anuñ ḥaseddür kindür
ʿUcb u ḫod-bīnī ʿaceb çirkindür

Ḳaḳıduġın yutmamaḳ yaʿnī ġażab
Rābiʿi buḫl eylemek iy ẕū-edeb

Ḳıl ḥaẕer gel iy püser ḳim bu fiʿāl
Eyü degül bu ḫiṣāl idinme ḥāl

Zer gibi her ġill ü ġişden ṗāk ol
Yaʿni ḫāk olmazdan evvel ḫāk ol

---

* olısardur: olur T

402 ẕu-edeb: ḫoş-edeb B,T

405 Hırsdan geç dut ḳanā'at pīşesin
Olmadın ḳıl ḫayret erbāşesin

Hergiz a'dā yüzlerine baḳmaġıl
Cānuñı nār-ı Cahīm'e yaḳmaġıl

---

406 Cānuñı: Ṭāpuñı T

-XXVII-

"İnne'l-mübeẕẕirîne kānu iḫvānü'ş-şeyāṭîni " * āyetinüñ tefsîrine muvāfıḳ beyāndur.

Oldı dört nesne delîl-i mübẕiri
Diñle öldürme diri dut ḫāṭırı

Her ki itmez dostlar pendin ḳabūl
Şeksüzîn müsrif durur bu'l-fużūl

Müsrif eyler ebleh ile meşveret
Pes ṣalāḥ üzre bitürmez maṣlaḥat

Pîr idinen meşveretde eblehi
Bed mürîd aḥmaḳdur ol göñli tehi

Mālı müsrif ṣarf ider cāhillere
Hem-nîşîn ola mı pes muḳbillere

ʿĀḳil iseñ eblehe danışma sen
Yoḫsa çıḳarsın ḳamu emvālden

Her ki māl u zer vire cāhillere
Eyü ḫoş kişi dідirür illere

Kise-i emvāle müsrif ursa kef
Şüphesüz isrāf idüp ḳalur telef

---

* "Saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür" (İsra, XVII/27).

408 müsrif: mübẕir T

410 Pîr: Şeyḫ T

Dóstdan müsrif işitmez nuṣḥ u pend
Pend idene düşmen olur ol levend

ʿİbret al ehl-i zamāndan iy cüvān
Sañā müsrif dimesün ḫalḳ-ı cihān

Her kimüñ kim ʿaḳlı var āgāhdur
Kim mübeẕẕirler ḳamu gümrāhdur

-XXVIII-

Āzırġanūb u ḫor görüp ba'żı nesneden ḥaẕer itmemek kişiyi çoḳ belā vü 'aẓīm rence irişdürür.

Dört ulu nesne var iy ḥaḳ-şinās
Gerçi kim küçük oḳurlar aña nās

Biri ḫaşm u birisi āteş durur
Biri bīmārī ki ol nā-ḫoş durur

Biri dāniş saña ārāyiş viren
Dime küçük bunlara zinhār sen

Her ki göre düşmenüñ ḫor u ḥaḳīr
Yüregine 'āḳibet doḳına tīr

Ẕerre ateş kim yanup virür şerer
'Ālemi yaḳup ider zīr ü zeber

Az 'ilmi ḫurd dutma zīnhār
Ḳadrı var zīrā ki 'ilmüñ bī-şümār

Az renciüñ ġuṣṣasın çekmek gerek
Yoḫsa 'āciz çāresüz ḳalur yürek

Ḳılmasañ baş aġrısına ger ilāc
Ḳorḳu vardur bozula döne mizāc

Gel muḫālif ḳūtdan eyle ḥaẕer
Virmesün aḫlāṭ-i cismüñe żarar

Az iken od def'i mümkin āb ile
Şehr yaḳsa çāre yoḳ dūlāb ile

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Āzırġanūb ba'żı nesneden ḥaẕer itmemek kişiyi rence vü belā-yı 'aẓīme irgürür.

-XXIX-

Ba'żı ḥaṣāl-ı meẕmūme vardur ki anuñla mevṣūf olan kimesne lā-büdd ba'żı ef'āl-ı ẕemīme-i uḫrā ile mevṣūf olınacaḳdur.

Kimde bu dört ḫaṣlet olsa iy sa'īd
Daḫı dört itsün aña lā-büdd mezīd

Ḥısma bil olmaz peşīmānlıḳ ilāc
'Āḳibet rüsvāylıḳ bulur leccāc

Kibrden maḥṣūl düşmenlik olur
Kāhil olanda fürū tenlik olur

Çün ola peydā lecūcī arada
Görine rüsvāylıḳ bī-çārede

Göresin çün ḫışm ider bir cāhili
Bil peşīmānlıḳdur anuñ ḥāṣılı

Her ki uzatdı kibirden gerdeni
Lā-büdd olur dostı hep düşmeni

Her ki kāhelligi idindi 'amel
Oldı ol ḫor u fürū ten lemyezel

Ḳaḳıdugın yutmasa ger bir kişi
'Āḳibet olur peşīmānlıḳ işi

Şol ki yiyüp içe ten-perver ola
Gav ü ḫardan kemter ü bedter ola

---

436 kemter ü bedter: bedter ü kemter T

-XXX-

Ba'żı nesne vardur ne ḳadar çoḳ ve ḳuvvetde ise daḫı bī-ṣebāt olup tīz fānī olısardur anuñ beyānıdur.

437 Dört nesne var beḳāsı azdur
Diyeyin altun ḳalemle yazdur

Cevr-i sulṭānuñ beḳāsı az olur
Nitekim dostlar 'itābı nāz olur

439 Bil ki 'avret mihrī olur iy fetā
Sohbet-i nā-cins gibi bī-beḳā

Ger ra'iyyet göre sulṭāndan sitem
Şāhuñ ol ilde beḳāsı ola kem

441 Dōstuñdan ger 'itāb ire saña
Şu yüzinde ḫat gibidür bī-beḳā

Mihr-bān iken zen-i ṣāḥib-cemāl
Behresin kem itseñ irgürür melāl

443 Gel berü nā-cinse varma zinhār
Kim kerem bunlarda kemdür dut kenār

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ba'żı nesne vardur ne ḳadar çoḳ ve ḳuvvetde ise daḫı ṣebāt bulmayup tiz fānī olısardur anuñ beyānıdur.

438 Cevr-i sulṭānuñ: Cevr-i sulṭān B,P ;Cābir sulṭān T

Būy-ı gülden fārıġ oldı çünkü zāġ
Oldı bülbül ṣoḥbetinden de ırāġ

Ṣoḥbet-i nā-cins ḥabs-i cāndur
Ādeme bir derd-i bī-dermāndur

Ne belādur ne belādur ne belā
Ṣuna kim nā-cinsine muḥtāc ola

---

445 nā-cinsine: nā-cinse P

-XXXI-

Her ki kendüye verilen ni'mete şākir oldı kemāl-i ni'mete irişdi.

Dörd nesne dörd ile oldı tamām
Dut ḳulaġuñ sözüm işit iy hümām

Erde dāniş 'aḳldan bulur kemāl
Hem 'amel nūrı virür dīne cemāl

Ni'met-i Ḥaḳ şükrden şāmil olur
Dīn ḫod-perhīzden kāmil olur

'Aḳl ile olur kemāli dānişüñ
Niyyet iledür revācı her işüñ

Şükr virür ni'mete lā-büdd kemāl
Ġāfile hem andan irer güş-māl

Şükr ile iriş kemāl-i ni'mete
'İlm ile sen ir hemīşe 'işmete

Şükr ile cennetde iriş 'işrete
'İlm ile var ol cenāb-ı Ḥażreṭe

Ni'mete şükr itmemek noḳṣān virür
'İlm bī-'aḳl olıcaḳ ḫusrān virür

Kimse 'ilme 'aḳlsuz urmadı dest
Behre alur mı 'ilimden ḳatı mest

---

452 sen ir: ir sen T

ʿAḳlı olmayanla olma hem-nişīn
Kim saña noḳṣān virür olsan ḳarīn

457 **Murġ-i ʿilmedür ʿaḳıl çün per ü bāl**
Murġa bī-bāl ü per uçmaḳdur muḥāl

Her ki ʿilmi var ʿamelden dūrdur
Ol ṭarīḳ-i ʿaḳldan mehcūrdur

Ba'żı nesne vardur gitdükden soñra yine gelmesi muḥāldur pes elden gitmedin tedārük gerekdür.

459 Vardur dört nesne kim bulsa zevāl
Yine getürmek anı olur muḥāl

Oḳ ki atılur kemāne dönmez ol
Söz ki söylenür lisāne dönmez ol

461 Atılan oḳ yāya dönmez bir daḥi
Söylenen söz gibi dönmez iy aḥī

Döne mi ṣol söz ki dil anı süre
Kim ola geçmiş ḳażāyı döndüre

463 Döne mi oḳ ki atduñ iy fetā
Ya 'ömr kim żāyi' itdüñ çün hebā

Her kimüñ güftārı bī- endīşedür
Lā-cerem aña nedāmet pīşedür

465 Söylemedügüñ sözü de var mecāl
Dimemek bir söylenen sözü muḥāl

Her nefes 'ömrüñ ġanimet bil aḥī
Çelmez ayruḳ çünkü gide bir daḥı

---

* gitdükden: gitdüginden P
462 dil anı: anı dil T
465 T nüshasında 2. mısra şöyledir:
Söylenen sözü dimemekdür muḥāl
466 T nüshasında 2. mısra şöyledir:
Çünkü gide gelmez ayruḳ bir daḥı

Ger ḳażāya rāżı olmaz merd-i bed
İdemez def‘-i ḳażā hīç bir aḥad

Kim diler naḳdine olmasun ziyān
Mühr ursun aġzına dutsun zebān

Ṭoyamazsın baḳmaġa ‘ömrüñ yüzin
Gide çün görmezsin ayaġı tozın

Şol nefes kim gider ayruḳ gelmez ol
Kimse ‘ömr-i māżīye bulmaz vuṣūl

‘Ömr-i fānī hīç bāḳī ola mı
Tīz-rev tīr öñin ādem ala mı

Ḫōş dut bu nāzenīn ‘ömri cüvān
Gitse görmezsin yüzin ayruḳ bir ān

Ger: Bil T
Şol: Her T
ola mı: ḳala mı T

Kişi ehl-i sükūt u ehl-i şükür olup sitīze olmamaḳ gerekdür.

Ḥāṣılı dört nesneniñ dört nesnedür
Aç ḳulaġuñ diñle imdi pes nedür

Ne kişiden kim bu dört ṣādır olur
Lā-büdd āḫir dördü daḫı ol bulur

Ḳaṣd-ı istifhām idüp bir niçe merd
Diñlemeseler söz ehlin ḳalsa ferd

Ḳalsa tenhā sā'il olmasa mücīb
Ḫār olur meclisde ol merd-i ġarīb

Her ki itmez āḫırā kāra naẓar
'Ākibet bir gün peşīmān yir ol er

Önegülenme şeh ile gözün aç
Cenge ḫod ḳādir degülsün bāri ḳaç

Kim eker nā-sāz-kārī toḫmın ol
Ḥāṣılı nefret biçer ol bol bol

Kime ḫāmūşī ki dā'im pīşedür
Ġamdan emīn oldı bī-endīşedür

Fāş-nīkī eyleyen emīn degül
Bul selāmet ḫāmūş ol gül gibi gül

---

474 olur: ola T // bula: bulur T

476 Ḫār: Ḫor P

Er seḫāvetden bulur bil serverī
Dāim artar şākirüñ ni'metleri

Her ki şākir oldı vü ehl-i ḫāmūş
Ol selāmet kisvetini giydi ḫoş

Bulmaḳ isterseñ dü 'ālemde emān
Eylük it ḫalḳ-ı cihāna her zamān

Her kimüñ kim işidür iḥsān kerem
Ḫalḳ içre muḥteremdür lā-cerem

Her kimüñ eylük ya bed olsa işi
Kendüye ider ne iderse kişi

Her fi'ilde iḥtiyāt itmeyen er
Dāimā göñli semendi yük çeker

Gizlenür ṣanma her iş ḳıl iḥtiyāt
Menfeẕ olmaz üştüre semme ḫiyāt

---

482 seḫāvetden: seḫāvetde B,T

485 işidür: şānıdur T

Çoḳ günāh u düşmen we ehl-i ʿiyāl ü borçlu olmaḳ kişiyi şır.

Ādemi dört nesne sır iy ḫoş-ḫiṣāl
Çoḳ günāh u düşmen u deyn u ʿiyāl

Vay aña kim ola baḥr-ı deyne ġarḳ
Eyleyümez giceden gündüzi farḳ

Ġuṣṣasından dem-be-dem ḳanlar yudar
Seg gibi nān içre sūzenler yudar

Dāʾimā olur ġıdāsı ġam-ı mūr
Murġ-ı üştür-veş yudar ḳızġun demür

Her kimüñ kim çoġ ola düşmenleri
Ḫīre ola çeşme-i rūşenleri

Kimde olsa dünyā eşġālı keşīr
Āḫiretde olısar ḫōr u ḥaḳīr

Nār-ı ʿiṣyāndan saḳın iy nev-cüvān
Ḥirmen-i ʿömrüñ yaḳup ider ziyān

---

494 olısar: olur ol H,P

'Avretden vefā eblehden eymenī gelmez ve kişiye nefs ü şeyṭān ile cihād gerekdür.

Dört ḫaṭā vardur işit benden anı
Sakla ol dörtden hemīşe sen seni

Kılma 'avretden sen ümmīd-i vefā
Sāde dilde çoḳ ḫaṭā vardur ḫaṭā

Eymenī eblehden ummaḳdur ḫaṭā
Ṣoḥbet-i ṣıbyān dahı bed iy fetā

Eylük ėtme bed kişiye sen saḳın
Kim ḫaṭādur olmaḳ İblīs'e yaḳın

Nefs ü şeyṭān ile dā'im kıl cihād
Cehd kıl taḥṣīl idesin eyü ad

Farż-ı Ḥaḳḳ'ı yirine getür müdām
Atañ anañ rāżī eyle ve's-selām

---

* eymenī gelmez ve kişiye: eymenī gelmez kişiye H,P
500 dā'im kıl: kıl dā'im H
501 Farż-ı Ḥaḳḳ'ı: Ḳarż-ı Ḥaḳḳ'ı H

Kişinüñ ʿömrüñ ziyāde idüp ādeme sürūr viren nesneler beyānındadur.

ʿÖmri artar kişinüñ beş nesneden
Penddür benden işit iy cān-ı men

Biri işitmek ṣadā'-i cān-fezā
Birisi görmek cemāl-i dil-rübā

Māl ü cāndan eymen olmaḳ ikisi
Ger ola gencine-i zer bist ü si

Arturur hem tāzeler ʿömri bular
Sebze vü gülşen niteḳim her bahār

Olsa kişinüñ murādınca işi
Görmeyüp ġam artura ʿömri kişi

---

* nesneler beyānındadur: nesne bulardur T

503 cān-fezā: cān-fizā P

-XXXVII-

Ādemüñ ʿömrine noḳṣan ve ḳalbine ġam viren nesneleri beyān ider.

507 ʿÖmrini eḳṣer beş nesne kişinüñ
Revnaḳı hīç olmaz olur işinüñ

Ol beşüñ birisi pīrlikde niyāz
Birisi ġurbet biri renc-i dirāz

509 Her ki ol bir mürdeye ḳıla naẓar
ʿÖmri bī-şek eksilür budur ḫaber

Daḫı düşmen ḳorḫusı iy nev-cüvān
ʿÖmre bunlardan irişür bil ziyān

511 Şol kişide k'ola ḫavfı düşmenüñ
İşi her laḥẓa dīger-gündur anuñ

Ḳorḳma düşmenden Ḫudā'dan ḳork sen
Derdüñe dermān hemīn Ḥaḳ'dur viren

---

* ḳalbine: ḳalbe T / nesneleri: nesneler B,T

507 ʿÖmrini: ʿÖmrin H,P

510 T nüshasında bu beyitin 2.mısraı şöyledir:
ʿÖmre irişür bulardan bil ziyān

512 oldur: Ḥaḳ'dur

-XXXVIII-

Kişiniñ āb-ı rūyın ḫāke rīzān iden nesneleri beyān ider.

Beş ḫaṣlet vardur andan ḳıl ḥaẕer
Ādemüñ ol yüzi ṣuyını döker

Er iseñ ḳasd ile yalan söyleme
Dökmege yüzüñ ṣuyın çehd eyleme

Ulularla önegülük eyleyen
Yüzi ṣuyını döker iy ḫoş-süḫan

Ṣol ki küstāḫ ola vü hem bī-edeb
Ger yüzi ṣuyı dökülse ne ʿaceb

Yeyniceklük itme başı yeyninüñ
Revnaḳı ḳalmaz cemāl u ʿayninüñ

Çünki bilmezsin ulular ḫūyını
Hey önegü dökme yüzüñ ṣuyını

Dünyede yüz ṣuyı gerekse saña
Ḫulḳı eyü hem edebli olsaña

Kim sebük-sār oldı ol bī-ʿārdur
Ṣūretinden yüz ṣuyı bī-zārdur

Gel ḫilāf itme ḫiyānet daḫı hem
Tā olasın eyü ad ile ʿalem

---

* iden: ider P / nesneleri B,T

520 ṣūretinden: ṣūretinde B,T

Ger dilerseñ olasın eylükle yād
Herkesi eylükle ān iy ḫoş-niḥād

523 Yüz sarāyı zer-nigārüñ ḳalmadan
Ḳalsa bir yaḫşi aduñ yeg cāvidān

Devletine kimsenüñ itme ḥased
Şenlik ırmaġına ḥüzni itme sed

Ādemüñ yüzi ṣuyın arturan nesneleri beyān ider.

Yüz ṣuyını arturur beş nesne bil
Diyeyin diñle anı iy pāk-dil

Ger ġanī iseñ seḫāvet ḳıl müdām
Yüz ṣuyın bulur seḫāvetle enām

Ol vefādār u ḥalīm iy baḫtiyār
Arturur yüz ṣuyın ādemde bular

Ol ki ḥalḳa luṭf u baḫşişler ider
Dār-ı 'Adn'e yüzi ṣuyıyla gider

Çün her işde pāk u ḥaẕer olasın
Halḳ içinde yüz ṣuların bulasın

Yüz ṣuyı artar seḫāvetden müdām
Buḫl iden mel'ūn ölur budur kelām

Her ġanī kim ḥalḳa baḫşiş eyledi
Yüz ṣuyın buldı cihānı ṭopladı

Dā'imā ol ehl-i ḥilm ehl-i vefā
Tā cemālüñden göresiñ yüz ṣafā

---

* nesneleri: nesnelerdür anı T

529 Çün her işde: Her işüñde T

531 ṭopladı: ṭoyladı P

533 Dostuña sırruñı itme beyān
Tā ki düşmenden ola rāzuñ nihān

Ḳomaduġuñı elüñle almaġıl
Ḫalḳ içinde olmaġıl ḫōr u ḫacil

---

533 Bu beyit T müshasında şu şekilde yer alır:
Dostuña sırruñı ḳılma beyān
Tā ki rāzuñ ola düşmenden nihān

534 Bu beyitin 2. mısraı H vé P nüshalarında şu şekilde yer alır:
Ḫalḳa özüñ eyleme ḫor u ḫacil

Ehl-i dāniş iş bu ṣıfāt-ı ḥamīde ile mevṣūf olup dā'imā ẕemīmeden perhīz gerekdür.

Açma yüzi perdesini kimsenüñ
Yıḳmayalar 'ırżuñı tā kim senüñ

Dut sözüm nefsüñ murādın işleme
İşleyüp soñra elüñi dişleme

Bil bu ḫalḳuñ ḳadrini iy muḥterem
Tā ki biline senüñ ḳadrüñ de hem

Her yaña segirtme elüñ ḳısa dut
Tā dilüñ uzayup itmeye sükūt

Her kimüñ kim ḳadri yoḳdur iy ġanī
Diri degül ölülere ḳat anı

Kim ḳanā'at gencin ide pāy-māl
Māl-i dünyā anı bay itmek muḥāl

Düşmenüñe çünki bulasın ẓafer
İy birāder 'afv itmekdür hüner

Dā'imā ḳorḳuda ol Allāh'dan
Kesme ümīẕüñ ulu dergāhdan

Ehl-i dāniş ṣoḥbetin eyle ṭaleb
Ṣan'atüñ olsun tevāżu'la edeb

---

* dā'imā: dā'im H,P

Kimse incitme ḥalīm ol nūr ol
Her hünerle dünyede meşhūr ol

Nef'de tiryāḳdur dānā 'azīz
Zehrdür ḳaṭṭāl nādān bī-temīz

Ṣabr u 'ilm u ḥilmdür tiryāḳ-ı dil
Buġzu kin u ḥırsı ḳātil zehr bil

Bula mı hīç zehr içen adam ḥayāt
Ger ola tiryāḳdan olur necāt

Ṣofrasında kişinüñ nān çoḳ gerek
Elleri hem ḳapusı açuḳ gerek

Gerçi kim dānāsın u ehl-i hüner
Kem bilen nādāndan kendindür er

-XLI-

ʿĀḳil olan her şaḫṣı kendüye hem-dem idinmez belki āḫirete nefʿi olanla ṣoḥbet ider.

İki ḫaṣlet vardur eblehde ʿayān
Ṣoḥbet-i ṣıbyān u nisvān iy cüvān

Zindegānīsi degül ḫoş merd-i ferd
Ḫūy-ı bed taḥṣīl ider hem fiʿl-i serd

Kem diye yüzüñe ʿaybüñ dut elin
Gösterür ẓulmetde aydınlıḳ yolın

Sāña yol gösterenüñ bil ḥürmetin
Pes getür yirine şükr-i ḫizmetin

Ḥālüñi de gizleme olsa refīḳ
Ḫoş ṭabīb-i ḥāzıḳ u yār-ı ṣadīḳ

-XLII-

Bir işde ki ṣevāb göresin kendü murādunca cevāb virme ḫaṭā idersin.

Çünki bir işde göresin sen ṣevāb
Eyleme kendü murāduñca cevāb

Dime rāzuñ ʿavrete zinhār sen
Ṣoḥbet itme çoḳ bularla yār sen

Ol ki şerʿ içinde ola nā-pesend
Yanına varma ṣaḳın iy hūş-mend

Her neyi kim Ḥaḳ saña ḳıldı ḥarām
Andan ırāġ ol kʿolasın nīk-nām

Bāb-ı rızḳı çünkü Ḥaḳ açdı saña
Ṭarlıḳ gösterme ol ehl-i seḫā

Hem güler yüzlü vü şīrīn sözlü ol
Ḫalḳ aduñ söylesünler bol bol

Yine ölmek ġuṣṣasın budur ḫaber
Çün gelür vaḳtı ne öñ ne soñ gelür

Pāk-dil ol ḳoma jeng āyīnede
Er iseñ hīç dutma kīne sīnede

Kendü bāzūña ṭayanma ol muṭīʿ
Ḫaḳḳʿa ṭayanma hem Resūlʿı ḳıl şefīʿ

Ḫulḳdan yeg nesne olmaz her zamān
Ḫalḳ eyü ḫulḳı severler iy cüvān

Göster alçaḳlıḳ hemīşe ḫalḳa sen
Böyle itmişdür ḫużūrı her iden

Her ki oldı şehvet elinde esīr
Ṣanma āzād anı ḳul bil iy emīr

Pāye-i ʿizzetde görseñ nā-kesi
Ḥācete varma añā dime kesi

Eyle nā-kes görmeden perhīz sen
Sorma nā-kesden ḫaber hergiz sen

Dimezin kim eblehi hem-rāz ḳıl
İş buyur ammā ki ṣoḥbet az ḳıl

Eylegil per-hīz iki nesneden
Tā ki nekbet görmeyesin hīç sen

Biri ş'ol düşmen ki önegü ola
Birisi nādān kim bed-ḫū ola

Düşmeni itme saḳın sañā yaḳın
Daḥi nādāna yaḳın olma saḳın

İri sözlü olma ḫalḳa iy püser
Yoḫsa senden yüz çevürler ser-be-ser

---

564 iy cüvān: bī-gümān T

567 varma: varup H,P

Aña inṣāf ekṣer eṣnāf eyledi
K'ehl-i inṣāf oldı inṣāf eyledi

Yaḫşı söz işitse senden bir faḳīr
Yeg ki şetm idüp geyüresin ḥarīr

Server olan ḳaḳıdugını yudar
Acıdur ammā şekerden dadı var

Acı sözlü bilmez agzı dadını
Datlu sözüñ işidürmiş adını

Eylemez merdümler ile söz u sāz
Acı dirliglü olur mı ser-firāz

Yüzi açılmış ḥayāsuzden saḳın
Nā-ḫalef doġmış atasuzden saḳın

Ebleh ü aḥmaḳlara olma ḳarīn
Dā'im ol zīrekler ile hem-nişīn

-XLIII-

Şol ʿuyūb beyānındadur kim kişinüñ yüzine kir getürür.

Var sekiz ḫaṣlet getürür yüze kir
Saña anı diyeyin hep bir bir

Birisidür çün meges şol bü'l-fużūl
Okımaduḳları yire varur ol

Kendüden varan biregü yirine
Dögüle vü sürile çoḳ yirine

Okımaduḳları yire varma sen
ʿIrż u cismüñ saḳlamamaḳlıḳ neden

Ol biri bilmezlüginden nā-gehān
Bir erüñ evine varur her zamān

Ḫāne ıssı bu ʿaceb şākir degül
Bu varur dā'im aña virüp göñül

Bu iki er gibi iş itmek ṭaleb
Cehl ü küstāḫīdür iy ṣāḥib-edeb

Ulular yirine geçüp oturan
Ḥ^ārlıḳ ḥaḳḳında ḳor āḫir beden

---

582 şol: P nüshasımda bu kelime yoktur.
584 saḳlamamaḳlıḳ neden: saḳlamamaḳ pes neden T
586 aña virüp göñül: virüp aña göñül P
588 āḫir: lā-büdd T

Şunda kim diñlemeyeler sözüñi
Bī- sebeb ne ḳızdurursın yüzüñi

Diñlenilmese sözüñ iy bü'l-vefā
Biñde birin söyleme iy ḫoş-liḳā

Diñlenen yirde sözüñ söyle hemān
Anda daḫı az u öz iy ḫoş-zebān

Hīç düşmenden dileme ḥācetüñ
Ḫ^vār olursın ḳalmaz ayruḳ raġbetüñ

Rūzgārını geçürmişden murād
İsteme ḫ^vār olma iy nīkū-nijād

Dileme alçaḳ kişiden ḥāceti
Kim çekersin ḫ^vārlıḳ zaḥmet ḳatı

'Avrat ü oġlanıla lu'b itme gel
Ḫ^vār olursın 'ırżuña gelür ḫālel

---

590 ḫoş-liḳā: ḫoş-edā T

595 'Avrat ü oġlanıla: Ḫort oġlanıla T

Ḫalḳ-ı cihān içre mu'teber ve merġūb olan nesneleri beyān ider.

Ḫalḳ içinde altı şey merġūbdur
Ḫūbdur maḥbūbdur maṭlūbdur

Birisi şīrīn nefis ü ḫoş ta'ām
Kim anı yir iştihā ile enām

Birisi yār-ı muvāfıḳ nīk-ḫūy
Biridür maḥdūm-i ekrem nerm-gūy

Sözdürüst u-rāst olsa der dehen
Yeg durur her sañā nefi' nesneden

Hīç bilür misin nedür ucuz meta'
'Aḳl-i kāmildür yürü itme nizā'

'Aḳla iy 'āḳil cihān olmaz bahā
Ḳadrini bil elüñe müft girdi ha

Ḫaḳ Te'ālā düşmenini dutma dost
Maġzı yoḳ bir gebrdür ol ḳurı post

Kimse 'aybın yüzine urma saḳın
'Aybsuz kimse bulunmaz bil yaḳīn

---

597 nefis u ḫoş: nefis ḫoş P

601 elüñe müft: müft elüñe T

Yüze ʿayb uran kişi gümrāhdur
ʿAybsuz ʿālemde bir Allāh'dur

Tañrı'dan iste ne istersen müdām
Nefʿ u żarra ḳādir olmazlar enām

Ṣanma sañā kimseden nuṣret ola
Yardım itmez Tañrı'dan ġayrı sañā

Yardım istersen dile Allāh'dan
Ḳullarına ʿavn idici Ṣāh'dan

Kimde çoḳ Ḥaḳ ḳorḳusı vardur nihān
Her kişi ḫavf eyler andan bī-gümān

Kim hemīşe sözde dilin baġladı
Bī-gümān şeyṭān yüregin ṭaġladı

Begler dostluġına i'timād itme ve kimse mālına ḥased itme ve yalancıdan vefā umma.

Beş nesne beşden gelmez ebed
Diñle kim bilmez bunı her bir eḥad

Dostluḳ beglerden umma zinhār
Kim bularda dostluḳ dutmaz ḳarār

Bu meṣeldür denilür 'avret ere
Ṣuya dayanma inanma beglere

Her ki kimṣe mālına itdi ḥased
Rāḥat ırmaġı yolına dutdı sed

Süfleye itme mürüvvetle naẓar
Ululuḳ bed-ḫūdan umma iy püser

Ol ki alçaḳ ḥāllu pis u dündur
Çekme gelmez ilerü maġbündur

Bil yalancıdan vefā gelmez ebed
Hīç ummasun vefā andan eḥad

Kişinüñ ʿaybın yüzine urma ve kendü zaḥmetüñ ḫalḳa yükletme.

Kimde bu üç ḫūvü ʿādet vardur
Bil muḥaḳḳaḳ anı berḫurdārdur

Çün göresin ḳimsenüñ ʿaybını sen
Eyleme anı melāmet dut dehen

Egri yoldan kişiyi budur ṣevāb
Ṭoġru yola getürüp bul çoḳ ṣevāb

Ḫalḳı kendü zaḥmetüñden eyle dūr
Nāsa yükletme yüküñ iy pür-ḥużūr

Rest-gārī bulup istersen ḥużūr
Yüzüñi üç nesneden döndürme dūr

Evvelā gör kim nedür ḥükm-i ḳażā
Ṣāniyā vir aña gönülden rıżā

Ṣāliṣen özüñ cefādan eyle dūr
Bunları cemʿ eyleyen buldı ḥużūr

Her ne iḥsān kim riyā ile ola
Ola mı ol ḫayr-ı maḳbūl-i Ḫudā

Ḫāliṣ olmayan ʿamel altun gibi
Ḳalbdur geçmez nuḥās-ı dūn gibi

Diler iseñ baylıḳ ʿālemde var
Ārzū-yı nefse uyma zīnhār

---

617 ḫūvü ʿādet: ʿādet u ḫū T
622 gönülden: yürekden H,P
623 Ṣāliṣen: Ṣāliṣa H,P
624 Ola mı ol: Olmaya ol T

Kişide ṣıdḳ u ḥıfz-ı emānet gerekdür ve ḳul dā'im Allāh ḳulluġında olmaḳ gerekdür.

627 Dört kerāmet var ki virmişdür Ḫudā
Diyeyin ben sen anı ṣay iy fetā

Biri sözde gerçek olmaḳdur lisān
Birisi ḥıfz-ı emānet her zamān

629 Ḫoş kerāmetdür Ḫudā'dan bil seḫā
Faẓl-ı Ḥaḳ'dur gel naẓar ḳıl kīmyā

Baġla ḫᵛāce Ṭañrı ḳulluġına bel
Yaramazdur aṣṣıya uzatma el

631 Şol ki ḥalḳa eyleye sırruñı fāş
Ayruḳ ol aḥmaḳla hergiz ḳoşma baş

Kim zekāt ü 'öşrini eyleye az
Daḫı ġāfiller gibi ḳıla namāz

633 Sen anuñ gibi kişiden ḳıl ḥaẓer
Kim düzer saña da esbāb-ı saḳar

Ḫışm u ḳahr itmekden eyle iḥtirāz
Leẕẕet-i 'ömrüñi ẕevḳ eyle biraz

---

* T nüshasında başlık şu şekilde yer alır:
Kişide sıdḳ u emānet gerekdür ve dāim ḳul Allah ḳulluġında olmaḳ gerekdür.

631 aḥmaḳla: nādānla T

632 ġāfiller: 'āḳiller H,P

Her kimüñ kim ḫışm u ḳahr olur işi
ʿÖmri dadın datmamışdur ol kişi

Ḫalḳ uymasa senüñ ḫūyuña sen
Ḫūy-ı ḫalḳa tābiʿ ol budur ḫasen

Ḳıl ḳanāʿat ḥāṣıl olmaz nesneye
Ṭālib olmaḳ müşkil olmaz nesneye

Öñüñ arduñ cemʿ ḳıl ṣoluñ saġuñ
Bu naṣīḥat dürrine dut ḳulaġuñ

Saḳın inanma ṭayanup devlete
Er isen aldanma cāh u ʿizzete

Ne ḳadar ḳaçsañ yiter tīr-i ḳażā
İmdi ḳaçma vir aña cāndan rıżā

Dōstlarla her kim ol yek-dil ola
Her ne kim maḳṣūdı var ḥāṣıl ola

---

635 olur: oldı T

-XLVIII-

Ġamuñ zamānında saña yār olanuñ gerekdür ki ḥużūrun zamānında elin alasın.

Dünyeda kimdür ola ḫoş mu'teber
Ol ki ḳorḳudan ḳayırmaz iy püser

Rūzgārüñ mihr ile hīç işi yoḳ
Yoḳ vefāsı żerre ammā cevri çoḳ

Rūz-ı ġamda her ki yār ola saña
Şenligüñde ḫaṭırın sor dā'imā

Rūz-ı devlet mūra geṛ nef'üñ ola
Lā-cerem miḥnet güni elüñ ala

Dutmagıl ḳarıncayı sen ḫār ü ḫas
Kim Süleymān'la olupdur hem-nefes

Saña devlet virse nā-geh Müste'ān
Dōstlardan yüz çevürme iy cüvān

Ṣol ki ġuṣṣañda saña dil-dārdür
Ṣādiligüñde daḫı ḫoş yārdur

---

* ḥużūrun zamanında: farāḥuñ vaḳtinde T

646 Süleymān'la: Süleymān'a H,P

-XLIX-

Her ki ʿāḳil u bāliġ ola añа kendinüñ ve Ḫāliḳ-ı ʿĀlemüñ maʿrifeti lāzımdur.

Maʿrifet taḥṣīl eyle iy püser
Bilesin Ḫallāḳ-ı ʿĀlem'den ḫaber

Maʿrifet kimde ki ḥāṣıl olmadı
Ol kişi maḳṣūda vāṣıl olmadı

Her ki kendü Tañrı'sın bildi yaḳīn
Pes beḳāsını fenā bilür hemīn

Her ki ol ʿārif degüldür ḳul degül
Nice varur Ḥaḳḳ'a yolı yol degül

Kendü nefsüñ anladuñ ʿiṣyāndadur
Ḥaḳḳ'ı bil dāʾim ʿaṭā iḥsāndadur

ʿĀrif oldur kim ola el Ḥaḳ-şināś
Kim degül ʿārif degüldür cins-i nās

ʿĀrifüñ göñlü ṭolu mihr u vefā
ʿĀrifi nūr ile yur bedr-i ṣafā

Maʿrifetden ger vire Ḥaḳ bir sebaḳ
Eylemez göñlüñde yer hīç ġayr-i Ḥaḳ

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Her ki ʿāḳil u bāliġ ola añа Ḥaḳ Taʿālā'nüñ maʿrifeti lazımdur.

655 ʿĀrifi nūr ile yur: ʿĀrifi yur nūr ile T

656 ger vire: vire ger T

Dünyeye ʿārif ḳatında var mı ḳadr
Kim vücūdında ṭulūʿ eyledi bedr

Nice olsun ḳadr-i dünyā ʿārife
Bu fenāda kendüye yoḳ maʿrife

Maʿrifet kendüde fānī olmadur
Bil kiʿāriflik fenāda ḳalmadur

ʿĀrif eyler māsivādan inḳıtāʿ
Dünye vü ʿuḳbādan itmişdür vedāʿ

Himmet-i ʿārif liḳā-yı Ḥaḳ durur
Kendüde çün fānī-i muṭlaḳ durur

Bu cihānı kim görürsün böyle ḫoş
Beñzer aña kim göre bir kişi düş

Nesne görmüş idi ol düşinde çoḳ
Çünk uyandı görür kim nesne yoḳ

Böyledür bir diri ölüp olsa hīç
Bu cihāndan nesne yok elinde hīç

Kimde var eyü ʿamel degül tehī
Hem-rehi ʿuḳbāda olur hem-rehi

Bir güzel yüzlü zene benzer cihān
Kim bezenmiş erine ḳarşu ʿayān

---

657 eyledi: itdi B,H,P
664 hīç: pīç H,P(1. mısrada)

667 Bağrına başup erin eyler kenār
Gāh nāz u gāh şīve bī-şümār

Uyḫuya vara eri çün nā-gehān
Öldürür ol anda virmeyüp emān

669 Var ise senüñle de çoḳ böyle ceng
Key saḳın kim mehrebüñdür ḳatı teng

---

668 Bu beyitin 1. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Eri çün uyḫuya vara nā-gehān

-L-

Her ki ehl-i vera' u perhīz-kār oldı cihānda muḥterem oldı.

Ol vera'da iy püser ṣābit-ḳadem
Tā olasın ḫalḳ içinde muḥterem

Dīn evin ger bozsa ṣākird-i ṭama'
Ḫoş ḳılur ma'mūr mi'mār-ı vera'

Kime üstād-ı vera' vire sebaḳ
Pes gerek öġrenmeye ol ġayr-ı Ḥaḳ

Bil vera'dan ḫavf-ı Ḥaḳ peydā olur
Bī-vera' olan kişi rüsvā olur

Mü'minüñ olsa vera' birle işi
Ḥaḳ içün olur sükūn u cünbüşi

Her ki Allāh dostluġın ider ṭama'
Bil muḥabbetde yalandur bī-vera'

Ehl-i taḳvā her ḥarāmdan perhīz idüp dā'im istiġfār u 'ibādetde olur.

Taḳvā ol kim arturasın ḫavfuñı
Her ḥarāmdan pāk idesin cevfüñi

Yimek içmek geysilerde ḥarām
Olmaya şübühātdan şey ve's-selām

Çün vera'la yār ola'ilm ü 'amel
Pes gelür iḫlāṣ u ḫaşyet ol maḥal.

Bir güneh işlese ger ḳul nā-gehān
Tevbe idüp dilesün 'özrin hemān

Ḫ'āce naḳd-ı ma'ṣiyet çün ola çoḳ
Viresiye tevbenüñ aṣṣısı yoḳ

Tevbede kāhillük itmeḳdür ḫaṭā
Ṣaġlıḳ ümīdiyle k'oldur bī-beḳā

Baġla ḫizmet ḳuşaġın bilüñe bek
Tañrı ḳulı gel 'amel ḳıl durma tek

Giy silāḥ-ı ḫizmet iy merd-i güzīn
Tā ki urasın murād atına zīn

Ḳul erenler ḫizmetinde ola çün
Añа ḫizmetkār ola Ay ile Gün

---

679 Bu beytin 1. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
İşlese bir ḳul güneh ger nā-gehān

685 Bağlayan ḫizmet kuşağın beline
Koyuşun gide selāmet iline

Her ki ḫizmetler ide ṣāliḥlere
Yār ola ṣāḳi-i āb-ı kevṯere

687 Olısar ḫādimlere Cennet-meʾāb
Rūz-i maḥşer bī-ḥisāb ü bī-ʿaẕāb

Nice cürm ehline ḫādimler şefīʿ
Olısar düşmişlere yarın refīʿ

689 Ḫādim olsa mücrim ü ʿāṣi daḫı
Yeg durur yüz düzme ʿābidden aḫı

Viriser ḫüddāma cennetde Ġanī
Ḳāʾim ü ṣāʾimler ecr ü müzdini

691 Bend iden biline ḫizmet çün kemer
Yiye naḫl-ı maʿrifetden çoḳ ṯemer

Her ki ḫādim ola virürler cinān
Hem ṯevāb-ı ḥāciyān u ġāziyān

-LII-

Mihmāna ʻizzet idüp kişi mikdārınca ḳonuġın ta'amlandırmaḳ vācibdür.

693 ʻİzzet it mihmāna dā'im ʻizzet it
Raḥmet-i Raḥmān'a ir sözüm işit

Her ki mihmāna kerem ʻizzet ḳıla
Aña cennet ḳapuları açıla

695 Ḳonuġın aġırlayup eyü dutan
Bulısar ḥūr u ḳusūr ile cinān

Şöl ki oldı ṭab'-ı mihmāndan melūl
Ol denīden beze Allāh u Resūl

697 Her ki mihmāna bu gün ʻizzet ide
İrte cennāta sürūr ile gide

Bunda mihmānına viren nān ü aş
Anda ola ḥūri vü ġılmāna eş

699 Her ki mihmāna güler yüz göstere
Nām-ı nīkū ile giçe deftere

İy ḳonuḳ alan tekellüf itme çoḳ
Kim aġır ḳonuḳ gelür o yoḳ bu yoḳ

---

696 beze: bezsün T

700 o: ol P

Bildügüñ aş adını ḳılma şümār
Bulduġuñ aşı getürme zīnhār

Bişe çünkim dürlü dürlü aşlar
Getürür mihmān çoḳ yoldaşlar

Dā'imā yorġanuña göre kösül
Çek elüñi ḫalḳdan yüzüñi sil

Eyü ḳonuġa ḳapuñı bağlama
Nār-ı reddiyle yüregin ṭağlama

Oldı mihmān ḳula Rahmān baḫşişi
Kim ḳabul itmedi oñmasun işi

Kimseye güc ile mihmān olma sen
Saña ḳonuḳ gelse pinhān olma sen

Yardım eyleyen ḳonuġuñ zādına
Dürişür kendünün eyü adına

Her kimüñ ḳonuġı gelse ḫāṣ u 'ām
Mā ḥażır öñine getürsün ṭa'ām

Az u çoḳdan her ne bulınsa hemān
Ḳo anı ḳonuḳ öñinde ol zamān

Açlar ṭoyur bu gün Allāh içün
Tā saña cennet ola yarınki gün

---

702 Bişe: Pişe P
709 ḳonuḳ: dayfüñ T

Bunda bir çıplaġa virenler palās
Giyeler anda ḥarīr u ḫoş libās

Şol ki bir çıplaḳ tene vire nemed
Rāżī ola andan Allahu'ṣ-Ṣamed

Bir du'ā almaḳ teni çıplaḳdan
Yeg durur zehr içene tiryāḳdan

Eyle bir muḥtāc maḳṣūdın edā
Ḥaḳ ḳatında ḥācetüñ olsun revā

Ḥasbeten lillah yā ḳavm enfeḳū
Lentenālü'l-birre ḥattā tunfeḳū

Ver şehā muḥtāca ḥācet tācını
Hem geyür çıplaġı ṭoyur acını

Her kime kim devlet ola baḫtiyār
İşi ḫayr ola nihān u āşikār

Elüñ uzatma baḫīlüñ ḫ'ānına
Dişḳoyurmaz kimse anuñ nānına

Gelmesün dīn sofra vü nān-ı baḫīl
Zehr-i ḳātildür şu bir şey'-i ḳalīl

Mümsikundur nānı renc ile 'anā
Aṣḥiyānuñ nānı nūr ile żiyā

---

712 Bu beyitin 1. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Şol ki vire ḥami çıplaġa nemed

715 " Sevdiğiniz şeylerden sarfetmedikçe iyiliğe erişemezsiniz " (Āl-i 'İmrān, III/92).

Da'vete lāzım icābet eylemek
Ḫānına pes terk-i ṣoḥbet eylemek

Da'vet olmayan yire varma saḳın
Kim gelürsin evüñe ḫor u ḥazīn

Varma da'vet olmasañ nā-kes gibi
Cīfeye ḳonma varup kerkes gibi

Bil denīden eylük ummaḳdur cünün
Kim yıḳılmış saḳfa urulmaz sütün

Ḫayr ḳılsañ ṣanma kendüñden anı
Eyü gör her gördügüñ bed gör seni

---

721 pes: çün T
722 ḫor: ḥor P
723 olmasan: olmasa H,P

-LIII-

ʿAlāmet-i aḥmaḳān nedür anı beyān ider.

Üç ʿalāmet vardur aḥmaḳdan ʿayān
Biri añmaz Tañrı'yı giçer zamān

Ḫūy idinüp sözi çoḳ söyler müdām
Her namāzı az ḳılur ṣubḥ u şām

Cāhil ü aḥmaḳ gibi olma şaḳī
Kim saḳar olur yirüñ Tañrı ḥaḳı

Her ki Ḥaḳ yād itmede ġāfil ola
Aḥmaḳ ola bāṭıl u cāhil ola

Ol Ḫudā'dur kim yaratdı ʿālemi
ʿAḳl ü īmānla bezedi ādemi

Pes neden yüz sürmemek dergāhına
Kim durur ḳul olmayan Allāh'ına

Ḫam bir söz dime bişür sözüñi
Etegüñ silküp çevürme yüzüñi

Bāṭıl olan nesneye urma boyun
Ṣanma ṣāliḥler'ibādātın oyun

---

* beyān: ʿayān u beyān P
729 yād: ẕikr B // 2.mısra T nüshasında şöyledir:
Aḥmaḳ ebter cāhil ü bāṭıl ola
732 bir söz: sözin T
733 urma: uzatma B

Zer virüp kimseye ḳıldurma namāz
Elüñ aġzuñ şaġdur eyle niyaz

Borcuñ içün dutma kimse dāmenin
Dāneñ al daġıtma ādem ḫırmenin

Virme merdān naḳdını gevdenlere
Er iseñ beñzetme kendüñ zenlere

Ululanup ḳılma her dem zemzeme
Rast söyle artuḳ eksük söyleme

Kimseye eksük naẓarla baḳma bir
Ol ḳażā-i āsūmanīye muḳīr

Elüñi nā-maḥreme uzatmaġıl
Māluña eytām mālın ḳatmaġıl

Dimegil rāzuñı sen saña daḫı
Ḳanda ḳaldı hem-demüñe iy aḫı

Geç tama'dan tā ki maḳbūl olasın
Ya'ni kim insān-ı kāmil olasın

---

741 maḳbūl: muḳbil P

-LIV-

‘Alāmet-i ehl-i fısḳ böyledür.

Fāsıḳuñ üç ḫaṣleti vardur ‘ayān
Gönlü ister kim fesād ide her ān

743 Ḫalḳı incitmek olur hem pīşesi
Rāst yola gitmemek endīşesi

---

* ‘Alāmet-i: ‘Ādet-i H,P/ böyledür: böyle olur T

-LV-

'Alāmet-i şeḳāvet beyānındadur.

Üç 'alāmet var şaḳīde iy hümām
Pīşesi olur müdām ekl-i ḥarām

Ne namāz ü ne ṭahāret ne zekāt
Şan cehennem hālidi vermiş berāt

Çün göre bir 'ālimi dutar kenār
Nitekim arslandan kaçar himar

Ḳaçma ehl-i 'ilmden zinhār sen
Yaḳma dūzaḫ nārına cān u beden

Pāk ol ehl-i ṣalāt ol iy püser
Hem 'aẕāb-ı ḳabrden eyle ḥaẕer

Kendüñi eylükle ḳılma ḥalka yād
Kimse içün dime bed iy ḫoş-nihād

Gelse dayf itme ḳapuñ zinhār bend
Kīsen aġzını açuḳ dut diñle pend

-LVI-

Baḫīlde ʿalāmet-i buḫl nedür anuñ beyānındadur.

Üç nişānı var baḫīlüñ rūz u şeb
Ḫavf ider gördükçe sāʾilden ʿaceb

Cemʿ ider emvālı yidürmez yimez
Ḳalur aġyāra ben öldükde dimez

Ditrer acından teni yapraḳ gibi
Yüzinüñ rengi olur ṭoprak gibi

Rāst gelse yolda ger bir āşinā
Yel gibi geçüp ider merḥabā

Daʿvet itmek lāzım ola deyü ol
İstemez dost ile ṣoḥbet ḳıla bol

Kimseye mālından olmaz fāʾide
Hīç bir kişíye açmaz māʾide

Ger ölince mavlar ise virmeye
Loḳma ḥırre-i Ebū Hüreyre'ye

---

* T nüshasında başlık şöyledir:
ʿAlāmet-i buḫl nedür anuñ beyānındadur.

-LVII-

Ziṣt-rūdan ḥācet dileme ve saḫt-dil olma ki ʿālem gibi ādem bi-ṣebātdur.

Ziṣt-rūya ʿarż itme ḥācetüñ
Al güler yüzlü kişiden ḫüccetüñ

Ziṣt-rūdan çekmedense miḥneti
Ḫūb-rūya eyle yegdür minneti

İḥtiyāca gelse bir mü'min saña
Ḳudretüñce ḥācetin eyle revā

Saḫt-dilde üç ʿalāmet vardur
Saḫt-dil ṣanma ki berḫurdārdur

Cevr ile ḳılur żaʿīfāne sitem
Hīç ḳanāʿat itmez az u çoġa hem

Aña hergiz mevʿizet kār eylemez
Her ne ʿaybın söylesen ʿār eylemez

Olsa düşmen nānı şād iseñ yime
Ṣūretinden vay ne ḳurtulduḳ dime

Dileme ḥācet meger sulṭāndan
Begden iste isteme der-bāndan

---

764 vay ne ḳurtulduḳ: vay ḳurtulduḳ T

Kıl ḳanā'at olma kākül gibi pīç
Yoḳ faḳrdan acı nesne gerçi hīç

Her seḥerde eyle istiġfārı kār
Fursatı fevt eylemegil zinhār

Kimseye hīç la'net itme iy yiġit
İder iseñ la'neti şeyṭāna it

Hem-nīşīnüñ ġıybet itme dut dehen
Ḳardaşuñ yime etin ölmiş iken

Eski eski işler itmişdür beden
Yeni yeni tevbe kıl her cürme sen

Bu cihān her gün yeni ṣūret düzer
Her kişinüñ eski şeklini bozar

Mūm-veş yüz şekle ḳoyar ādemi
Avucına almış ovar 'ālemi

Pes degül ādem anuñ çün ber-ḳarār
Kim döner 'ālem gibi leyl ü nehār

Gāh tıfl ü geh cüvān ü gāh pīr
Gāh nāz ü gāh kibr ü geh ḥaḳīr

Kimde kim Ḥaḳ ḳorḳusı hīç olmaya
Anı her nesneyle ḳorḳudur Ḫudā

---

769 yime etin: etin yime P

Ḥācetin bitür faḳirüñ üstüvār
Ḥācetüñ ide revā tā Kirdgār

Cümle māluñ ʿāriyetdür bil ʿayān
Sen ölicek taḥs-ı nüḥs olur hemān

Hīç gördün mi zer ilte anda kes
Ḳor gidersin ʿāriyet olanı bes

Saña dünyādan ne ḥāṣıl durma ḳaç
Ṭoḳuz aġaç bīzdür yir üç aġaç

Ḥaḳ yolına ne ki virdüñ ol senüñ
Her ne ḳoduñsa sevünsün düşmenüñ

Ḥaḳḳ'uñ az virdügine gel rāżī ol
Tā ki raḥmet ide Allāh saña bol

Dünyedür baḥr-ı muḥītüñ ḳatresi
Şems-i dīnsin varsa maḥv it żerresi

Şol ki köpri üzre ev bünyād ider
Ṣanma ki ol ḫāneyi ābād ider

İsteme ʿāḳil Ḫudā'dan sen ġınā
Mü'mine yeter ġınā renc ü ʿanā

Faḳrdur cānda şifāsı mü'minüñ
Dertlü cisminde devāsı mü'minüñ

---

779 bīzdür yir: bīz hem yir B; bīz yir H,P

Māl ü evlādüñ sañā düşmen durur
Gerçi kim cānuñ bularla şen durur

"İnne ma emvālüküm" Ḳur'ān'dur
Oḳı kim bu ḳula ḫoş bürhāndur

Māl-ı dünyādur ḳuru bād-i hevā
Bil ʿadū evlād ü ezvācuñ sañā

Fā'idesüz nesneyi ḳayırma çoḳ

Diñle ger derviş iseñ budur ḫaber
ʿĀrife bir loḳma bir ḫırḳa yiter

Ḥūb-ı dünyā idene vardur vaʿīd
Oldı ol ehl-i saʿādetden baʿīd

Ḫizmete cāndan şular kim durdılar
Himmet atın köprüye dek sürdüler

Neñ var ise Ḥaḳ yolına eyle ṣarf
Maʿrifet fennin bilesin ḥarf ḥarf

Gel seḫā eyle seḫā eyle seḫā
Tā şedāyidden ire nermī sañā

Elleri açuḳ cüvānmerdli aḫi
Bil saḫī olmaz muḥaḳḳaḳ dūzaḫī

---

788 Māl-ı dünyādür: Māl ü dünyādür H
795 cüvānmerdli aḫi: cüvānmerd iy aḫi H,P
787 " Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız bir imtihandır. Büyük ecir ise Allah katındadır"(Teğābun,LXIV/15).

Eṣḥiyānuñ yüzi pür-nūr u żiyā
Ola cennetde enīs-i enbiyā

Bāb-ı cennetde yazılmışdur aḥi
Cennete evvel girenlerdür saḥı

Eṣḥiyā girmez cehennem odına
Mümsik olur ġarḳ ol oduñ dūdına

Ehl-i buḥlüñ pīşesi telbīsdür
Dūzaḫ içre hem-demi iblīsdür

Ādem iseñ fi'l-i iblīs eyleme
Kiẕb ü mekr u ḥīle telbīs eyleme

Ol kim anuñ adıdur nār-ı saḳar
Buḥl ü kibr ehli tenin dā'im yaḳar

Meskenetle āḫiret çün ḳıl yaraġ
Dā'im ol buḥl ü tekebbürden ıraġ

Kibr ile bir şaḥsa eyleme naẓar
Dā'im ol ehl-i tevażu' iy püser

Her kişiye meskenetde sür'at it
Ḫoş tevażu'la seḫāyı şan'at it

---

796 enīs-i enbiyā: enīs-i Muṣṭafā T
800 Bu beyit T nüshasında yoktur.
803 Bu beyit T nüshasında yoktur.
804 Ḫoş: Hem H,P

LVIII-

Dört nesne fi'l-i şeyṭānīdür.

Dört ḫaṣlet fi'l-i şeyṭānī durur
Bilür anı her ki Raḥmānī durur

Esnemek ḳusmaḳ şeyṭān fi'lidür
Emīn olma düşmenüñdür anı sür

Aḳsa burun ḳanı ger insāndan
Bilesüñ bu fi'ldür şeyṭāndan

Ger namāz içinde aḳsırsa kişi
Didiler ol fi'ldür şeyṭān işi

Ger salātuñ ḫāricinde hür u ḳul
Aḳsıra bil fi'l-i Raḥmānī'dür ol

---

805 şeyṭānī durur: şeyṭānīdür B,H,T //
Raḥmānī durur: Raḥmānīdür B,H,T
807 Bilesin bu: Bil anı kim P

-LIX-

ʿAlāmet-i ehl-i nifāḳ budur.

Olmaġıl ehl-i nifāḳa sen yaḳın
Kim cehennem ehlidür ġāyet ṣaḳın

Üç ʿalāmet var münāfıḳda ʿayān
Dāʾimā maḵhūr ola el ḳaltabān

Vaʿdesine her nefes eyler ḫilāf
Söylediġi dāʾim olur kiẕb ü lāf

Mü'mine dāʾim iḫānetdür işi
Hem emānete ḫiyānetdür işi

Vaʿdeye ḳılmaz münāfıḳlar vefā
Yoḳ anuñ çün reng-i rūyında ṣafā

Ṣanma ki olur münāfıḳlar emīn
Ṣāllā şerrinden ḫalāṣ ola zemīn

Her münāfıḳdan düriş perhīz ḳıl
Ḳatline saʿy eyle tiġuñ tīz ḳıl

Kim nifāḳ ehli ile hem-rāh olur
ʿĀḳibet meʾvāsı ḳaʿr-ıçāh olur

-LX-

Müttaḳī yalan söylemez ü mütekebbir olmaz u ḥarām yimez ü bedāna hem-nīşīn olmaz.

Müttaḳīde üç ʿalāmet vardur
Şanma anı kim şaḳīye yārdur

Yār-ı bedden ḳıl ḥazer iy müttaḳī
Saña bed fiʿl işledür bil ol şaḳī

Müttaḳīlerden bilüñ gelmez yalan
Kibrden perhīz iderler her zamān

Müttaḳī ḳorḳar ḥarāma düşe dir
Anuñ içündür ḥalālı az yir

-LXI-

Ehl-i cennet ni'ameye şākir belāya ṣābir u rūz u şeb müstaġfir olandur.

Her ki bu ḫaṣlet nihādında ola
Lā-cerem rāh-ı behişte yol bula

Nefsüñe tā'atda dā'im cebr ḳıl
Ni'mete şükr ü belāya ṣabr ḳıl

Her günāha ṣ'ol ki istiġfār ider
Añа raḥmet dā'imā Ġaffār ider

Her ki Allāh Ḥażretinden ḫavf ide
Nārdan ḳurtıla cennāta gide

Ṣ'ol ki gice gündüz işleye günāh
Tevbesüz vire mi 'Adn añа İlāh

Cān ü dilden her dem istiġfār ḳıl
Her yaramazdan seni bīzār ḳıl

Müfsid olma ṣāḥib-i ebrār ol
Ḳıl 'ibādet bende-i Ġaffār ol

Ḫayr ḳılsañ kendü elüñ ile ḳıl
Vaḳf-ı dervīşān bilsün mālüñ il

---

824 T nüshasında bu beytin 2. mısraı şu şekildedir:
Dā'imā raḥmet añа Ġaffār ider

826 T nüshasında bu beyitin 1. mısraı şu şekildedir:
Gice gündüz ṣ'ol ki işleye günāh

Virseñ elüñle yeg andan biñ biñ
Kim ṣayarsın ölicek il çiñ çiñ

Vir bir akçe saġlıġuñda māldan
Yegdür ol soñuñda yüz miskāldan

Bu daḥı var ölicek mālüñ ḳala
Ola yaġmā alan alanuñ ola

Saña andan ḥabbece nef‘ olmaya
Ol günāhlar k!işledüñ ref‘ olmaya

Pes hemīn ḳalduñ ḳuru ġavġāyıla
Ḥayf kim gitdüñ uzun sevdāyıla

Düşüp acuñdan ölür iseñ daḥı
Baḥşişüñden dönme hergiz iy saḥı

Şuna beñzer k'ide istiġfār kes
Yiye ḳusduġını dönüp ol nefes

[illegible] almaḳ olur ṣıbyān işi
Eylemez bu işi bir ‘āḳil kişi

Nesnecük virür bir ata oġlına
Anı oġlından dönüp alur yine

Dirler irdükde bu il ḳulaġına
Döndü baḥşiş oġlan oyuncaġına

---

835 iy saḥi: iy aḥi T
838 T nüshasında bu beyitin 2. mısraı şu şekildedir:
Dönüp oġlından alur anı yine

Olsa çoḳ mālüñ sevünme rūz u şeb
Olmasa neye yerinürsin ʿaceb

Māl içün neye sevinürsin neye
Yoḳluġında virme jeng āyīneye

Bay oldur kim yidüre hem yiye
Virdüġin añmaya ayruḳ kimseye

Ser-be-ser dünyā sürūrı ġam durur
Her ne sūr olsa şoñı mātem durur

Şād-mān olanları sevmez Ḫudā
Bu sözü Ḳur'ān bilen bilür şehā

Ḥaḳ didi dünyāya lā-tefreḥ işit
Bī-ġam olma sen buña göre iş it

Aġla ġam-hūy ol sözümi dut hele
Ḥaḳ rıżasında ol al göñül ele

Fażl-ı Ḥaḳ irişe şād olsañ revā
Līk dünyā çün şen olmaḳdur ḫaṭā

Şād olısar ol kim ġamdan ḫāk olur
Her ki şeñlik ister ol ġam-nāk olur

Kimseye oynatmayın göz ile ḳaş
Dem gelür doḳınur ayaġına ṭaş

---

844 Şād-mān: Şādumān H,P

845 " Karun, Musa'nın milletindendi; ama onlara karşı azdı. Biz ona, anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik. Milleti ona:"Böbürlenme, Allah şüphesiz ki, böbürlenenleri sevmez..." demişlerdi"(Kasas, XXVIII/76-77).

-LXII-

Bu ṣ'ol naṣāyıḥdür ki nās içinde müsta'mel olan nesnelerüñ ba'żın işleyüp ba'żından perhīz ü ḥaẕer lāzımdur.

Hey nedür bu ġam ne bu ḥüzn ü belā
Māl ü cāh evlāda olduñ mübtelā

Olma dīvāne işin uṣlu bilür
Her kişi ne çekdügin kendü bilür

Ḥaḳ seni var itdi yoḳdan iy kişi
Ḥaḳ-perest ol niçe bir dünyā işi

Sen sen ol şāyeste-i Ma'būd ol
Hem ḥayā ehli vü ehl-i cūd ol

Żāyi' itme bir nefes eyyāmüñi
Zinde ḳıl ẕikrüñle ṣubḥ u şāmuñi

Yimek içmekde geçürme 'ömrüñi
Öñi ḥoş bunuñ yaramazdur ṣoñi

Nefsüñe çoḳ yimek öġretme ṣaḳın
Uyumaġıl evvel-i rūza yaḳın

Āḫır-ı rūzı daḫi uyuma pes
Gicenüñ çoġın uyuma nevmi kes

---

* perhīz ü ḥaẕer lāzımdur: ḥaẕer lāzımdur H,P / T nüshasında ise başlık şu şekildedir: Nās içinde müsta'mel nesnelerüñ ba'żın işleyüp ba'żın ḥaẕer lāzımdur.

850 olduñ: olup T

854 ẕikrüñle: ẕikr ile P

Gölge ile güneş arasında sen
Uyuma kim bu durur vech-i ḥasen

Eyleme zinhār tenhā hem sefer
Yalıñuz gitmekde vardur çoḳ żarar

Gel ʻulūm ehline ʻilm it istimāʻ
Soḳma ʻaḳreb inine el bī-nizaʻ

Baḳma giceyle saḳın āyīneye
Dime beñzer yüzümüñ ayı neye

Līk gündüz ne ḳadar baḳsan revā
Gör cemāl ü ḥüsnüñ it şükr-i Ḫudā

Ger ola tenhā vü ḳarañu bir ev
Anda bir mūnis gerek tenhā me-rev

Eneküñ altında elüñ dutmaġıl
Ḫoş degül ehl-i ʻaḳl ḳatında bil

Şol ṭavarlar yük çeküp k'olur ḳaṭar
Geçme yarup ortasından zinhār

Gice gündüz eylegil ẕikr ü duʻā
Artura tā manṣıb u ḳadrüñ Ḫudā

857/858 T nüshasında bu iki beyit der-kenar olarak verilmiştir.

859 żarar: ḫaṭar T

Şol ṭavar kim yük çeküp olur ḳaṭar
Ortasından geçme yarup zinhār

867 'Ömr uzunluġın dilersen iy cüvān
Ḥalḳ-ı Ḥaḳḳ'a eylük it eylük hemān

Diler iseñ arta rızḳ eksilmeye
Eksük it cürmi ki hīç kesilmeye

869 Her ki yüzin fısḳ u 'iṣyānda duta
Ḥaḳ anuñ rızḳını noḳṣānda duta

Rızḳ yalan sözden eksilür müdām
İrte yalancı işi olur tamām

871 Çoḳ uyumaḳ kişiyi eyler faḳīr
Az uyu olmayasın tā kim ḥaḳīr

Gice çıplaḳ u yalıncaḳ yatma sen
Kılma noḳṣān nasībi iy ḫoş sühan

873 İşeme çıplaḳ faḳr virür sāña
Ġuṣṣa vü ġam pīrlik dahı belā

Hem cünüb olsañ ṣaḳın yime ṭa'ām
Bu işi hergiz begenmez ḫāṣ ü 'ām

875 Etmek uvaġın dahı dökme yire
Etmegi ye uvaġın dire dire

Gice ile evüñi süpürmegil
Süpüründü ḳoma işigüñde bil

---

872 noḳṣān nasibi: noḳṣān-ı nasīb P
875 Etmek: Ekmek T

Atañ anañı çağırma ad ile
Bak güler yüzle olara şād ile

Her çöp ile dişlerüñ itme ḫilāl
Bī-naṣīb olup çekersin çoḳ melāl

Yuma elüñ balçığın ṭoprağ ile
Elüñi yumaḳ dilersen ṣu dile

Ḳapu ḳanadına ṭayanma müdām
Dūr bu ḫaṣletden olġıl ve's-selām

Ḳapu işiginde oturma kişi
Rızḳı eksilür kim işler bu işi

Ger helā içre ṭahāret idesin
Kendü evḳātuñı ġāret idesin

Dikme üstünde libāsuñ daḫı hem
Kişiye ādāb bilmekdür ehem

Yüzüñi silme eteğünle aḫī
Faḳruñ artar eksilür rızḳuñ daḫı

Geç var bāzāra vü tiz gel eve
Yürime dünyā içün ive ive

Üfürüp ṣaḳın söyündürme çerāġ
Ṣaḳlaġıl şem'uñ tütüninden dimāġ

Kimse ṭarağı ile ṭaranmaġıl
Başḳa bir ṭaraḳ idin iy pāk-dil

Alma dilenciden etmek pāresin
Ṣatun alsañ ḫorsın bī-çāresin

Evde ḳoma gider örümcek aġın
Ḳanda bulsañ boz ipligin bāġın

Eyleme endāzeden bīrūn ḫarc
Oldı isrāfüñ yeter defterde derc

Ṭarlık gösterme dutsun el elüñ
Yol eriyseñ yürü açukdur yoluñ

ʿAlāmet-i ṣabr nedür anuñ beyānındadur.

Şol ki diler ola ṣābirlerden ol
Turş-rū olmaz belāda az u bol

İncinürseñ güc içün cābirlere
Kendüñi ḳatma kişi ṣābirlere

Kim belā vaḳtinde ḫoş ṣabır degül
Zümre-i sıddīḳde şākir degül

Saña virürse ʿacz dervīşlik
Bil ki sende var durur bed-kīşilik

Her ki dervīşden ide rūyı pīç
Ehl-i faḳrüñ vārisi olur mu hīç

Çünkü her işdür bi-emr-i ایزدی
Ḳullıḳ eyle kim Ḫudā uʿbud dedi

Ḫidmet itseñ çoḳ bulursın ḥürmeti
Hidmet ile buldı bulan raḥmeti

Hidmet iden merd-i muḳbildür tamām
Hidmet it ḥürmet bulasın ve's-selām

Olmaya hergiz eger sende ḫilāf
Pes yarar ger eyler iseñ ṣabra lāf

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
ʿAlāmet-i ṣabr ü tecrīd ü tefrīd beyānındadur.

894 ḫoş ṣābir: ol ṣābir T

896 Ehl-i faḳrüñ vārisi: Vāris-i ehl-i faḳr T

898/899 Bu beyitlerde geçen "ḫidmet" kelimesindeki ح harfi yerine H nüshasında ه harfi vardır.

Ger ʿusrda yüsre çeksen intiẓār
Lāf-ı ṣabr itme daḫı sen zinhār

Her belā ṣoñında isterseñ feraḥ
Sen degülsin merd-i ṣabbār-ı teraḥ

Ehl-i tecrīd ol ger isterseñ ṣafā
Ehl-i ṣabr olup ḳażāya var rıżā

Var ise ʿaḳluñ baṣīret ehli ol
Terk-i daʿvī oldı tecrīde vüṣūl

Fehm-i tecrīd eyledüñse ger bir ān
Maʿnī-i tefrīdi añlarsın hemān

Eylemek tecrīd-i şehvetden vedāʿ
Belki aṣl ol k'ola külli inḳitāʿ

Viresin şehvāta ger sen üç ṭalāḳ
Ol zaman tefrīde olduñ çüft ü tāḳ

Nesneye dayanma sen mevcūddan
Ol zamān tecrīd ümiẓin eyle sen

Ḥaḳḳ'a olsa iʿtimāduñ dāʾimā
Muṭlaḳā tefrīd-i cān ola saña

---

904 daʿvī: daʿvā P
906 Belki aṣl k'ola: Ehl-i tecrīd oldı T

Gider arḳañdan libās-ı fāḫirī
Āḫiret bāzārınuñ ol tāciri

Dirler oġuz yumında bayır
Sen de yum it her işüñ ṣoñın ḳayır

Āḫiret çün eylegil dünyāyı terk
Hīç nesneñ ḳalmaz irişdükde merk

Bu maḳāma irmek isterseñ müdām
Ṣāḥib-i tecrīd olġıl ve 's-selām

El yuyasın dünyāden ger Ḥaḳ içün
Naḫlı tefrīdüñ duta bāġunda bün

Ger mücerred olasın ferd olasın
Ehl-i tecrīd içre ḫoş merd olasın

Eyleme kibr ü 'ucub ḫod-rāylıḳ
Bekle yirüñ eyleme hercāylıḳ

Dolanan kömür ocaġı arasın
Yuya gider ḳaftanınuñ ḳarasın

Kim varur dükkān-ı 'aṭṭāra ḳarīb
Būy-ı ḫoş olur dimāġına nasīb

Zāhidān ü ṣāliḥāna ol yaḳın
Hem-dem olma rind ü ḳallāṣa ṣaḳın

Ẓālime hergiz gerekmez meyl ola
Ḳanda ḳaldı pūs-ı dest ü zeyl ü pā

---

920 pūs-ı dest ü zeyl ü pā: būs-ı dest ü zeyl ola T

Ẓulm ehlinden ḳatı ḳaç iy faḳīr
Tā ki yaḳmasun seni nār-ı sa'īr

Bil kim ẓālim ṣoḥbeti āteş durur
Tünd ü ḫalḳ-āzārdur ser-keş durur

Eyülerle otursañ ṣāliḥ olur
Yaramazlarla duran ṭāliḥ olur

Merd kim ṣāliḥlere hem-dem ola
Çaḳ ḥarīm-i ḫāṣda maḥrūm ola

Kim şeri'den ṭaşra başsa bir ḳadem
Çekiser rāh-ı ḍalāletde elem

Rāst yoldur bu ṭarīḳ-i şer'dür
Bulduñ aṣlı ġayrı ḳo kim fer'dür

Sālik olanlar ḍalālet yolına
Uġradı kuh-ı baṭālet yolına

Ḥaḳ ṭaleb ḳıl bāṭıl işden dūr ol
Ol saḫī iḥsān ile meşhūr ol

Her ki bulmadı sırāṭ-ı müstaḳīm
Ateş-i dūzaḫde olısar muḳīm

---

922 kim: ki H,P
927 dalālet: baṭālet T // baṭālet: dalālet T

-LXIV-

Ḥīle-i İblīs ü rāh-ı şeyṭān-ı ḫasīsden dūr olmaḳ lāzımdur.

Urma şeyṭān yolına bir dem ḳadem
Başma ol başduġı yire daḫı hem

Her ki aña tābi' u hem-rāh olur
Menzile varmaz ḳalur güm-rāh olur

Ḥīle-i şeyṭāna her kim rām ola
Ḫor ola maġbūn ola bed-nām ola

Sensüñ ol rāh-ı ḥaḳīḳat sāliki
Ḫavf ile fikreyle ḳahr-ı Mālik'i

İşlegil nefsüñ ḫilāfın her nefes
Nāra yaḳma kendüñ iy miskīn kes

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥile-i İblis ü rāh-ı şeyṭān-ı ḫasisden ırāḳ olmaḳ kişiye lazımdur.

930 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Daḫı ol başduġı yire başma hem

-LXV-

Kişiye kimlerle muṣāḥabet ve kimlerden perhīz lāzımdur anı beyān ider.

Dört kerāmet virdi Allāh ādeme
Kimde var ol irdi ḳadr-i a'ẓama

Biri tāze rūyda rūy-ı ḥasen
K'ola hūy-ı nīkū hem sīmīn beden

Hem biri ḥıfz-ı emānet iy püser
Biri pāk itmek ḫiyānetden naẓar

Her kime Ḥaḳ virdi bu dördi yaḳīn
Oldı ol perhīz-kār u ehl-i dīn

Her ki senüñ 'aybüñ ide ile fāş
Anı dost idinme ur başına ṭaş

Eski düşmen dost olur ṣanma sen
Düşmen olmaz dost olan eskiden

Ḫamr içenlerle ḥaẕer ḳıl olma dost
Ol ırāġ anda k'ola bī-maġz-ı post

Şol ġanī kim eyler ol men'-i zekāt
Dūr ol andan sende oldukça ḥayāt

---

936 beden: ten B; T nüshasında ise beyit şu şekildedir:
Biri tāze rūyda ḫüsn-i ḥasen
K'ola nīkū ḫū vü bu müşk-i ḫoten

941 ḥaẕer: ḫaẕer P

943 Yüz sürerse dahı pāyuña çü ḳul
Senden aṣṣı dilleyenden dūr ol

Aṣṣı yeynilerden ırāġ ol müdām
Kim anuñ ḫaṣmı olur Rabbü'l-enām

945 Şol ki işler ḫalḳ ile fi'l-i ribā
Zīnhār itme anuñla merḥabā

Gel ziyān-kār olanı edinme dost
İçi çürük üstidür bir ḳuru post

947 Ṣuya ṣusuzları ḳandur āb vir
Māl vir eytāma hem esbāb vir

Ṣaḳın aġlatma yetīmi dut ḳulaġ
Kim yetīm aġlasa ditrer 'arş-ı Ḥaḳ

949 Kim feraḥ vire yetīm oġlanlara
Ḥākim ola ḥūri vü ġılmānlara

Her ki ṣıġaya yetīmüñ başını
Ḥaḳ anuñ itsün Ḫıżır yoldaşını

951 Sırruñı fāş eyleyenden dūr ol
Her ki ide ġıybetüñ mehcūr ol

İy cüvān gel pīrler göñliñi al
Tā bulasın pīr olup sen de kemāl

---

945 ribā: riyā P
951 Her ki ide: Eyleyenden T
952 Tā bulasın pīr olup: Pīr olup tā bulasın T

953 Her żaʿīf ü nā-tüvānı ḫoş dut
Her murādını bitürġil güş dut

Ṭoḳla yime daḫı hergiz ṭaʿām
Siñede öldürme ḳalbüñ iy ġulām

955 Ṭoḳlukdan ādeme sıḳlet gelür
Ṭuḫme olur cismine ʿillet gelür

Kiẕb ü bed-baḫtdan dutġıl kenār
Rāḥat olmasun ḥasūd-ı nā-bekār

957 Dut ḳulaġuñı beni işit beni
Bil münāfıḳlardur Allāh düşmeni

Sen de düşmen ol münāfıḳ olana
Dost ol mü'min ü ṣādıḳ olana

959 Nefsüñe ger ʿāḳil iseñ ġālib ol
Dāʾimā ḳūt-ı helāla ṭālib ol

Her ki ola ṭālib-i ḳūt-ı ḥarām
Cānı ölmişdür teninde ve's-selām

---

953 bitürġil: bitür ḫoş T
954 sakın: daḫı T

-LXVI-

Ṣılā-ı erḥām vācib olduġın beyān ider.

961 Ṭūl-ı ʿömr ister iseñ ger iy emīn
ʿAḳrıbā vü ḫīyşinüñ sor ḫāṭırın

ʿAḳrıbāsından kişi çevürse yüz
ʿÖmrine noḳṣān ider bil toġru söz

963 Her ki ol terk-i ʿaḳārib eyleye
Cismini ḳūt-ı ʿaḳārib eyleye

Ger yaramazsa ḫışım ḳavmüñ daḫı
Ḳaṭʿ-ı raḥm itdüñse bedtersin aḫī

965 Her ki düşmen ola ḫīşāvendine
Virür ol bed-nām kendü kendüne

---

962 kişi çevürse: çevürse kişi P

-LXVII-

Merd-i ḥaḳīḳī kimlerdür anuñ beyānındadur.

Erlik oldur bil nihān ü āşikār
K'ola dā'im anda ḫavf-ı Kird-gār

967 'Özr idenler bir günāh itmezden öñ
Éyler istiġfār biñ bir zenbe soñ

Bil saḫīler cünbüş-i merdān ider
Her ża'īf ü 'ācize iḥsān ider

969 Virmek olur nesne bir mün'im ḫasīs
Bil seḫā el ṭarlığındadur nefīs

Gel erenler ṣoḥbetine iy püser
Lüṭf-i Ḥaḳ'dan ire sāña tā naẓar

971 Kimde var merdān-ı Ḥaḳ'dan bir nişān
Söylemez hergiz 'uyūb-ı düşmenān

Kendüye ḫasm olanı itmez helāk
Ḥalḳuñ olur ġamına endüh-nāk

973 Ger ẓulümler göre silleler yiye
Ṣābir ol k'inṣāf yiter dimeye

Kim erenler yolına başdı ḳadem
Ol murādından daḫı urmadı dem

---

970 ire sañā tā: tā sāña ire T
973 göre silleler yiye: göre vü sille yiye T
974 Ol: Bil T

975 Evvelā kendü murāduñ terk ḳıl
Pes yine rāh-ı selāmet isteġil

Hīç bilür misin nedür faḳr iy püser
Diyeyin diñle budur ṭoġru ḫaber

977 Nesnesi yoġ iken ol bir ḫırḳa-pūş
Ḫalḳa mün'im göstere ḳendüyi ḫoş

Ola kendü ġuṣṣasına şīñligi
Nefsi düşmenine hem düşmenligi

979 Ac ola dimeye ac olduġını
Ṣabr ide yimeye her bulduġını

Açluġın ṭoḳlūġa dutup rūz u şeb
Ola ḳalbinde dilinde ẕikr-i Rab

981 Gerçi aruḳdur ża'īf ü hem naḥīf
Eksük itmez ḳulluġın amma ḥarīf

Cümle geçmişdür ten ü cān başdan
Sa'y ider ḳalmaz yine yoldaşdan

983 Ḳomaz elden ġayret-i Ḥaḳ müdām
Ẕikr ider her 'uẓvı Rabbin ṣubḥ u şām

---

979 ola: olsa T ; olduġını: olduġın T //
bulduġını: bulduġın T

983 T nüshasında bu beyit yoktur.

Eli boş gerçi velī gönli ṭolu

Bu aruḳ şaḥsı semüz ṣanur ḳamu

985 Kendüñi dervīşlerden ėyle ʿad

Tā nigeh-dāruñ ola Ḥay u Ḳayyūm

Hem-dem-i eṣḥāb-ı faḳra bil maḳām

Olısar yarınki gün dāru's-selām

---

984 T nüshasında bu beyit şu şekildedir:

Gerçi boş eli velī gönli ṭolu
Ẓāhirīdür ḫurd maʿnīsi ulu

-LXVIII-

Ḥikmet: ʿÖmr cemʿ-i māl içün degüldür belki māl āsāyiş-i ʿömr içündür.

Mālı ʿömr āsāyişi çün cemʿ ḳıl
Naḳd-ı ʿömri māl içün ṣarf itmeġil

Nīk-baḫt ol kim yiye hem ḫayr ide
Yaramaz-baḫt öle vü ḳoyup gide

Şol ki dirhem cemʿine ʿömr itdi ṣarf
Ḳılma anuñ çün namāz oḳıma ḥarf

Ḳodı ʿömrin cemʿ-i māle çoḳ çoḳ
Yimedi yidürmedi hiç ḫayrı yoḳ

-LXIX-

Pend: Cem'-i māle ḥaris olan 'āḳibet māl üzre helāk olısar.

991 Yiter ehl-i māla Ḳārun ḳıṣṣası
Her ki ẕū-'aḳl ola vardur ḥiṣṣesi

Her ki yoḳ ḫayrı velī çoḳ sīm ü zer
'Āḳibet māl üzre eyler terk-i ser

993 Ger bulam dirseñ ṣafāsın devletüñ
Ḫoş kerem ḳıl eyle şükrin ni'metüñ

---

* olısar: olur T

993 eyle şükrin: şükrin eyle T

-LXX-

Pend: Kişi itdügi iḥsānı minnet itmekle iptāl itmemek gerekdür.

Eyle iḥsān līk minnet eyleme
İşledügüñ ḫayrı ḫalḳa söyleme

Her ne ḫayr itseñ gelür nef'i sāña
Pes revā mı idesin minnet āña

Naḫl-ı iḥsān şaḫidür eflākde
Pençeler ṣaldı zemīn ü ḫākde

Yimek isterseñ yemiş her āyine
Urma minnet biçḳusını pāyine

Ḫayra tevfīḳ olduġıña şükr ḳıl
Kim mu'aṭṭal ḳalmaduñ iy pāk-dil

Minnet itme k'itdiler sulṭāna ḳul
Minnet it ḳulluġa ḳıldılar ḳabūl

Ger 'abā vü şāl geyseñ ḳulsın
Aṭlas ü dībā da geyseñ olsın

---

* Kişi itdügi iḥsānı: Kişi iḥsānı P

-LXXI-

Pend: ʿİlm ögrenüp ʿamel itmeyen ve māl cemʿ idüp yimeyen bī-fā'ide renc çekdiler.

İki kimse çekdi bī-fā'ide renc
Biri ol kim yimedi cemʿ itdi genc

Biri ʿilm öğrendi ḳılmadı ʿamel
Çekdi bī-hūde hemīn ṭūl-i emel

Her ne denlü ʿilmüñ olur ise çoḳ
Yoḳ ʿamel çün sāna anuñ nefʿi yoḳ

Çün ʿamel iḫlāṣ ile yoḳ cāndan
Farḳı insānüñ nedür ḥayvāndan

Şanma ʿāḳildür ya dānişmendür ol
Bir ḳuru ṣof u ḳaba dülbenddür ol

Anı ḳılmış manṣıbı ʿālī-cenāb
Eylemiş merkeb yükin vāfir kitāb

Cübbe destārıyla bulmış mertebe
Çoḳ yükletmiş kitābı merkebe

Gice gündüz yolda derd-i ser çeker
Çarpa gibi ḳuru defter çeker

Zīnet-i dünyāya cāhil gibi meyl
Eyleyen ʿālimlerüñ başına veyl

---

* bi-fā'ide: ḳuru T
1005 Şanma ʿāḳildür: Şanma kim ʿāḳil T
1006 Anı ḳılmış manṣıbı: Manṣıbı ḳılmış anı T

-LXXII-

Pend: Kişi sırrını kendü dostına daḥı dimek ḫaṭādur.

Her ne sırruñ var ise zinhār sen
Dostlar içre aña açma dehen

Düşmen ola sāña biri nā-gehān
Eyleye her gizlü işüñi ʿayān

Ḳādir olsañ düşmenüñe ger żarar
İtmege ol ḳaṣddan virme ḫaber

Düşmenüñken nā-gehān dostuñ ola
Aṣṣı ide mi peşīmānlıḳ saña

Hīç sırruñ kimseye dime ṣaḳın
Kimse olmaz bil saña senden yaḳın

Senden artuḳ saña hem-sır olmaya
Ġayra didüñ sırruñ ol dimez mi ya

1015 saña hem-sır olmaya: olmaya hem-sır saña T

-LXXIII-

Pend: ʿİlm dünyā taḥsili içün degüldür belki dīn evin yapmaġ içündür.

Dīn evin yapmaġ içündür ʿilm-i pāk
Oḳıyan dünyā içün oldı helāk

Zühd ü ʿilmi naḳd-ı dünyāya viren
Yıḳdı dīni milkini ol Şhremen

Ḥikmet: Perhīz-kār olmayan ʿālim gice elinde çerāġ dutar aʿma gibidür.

Çünkü bir ʿālim degül perhīz-kār
Ṣanki aʿmādur elinde şemʿi var

Ḫalḳ bu şemʿüñ żiyāsıyla yürür
Yolda ḳalmış gice ol ḥayrān durur

Gitdi naḳd-ı ʿömr çekdi ḳuru renc
Bir ḳumāş almadı gitdi ribḥ ü genc

-LXXV-

Ḥikmet: Milk ḫiredmendān ile cemāl ü dīn perhīz-kārlarla kemāl bulur.

Milke virür bil ḫiredmendān cemāl
Dīne perhīz-kārlar virür kemāl

Pend-i ehl-i ʿaḳla şeh muḥtācdur
Gerçi ḳurb-i şeh bulara tācdur

Pādişāha ḫoş naṣīḥatdur bu pend
Yoḳ buña mānend bir pend-i bülend

Gerçi ʿāḳiller her işden çekdi el
Sen hiredmendāna ışmarla ʿamel

-LXXVI-

Ḥikmet: Māl bī-ticāret ü ʿilm bī-baḥs ü milk bī-siyāset devām ü ḳarār dutmaz.

Vardur üç nesne ki olmaz pāy-dār
Olmasa anda ʿamel dutmaz ḳarār

ʿİlmde baḥṣ ü ticāret mālda
Olmasa zā'il olur her ḥālda

Ger siyāset itmezse milkinde ṣāh
İrer ol milke zevāl olur tebāh

-LXXVII-

Pend: Ẓālimleri ve yaramazları esirgemek eyülere vü dervīşlere ẓulm itmekdür.

Yaramazları esirgemek ʿayān
Eyülere ẓulm itmekdür hemān

1029 Şāh çün ʿavf ide ẓālimden günāh
Ẓulm-i dervīşān ider bī-iştibāh

Oḫşasañ ger ehl-i ẓulmi ḳılma şek
Her günehde seni ḳılur müşterek

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Pend: Yaramazları esirgemek eyülere vü dervīşlere ẓulm itmekdür.

1029 Beyitin 1. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Şāh ẓālimden kiʿavf ide günah

-LXXVIII-

Pend: Āvān-ı ṣıbyāna vü hercāyī dilbere vü şāhān dostluġına i'timād gerekmez.

Ḳılma şehler dostluġına i'timād
Eyleme sevgülerine i'tiḳād

Gelse göñüllerine cezvī ḫayāl
Ḳatl iderler hīç virmezler mecāl

İtseler ger'aḳd-ı 'ahd inanma sen
Kim bulardur bil birāderler kesen

Geçürürler sözlerin ṭaġa ṭaşa
Raḥm itmez oġul ata ḳardaşa

Hān u sulṭānlar olur canbāz-ı milk
Kimseyi itmez bular enbāz-ı milk

Oġlan āvāzına ḳılma i'timād
Şāhlar dostluġına hem i'tiḳād

Oġlan āvāzı ki göñüller alur
Ġarra olma kim cüvān olsa ḳalur

Oynaşı çoḳ dilbere dil bağlamaḳ
'Āşıḳa virür firāḳ ü ağlamaḳ

Rāzını dir kimseye bir kimse heb
Dime ġayra diyü ışmarlar 'aceb

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Pend: Şehlerüñ dostluġına i'timād itmek cāiz degüldür.

1031 sevgülerine: sevdüklerine T
1032 virmezler: virmeyüp T
1034 itmez oġul ata: itmezler ataya T

Böyle dimekdense yeg ḫāmūşluḳ
Şanma ayıḳlıḳ budur serḫuşluḳ

1041 Her cem'de söylenilmeyen sözü
Dime gizlü kimseye diñle bizi

Dutılur mīl ile başı çeşmenüñ
Fīl ġarḳ eyler ayaġı eşmenüñ

1041 gizlü: nihān T

-LXXIX-

Ḥikmet: Düşmen-i żaʿīf saña dost olduġı ḳavī düşmen olmaġ içündür.

Ger itāʿat ide bir düşmen żaʿīf
Dostluḳ göstere ol fāsıḳ ḥarīf

Bil saña olmaḳ diler düşmen ḳavī
Dostdur ṣūrı vü düşmen maʿnevī

Ehl-i ḥikmet bunda ḫoş söz dir şerīf
Ṣūreti vü maʿnīsi ġāyet laṭīf

Dostlar dostluġına ḫoş iʿtimād
Ol zaman ḳıl ʿāḳile hem iʿtiḳād

K'ide bir düşmen temellükler saña
Kūr olur mu dost düşmenden yaña

Ger ide düşmenle maḫfī ḳīl ü ḳāl
Dost olmaḳ saña bil olur muḥāl

Dime küçükdür bu gün düşmen żaʿīf
İrte kim bile ḳavī ola ḥarīf

Düşmen oḳ atmaḳ bilürse durma hīç
Aña oḳ gezletme ur tīg iki biç

Āteş az iken söyündür yoḫsa nār
Çoḳ olıcaḳ şehr ü dünyāyı yaḳar

1047 Kūr olur mu dost: Dost kūr olur mu T

-LXXX-

Ḥikmet: İki düşmen arasında bir iş eyle ki dost olduḳlarında utanmayasın.

İki kişi düşmen olsa nā-gehān
Eyle cerb it aralarında zebān

K'olıcaḳ bunlar yine dost iy emīn
Olmayasın şerm-sār ü dil-ḥazīn

Ceng ü ġavġā kim cihānda vardur
İki şaḥsuñ arasında nārdur

Çün saḫün-çīn arada hīzem-keşī
Ḳıldı yaḳdı her ne var ḳuru yaşı

Pes iki şaḫs arasında od yaḳan
Bī-'aḳl ol āteşe ḳor cism ü cān

Dostlarla sözüñi āheste ḳıl
Düşmen-i ḫūn-ḫ'āreyi dembeste ḳıl

Söylegil dīvār öñinde nerm ü ḥaḳ
Nā-geh ardında ola bāṭıl ḳulaḳ

-LXXXI-

Ḥikmet: Düşmenüñ ile hem-nişīn olandan dostluġı ḳat' itmek lāzımdur.

1059 Kim 'adūña nīkūyī itmek diler
Dostuñuñ göñlin incitmek diler

Düşmenüñle dostuñ ger hem-nefes
Olsa anuñ gibiden dostluġı kes

-LXXXII-

Ḥikmet: İki nesneden müterəddid olsan kimsenüñ gönli incinmeyecek cānibi iḫtiyār eyle.

Ger tereddüd idesin bir işde sen
Anuñ imżāsında iy şīrīn süḫan

Durışūb ol cānibi ḳıl iḫtiyār
K'itmeyesin kimseyi āzār u zār

Nerm-güyā ḳatı söz dime çü seng
Bāb-ı ṣulḥı daḳ idenle ḳılma ceng

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: İki nesneden müterəddid olsañ kimse gönliñ incidecek cānibi dutma.

-LXXXIII-

Ḥikmet: Māl ile bir żarar def'i ki mümkin ola virüp cānı ḫaṭarlu yire bıraḳmamaḳ gerekdür.

Māl ile çün iş biter iy sīm-ten
Cānı bıraḳma ḫaṭarlu yire sen

Ḳalmasa bir ḥīleye ayruḳ 'amel
Dut ḥelāl olur yaluñ ḳılıca el

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Def'-i żarar māl ile mümkün olıcaḳ virüp cānı ḫaṭarda ḳomamaḳ gerekdür.

-LXXXIV-

Pend: Düşmen-i ʿācize raḥm eyleme ki seni ʿaczde bulsa helāk ider.

Raḥmı ḳo bulsañ ʿaczde düşmeni
K'olsa ḳādir düşmen öldürür seni

Çün bulasın düşmenüñi nā-tüvān
Läf urup burma bıyıḳlaruñ cüvān

Üstüḫān olur nitekim maġz-dār
Degme pirāhende şīr-i merd var

Mür gibidür bu gün şaḫs-ı nizār
İrte görürsin ol olmış fīl-vār

1068 Bu beytin 1. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Nitekim olur üstüḫān maġz-dār

1069 Bu beyit B,H ve P nüshalarında yoktur.

-LXXXV-

Ḥikmet: Bed-baḫtı helāk itmek lāzımdur ki kendü ve ḫalḳ belādan ḫalāṣ olur.

Tu'me-i şimşīr ḳıl bed-baḫtı sen
Tā ki ġamdan ḳurtılup ḫalḳ ola şen

Nārdan hem ol daḫi bulsun ḫalāṣ
Kim olur zer kīmyā ile rasās

Gerçi suç baġışlamaḳ olur ḥasen
Rīş-i ḫalḳ-āzāra merhem urma sen

Şefḳat idüp ef'īyi öldürmemek
Ādem ü ḥayvānadur ẓulm eylemek

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:

Ḥikmet: Bed-baḫtı helāk lazımdur ki hem kendü hem ḫalḳ belādan ḳurtılur.

-LXXXVI-

Ḥikmet: Düşmen naṣīḥatın dutmayalar velīkin sözin diñleyüp ḫilāfın işleyeler.

Bil ḥaṭādur dutma düşmen pendini
Diñlegil ammā sözini andını

Pes ne söz kim söyleyüp ḳılsa ḫiṭāb
Sen ḫilāfın işlemek olur ṣavāb

Key ṣaḳın düşmen sözin güş eyleme
Zehrdür tiryāḳ-veş nūş eyleme

Her ki düşmen didügin işler yaḳīn
Dizine urur nedāmet ellerin

Tīr gibi rāst yol gösterse ol
Ṣaġını ḳo bul tīġ-veş ṣolında ol

---

* Ḥikmet: Bu ibare P nüshasında yok / velīkin: ammā T / işleyeler: ide B,T

1078 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Ṣaġı ḳo bul tīġ-veş ṣola vüṣūl

-LXXXVII-

Ḥikmet: Ol ḳadar ḫışm itme kim dostlar senden vaḥşet ideler ḫayrü'l-umūr evsāṭuha.

Ḳılma ḥadden aşıru ḫışm ü ʿiḳāb
K'olısar vaḥşetde senden şeyḫ ü şāb

Şöyle yavuz olma yüz döndüre el
Eyle yumşaḳ olma kim el ṣuna el

Yumşaḳ olsañ ḫalḳ ider sańa ġulüv
Ġılzet itseñ döndürürler yüz ḳamu

Ne iñen yavaş ne ḳatı yavuz ol
Ne iri ne yumşaḳ ol orta üz ol

Olmasun her rifʿata meylüñ senüñ
Her mezellet ḫākine ḳoma tenüñ

Cemʿ iden nermi dürüstī ile ḫoş
Yāre hem merhem'urur cerrāḥ-veş

Atasından diledi çūbān pend
Didi iy aslanum oġul ercmend

Dutma yumşaḳlıḳ alanı içre yurd
Geñlü geñsüz girmesün ḳoyñuña ḳurd

---

* T nüshasında "ḫayrü'l-umūr evsāṭuha" kısmı yok.
1079 ʿiḳāb: ʿaẕāb H,P
1081 ḫalḳ ider sańa: sańa ḫalḳ ider T
1084 Yāre hem: Yāre vü T

-LXXXVIII-

Pend: Bī-ḥilm pādişāh milk düşmenidür bī-'ilm zāhid dīn düşmenidür.

Dut ḳulaġuñ dostum işit beni
Kim ikidür milk u dīnüñ düşmeni

Şāh-ı 'ālī-şān ammā ḥilmi yoḳ
Zāhid-i mürtāz ammā 'ilmi yoḳ

Milki saḳlasun Ḫudā ol şāhdan
K'ide ẓulm itemeye ḫavf Allāh'dan

Varma 'ilmi olmayan zāhidlere
Daḫi cāhil ṣūfi vü 'ābidlere

-LXXXIX-

Ḥikmət: Düşmene ol ḳadar ḫışm itme ki sañа dostlaruñ i'timādı ḳalmaya.

Düşmene ol ḥadde ḫışm itme şehā
K'i'timād itmez ola dostlar sañа

Ḫışm ideni ḫışm odı evvel yaḳar
Ḥaşma pes irer ya irişmez şerār

Ādem oġlı çünki aṣluñ ḫāk ola
Yaraşur mı bu bulanmaḳ bu hevā

Niçe bir germiyyet ü āteşligüñ
Servi gibi niçe bir şer-keşligüñ

Bilmezin kim ḳurudan yaşdan mısın
Ḥaḳdən mı yohsa ateşden misin

Biri bir 'ābid huẓūrına varur
Cehlde ḳurtar beni dir yalvarur

Didi iy ḫ'āce taḥammül ḳıl çü ḫāk
Var yire soḳ bildügüñ iy cān-ı pāk

---

* Düşmene ol ḳadar: Ol ḳadar P,T

1092 T nüshasında beytin 1. mısraı şu şekildedir:
Ḫışm odı ḫışm ideni evvel yaḳar

1097 Var yire soḳ: Bayıra soḳ T

-XC-

Ḥikmet: Bed-ḫū olan kimesne dā'im kendü elinde esīrdür.

Oldı bed-ḫū kendü elinde esīr
Ġuṣṣa ġam zehrin yimekden oldı sīr

Her ne yire k'ide bed-ḫū iḫtiṣāṣ
Bulmaz ol ceng-i 'uḳūbatdan ḫalāṣ

Ger belādan ḳaçsa bed-ḫū göklere
İndirür bed-ḫūyı anı bil yire

---

* kimesne: kimse T

1100 bil yire: yirlere H

-XCI-

Pend: Sipāh ü düşmen ḫilāf itdükde sen ḥużūrda ol yek-dil olsalar tedārük gerekdür.

Ger sipāh ü düşmen itseler ḫilāf
Şöyle k'olsa tefrīḳa hem iḫtilāf

Ḫaṭıruñı cem' ḳıl olma melūl
Hīç perīşānlıġa virme ḳalbe yol

Yek-dil olup itseler ger ittifāḳ
Sen perīşān ḫaṭır ol ṣoñına baḳ

İki düşmen ideler çünkim ḳitāl
Dostlarla var otur āsūde-ḥāl

Göresin çün oldı bunlar yek-zebān
Sen ḥisārı bekle dut tīr ü kemān

---

* sen ḥużūrda: ḥużūrda T

1105 oldı bunlar: bunlar oldı T / ḥisārı: ḥisāruñ T

-XCII-

Ḥikmet: Düşmen her ḥīleden ʿāciz ḳalıcaḳ dostluḳ yüzinden müdārā ile eyle iş eyler ki düşmen iken idemezdi.

Çünki düşmen ḥīleden ʿāciz ḳalur
Pes müdārā ṣanʿatın ele alur

Dostluḳ yolların idüp silsile
Ḥīle mendiline el sile sile

Dostluḳ yüzinden ider eyle kār
Düşmen itmez kʾanı vaḳt-ı kār-zār

---

* düşmen iken idemezdi: düşmenliginde idemezdi T

-XCIII-

Pend: ʿĀḳil olan düşmeninden intiḳāmın bıraḫur düşmen eliyle alur.

Düşmen eliyle yılan başını ez
Emn ile gülzār ü bāġ u rāġı gez

Ġālib olsa mār düşmen mürd olur
ʿAḳs olursa mār başı ḫurd olur

Ḳanġısı olsa helāk iy nūr-ı ʿayn
Olısardur lā-büd iḥda'l-ḥüsneyeyn

Ceng güni düşmenüñ görme żaʿīf
Şīr yıḳar çün geçe cāndan ḥarīf

1109 yılan: ilan T

Pend: Kimsenüñ ḫāṭırın yıḳar nesne bilürseñ sen dime bir ġayrı kimse disün .

Ger bilürseñ nesne kim ḫāṭır yıḳar
Ġayrı disün anı sen dilden çıḳar

Bülbülā vir müjde-i gül gülistān
Bed ḫaber virsün ḳo būm ile ṭoġan

Vir bahārüñ müjdesin iy ʻandelīb
Söylesün ḳarġa dem-iʻidi'ṣ-ṣalīb

---

* bir ġayrı: ġayrı T

Pend: Saña ʿilm-i yaḳīn ḥāṣıl olmadın kimsenüñ ḫiyānetin pādişāha dimen revā olmaz.

Kimseyi ḫayin dime şāha ṣaḳın
Bilmeyince ḥālini ʿayne'l-yaḳin

1117 Kim ḫilāfı vāḳiʿ olduḳda sözüñ
Tuʿme-i şemşīr idersin kend'özüñ

Ḫāṭıruñ cemʿ eyle vü fikr eyle gör
Şol sözü söyle ki ḫalḳa ḫoş gelür

---

* dimeñ revā olmaz: dime T

-XCVI-

Pend: Düşmen ḥīlesine ġurūr u meddāḥuñ medḥine sürūr gerekmez.

İki nesne vardur aldanmaġa yol
Medḥ-i meddāḥ ḥīle-i düşmendür ol

Gelmesün meddāḥ medḥinden ġurūr
Dām-ı rızḳa bend olur gāhī ṭuyūr

Olma düşmen ḥilesine hem-firīb
K'açdı ḳoynuña ṭama' aġzını z̄īb

Aḥmaḳa gelür sitāyiş ḫoş ḥasen
Leş ayaġını semüz ṣanur gören

Diñleme söz ehli medḥini iñen
Kim sañadur nef'i az iy ḫoş-süḫan

Ger murādın virmeseñ bir gün anuñ
İle söyler gördügi 'aybuñ senüñ

1119 Medḥ-i meddāḥ: Medḥ-i mādiḥ P
1123 sañadur nef'i: saña nef'idür T
1124 İle: Ḫalḳa T

-XCVII-

Ḥikmet: Söz söyleyen kişinüñ ʿaybı dutulmayınca sözü ṣalāḥa gelmez.

1125 Kimse dutmayınca söz ehline ʿayb
Açılur ṣanma ṣalāḥ-ı sözde ceyb

Ġırra olma kendü ḫoş güftārına
Cāhilüñ taḥsīni vü pindāruña

---

* Söz söyleyen kişinüñ: Söz ehlinüñ sözde T

-XCVIII-

Ḥikmet: Her benī Ādem kendü oġlın zibā vü ʻaḳlda kendüyi bī-hemtā bilür.

Kendü oġlın her kişi ṣanur güzel
ʻAḳlını kāmil bilür hem lem-yezel

Bir müsülmān bir cehūdiyle nizāʻ
İtdiler bulmadı faṣl u inḳitāʻ

Dir müsülmān kim bu ḥüccet çün ʻamūd
Ger degülse rāst olayın cühūd

Pes cühūd eydür inan iy müslümān
Müslim olayın söyler isem yalan

Yir yüzinde ḳalmayup ger gitse ʻaḳl
Kimse bī-ʻaḳlam dimez budur naḳl

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Bir benī Ādem olmaz ki oġlın zibā vü ʻaḳlın bī-hemtā bilmeye.

1129 Bu beyit T nüshasında şu şekildedir:
Dir müsülmān kim bu ḥüccet bil yaḳīn
Ger degülse ṭoġru cühūd olayın

1130 Pes:Ol H,P / inan iy müslümān: müsülmān gel inan P

-XCIX-

Ḥikmet: On ādem bir sofrada ṭa'ām yirler iki kelb bir leş üzre ġavġādan ḫālī olmazlar.

On beşer bir sofrada yirler ṭa'ām
Ḫoş ṣafā-yı ḫāṭır ile subḥ u şām

Yimege varsa iki seg bir leşe
Hīç ġavġādan biri çıḳmaz başa

Her ḥarīs ü zü-ṭama' muḥtācdur
Yise dünyā ni'metini acdur

Ehl-i ṣabr-u ḳāni'a bir nān yiter
Günde bir kez iki avuç ḫ'ān yiter

Ḳāni' u dervīş düşmüş pāydan
Yegdür ol bī-ṣabr u ṭāmi' baydan

Ḳıl ḳanā'at fānī olmaz kenzdür
'Āḳil olana ṭamā' ḫod ṭanzdur

Aç ḳarın ni'metle ṭoysa var mecāl
Ni'met-i dünyāya göz ṭoymaḳ muḥāl

Gel cehennem odına yaḳma tenüñ
Saña ġālib ḳılma 'āḳil düşmenüñ

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: On ādem bir sofrada bī-niza' ṭa'ām yirler iki kelb bir leş üzre biñ ġavġa ider.

1137 ḫod: pes H,P

Kimse ol oda getürmez ṭāḳatı
Biñ gün olur ol ilüñ bir sā'atı

Dünyāden yudı elin kim bu odı
Faḳra düşüp āb-ı ṣabr ile yudı

-C-

Ḥikmet: Tüvānā iken eylük itmek gerekdür ki nā-tüvān olsa saḫtī ten görmeye.

Ḳudreti ḥālinde eylük itmeyen
Nā-tüvān olsa görür saḫtī-i ten

Merdüm-āzāruñ bed olur aḫteri
Ayaġa düşse elin almaz biri

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Tüvānā iken eylük itmek gerekdür ki nā-tüvānī iken saḫtī görmeye.

-CI-

Ḥikmet: Her nesne ki tiz ḥāṣıl olur anuñ helākı daḫı tiz olur.

Cāvidan ṣanma anı kim tiz biter
Bu meṣeldür tiz biten tiz yiter

Ḫāk-ı meşrik ṣemsden yeyni olur
Ḳırḳ yılda kāse-i çīnī olur

Günde yüzin işledükleri içün
Ġayrı yirlerde olur ḳıymetde dün

Añsuzın devlet bulan dutmaz ḳarār
Ṣabr ü temkīn ehli olur pāy-dār

Serçe tiz ḥāṣıl olur pes ḳadri yoḳ
La'l geç olur bahāsı daḫı çoḳ

1146 ḳıymetde: bil kāse T

-CII-

Ḥikmet: Her emrde ṣabr itmek gerekdür ʿacele ile olan işüñ ṣoñı ḫarābdur.

Ṣabr ile bil ḥāṣıl olur her murād
Ṣol ki isti'cālī var olmadı şād

Yürüyen yab yab erişür maḥmile
Yolda ḳalur iven irmez menzile

Niçe at yolda yürür ive ive
Ḳalur ol giçer iñil iñil deve

Ṣabr ile dirler ḳoruḳ helvā olur
Ḳatre bārān lü'lü'-yi lālā olur

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Her emrde ṣabr gerekdür ʿacele ile olanuñ ṣoñı ḫarābdur.

1149 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Her ki isti'cāl ider olmadı şād

-CIII-

Ḥikmet: Nādān ḫāmūş gerekdür bu işi tedārük iden nādān degüldür.

Yeg durur nādāna kim ḫāmūş ola
Ger bile bu işi nādān olmaya

Oldı nādān bil ki rüsvā-yı lisān
Bir sebük-sār ü çürük çün gird-gān

Çünkî yoḳ faż̇l ü kemāl ile hüner
Saḳla aġzuñda dilüñ ḳaldurma ser

Ögredür imiş bir ebleh bir eşek
Çoḳ zaḥmet çekmiş ana çoḳ emek

Bir ḥakīm öğitmiş iy nādān ḫar
İy sefīh ü cāhil aḥmaḳ bī-hüner

Senden ögrenmez behā'im çün saḫun
Pes behā'imden sükūt ögren bu gün

Vir su'āle fikr ile lāyıḳ cevāb
Bī-te'emmül söz ḫaṭādur nā-ṣavāb

Ya söze zīnet vir ādemler gibi
Ya ḫāmūş ol iy ḫar ebkemler gibi

1157 bī-hüner: bī-ḫaber T

1158 Pes: Sen T

-CIV-

Pend: Kişi kendüden a'lem kimesne ile baḥṣ itmek kendüye cāhil didürmekdür.

1161 Kendüden a'lemle baḥṣ itse bir er
'Ālim imiş bu didürmek çün eger

Bildürür ol kendînüñ nādānluġın
Cāhil ü bī-ḫodluġın ḫayrānluġın

1163 Sözde senden yeğe virme inḳibāz
Yeg bilürseñ daḫı itme i'tirāz

-CV-

Pend: Her ki yaramazlarla hem-nişīn ola hergiz eylük nāmın ḥāṣıl itmeye.

Her kim olursa bedānla hem-nişīn
Hiç eylük görmez iy merd-i güzīn

Olsa dīv ile melek ger hem-nişīn
Ol ḫiyānet vaḥşet ögrenür hemīn

Yaramazler geymez eylük ḫil'atin
Ögrenür mi ḳurd kürkçi san'atın

1164 Bu beytin 2. mısraı P nüshasında şu şekildedir:
Ol ḫiyānet vaḥşet ögrenür hemīn

1165 Ol: Bil T; P nüshasında ise bu beyit yoktur.

-CVI-

Pend: Kimsenüñ gizlü ʿaybın açmaḳ kendü ḳarındaşın melāmet itmekdür.

1167 **Gizlü ʿaybın kimsenüñ açma ṣaḳın**
Ḳardaşuñ rüsvāy eylersin hemīn

Hem saña daḫı bil iy ḫoş iʿtiḳād

Laç kimsenı ıstese olur iʿtiḳāda

1168 **kimesne: kimse H,P**

-CVII-

Pend: ʿAmel itmeyen ʿālim çiftçidür ki zaḥmet çeküp yir sürer tuḫm ekmez.

1169 ʿĀlim ol kim bāb-ı aʿmāl açmadı
Çiftçidür yir sürdi tuḫmın saçmadı

Ṣol yüreksüz ḳulluḳ itmez ādemi
Ṣan deñizde oynar içi boş gemi

1171 Ṣanma cenginde her ėr kim ola cüst
Her ṣatu bāzārda olur dürüst

Niçe ḳad kim şīve oḳunuşludur
Ger niḳāb açsañ ebeñden yaşludur

1170 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Ġarḳdür baḥra ṣan içi boş gemi

1172 şīve oḳunuşludur: şīvelü ḳannışlıdur P /
açsan: açsa T

-CVIII-

Ḥikmet: Eger her gice Ḳadr gicesi olaydı Ḳadr'üñ hīç ḳadrı ḳalmayaydı.

Ḳadr gicesi olayıdı her gice
Ḳadrı ḳalmayaydı Ḳadr'üñ iy ḫᵛāce

Olsa ger la'l-i Bedāḫşan her ḥacer
La'l ü seng olaydı yeksān iy püser

Ṣaydı ṣoyduñ içini pāk eyle var
Post-ı bī-maġza yoḳdur i'tibār

Mertebe-i 'ilm 'ālemde ki var
Söze gelse bilmek olur bir nehār

Līk yıllarca bilinmez ḫubs-ı nefs
Ḳılmasun maġrūr özüñi 'ilm kes

Ādemüñ daşı bilinür yoḳ nizā'
Kimse ḳalbine velī yoḳ iṭṭilā'

---

* ḳalmayaydı: ḳalmazdı T

Ḥikmet: Ulularla önegilük iden kişi kendü ḳanına etmek ṭoġrar.

1179 Ulularla önegilük eyleyen
Ṣuṣadı ḳanına ḫāk itdi beden

'Aybdür kendin kişi dutmaḳ ulu
Ol tevāżu' ehli hem eyü ḫulu

1181 Ulu görmek kend'özin olur ḳabīḥ
İki görür biri aḥvāl bil ṣaḥīḥ

Her ki beslü ḳoç ile ṭoḳuşdı baş
Ṣaġ olursa göre yaruḳ cebhe ḳaş

1179 Ṣuṣadı: Ṣuṣayup T / itdi: idüp P

-CX-

Ḥikmet: Her ki pençe-i şīre vü yalmān-ı şemşīre ḳarşu el dutdı mevtin kendü eliyle buldı.

Şīre pençe tīġe ḳarşu dutan el
Ḥāżır ol vaḳtuña kim geldi ecel

'Ākilā gel mest ile cenk eyleme
Kā'inatı başuna teng eyleme

Uslu iseñ gel sefīhe uyma sen
Ḥāżır itsün ceng-i şīr iden kefen

---

* kendü: Bu kelime B ve T nüshalarında yoktur.

-CXI-

Ḥikmet: Bir ża'īf ḳavī kimesneyle ceng itmek kendü helākın istemekdür.

Ceng ide ger bir ḳavī ile ża'īf
Kendü mevtin ister ol miskīn ḥarīf

Sāye-perverde olan kes nā-bekār
Pehlüvānlar cengin itmez iḫtiyār

Cehlidür ol bir ża'īfüñ k'ura çeng
Bir ḳavī bāzūyıla eyleye ceng

-CXII-

Ḥikmet: Kimsenüñ naṣīḥatın dutmayan lā-büd ḫalḳdan çoḳ melāmet işidecekdür.

1189 Her ki işitmez naṣīḥat iy püser
Çoḳ melāmet nāsdan işidiser

Pend işitmek kimüñ olsa işi
Serzeniş ide ana her bir kişi

-CXIII-

Ḥikmet: Ehl-i hünerüñ yüzin görmege bī-hünerüñ ṭaḳatı yoḳdur.

Bil hünerlüyi hünersüzler müdām
İstemezler görmege iy nīk-nām

Nitekim bāzārda olan kilāb
Tāzī gördükde çekerler ıżṭırāb

'Av 'av u feryād ü ġavġā vü figān
İde her cānibden iderler devān

Līk yoḳdur zehre birisinde hīç
Tāzīnüñ yanına gele er ü giç

Budur ancaḳ bī-hünerler ṣan'atı
Ġıybet idüp ḫalḳa ider la'neti

İy hünersüz ḳāle çün yoḳdur mecāl
Saña baḥs oldı hünerlüyle muḥāl

El ḳısa yüz yoḳ dil uzun pāymāl
Pes ḥasūda ġıybet olmışdur kemāl

---

* bī-hünerüñ: hünersüzüñ T

1195 T nüshasında bu iki beyit yer degişmiştir.

1197 pāymāl: bī-mecāl T

-CXIV-

Ḥikmet: Şikem belāsıdur ki ṣayyād ṣayd-ı murġa muḳayyed ü murġ dāma bend ü ḳayd olur.

Olmasa boġaz belāsı dā'imā
Dāma bir murġ itmeyeydi bend-pā

Boġazı içün ider ṣayyād ṣayd
Ol belādur kim ḳurar ol dām ü ḳayd

Dāneye boġaz içün ḳuş cān atar
Boġazı derdinden avcı ḳuş dutar

Her kişi yiler boġazı derdine
Aclar bilürler acuñ derdi ne

Ṭoḳ olanlar bilmez acun ḥālini
Aġniyā bilmez faḳīr aḥvālini

Āferīnler ādemüñ cümerdine
Baḳmaz ol mālüñ sefīd u zerdine

Ehl-i ḥikmet yir ṭa'āmı geç geç
'Ārif iseñ sen ḥekīmāne ye iç

Ne ṭoḳ u ne ac olurlar 'ābidān
Zāhidān sedd-i ramaḳca yir hemān

1198 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Ḳalmayaydı dāme bir ḳuş bend-pā

1205 olurlar: olur B,H,T // hemān: nān H,P

Pīrler yimek arak gelince yir
Yir cüvānān tā ṭabak ḳalḳınca dir

Yir ḳalenderler mā'ide deh nefes
Ḳalmayınca sofrada hem rızḳı kes

Mübtelā olan boġaz derdine hīç
Bir gice bir gün uyumaz ir u giç

Her ki yir içer ne miḥnetdür 'aceb
Rūz dil-teng ac u aġır ṭoḳ şeb

T nüshasında bu beytin 2. mısraı şu şekildedir:
Ac u dil-teng rūz u aġır ṭoḳ şeb

-CXV-

Pend: ʿAvret ile hergiz meşveret idüp sözin dutmayalar ki mühlikdür.

ʿAvret ile meşveret mühlik durur
İşlemek didüklerin hālik durur

1211 Her ne deñlü māl virüp oḫşasan
Ḳulluġında nefs gibidür usan

Müfside itmek saḫāvetdür günāh
Māluñ işraf eyleyüp itme tebāh

1211/1212 T nüshasında bu iki beyit yer değişmiştir.

-CKVI-

Ḥikmet: Düşmenüñ helākina ḳādir olup öldürmeyen kendüye kefen iḥżār itsün.

Ḳādir olup düşmenin öldürmeyen
Kendüye düşmendür ol alsun kefen

Ṭaş elüñde vü ṭaş altında yılan
Varsa ʻaḳluñ başın ez durma bir ān

Dişi keskün ḳurdlar esirgemek
Ḳoyınuñ ḳanına ekmekdür nemek

---

* iḥżār: ḥażır T

-CXVII-

Ḥikmet: Pādişāhlar ḳulların helāk itmede teʾemmül ideler bī-tedebbür öldürmeyeler.

Diñle didi zümre-i ehl-i ḫired
Daḫı ol kim gördi çoḳ çoḳ nīk u bed

Ḳullar öldürmekde pinhān āşikār
Maṣlaḥātdur fikr ide her şehriyār

İḫtiyār itmek teʾemmüldür ṣavāb
Ṣoñra ya ʿavf itmek ola ya ʿiḳāb

Bī-teʾemmül ḳatlda var iḥtimāl
Kim vire bir maṣlaḥat fevt-i melāl

Şöyle kim ola tedārük mümteniʿ
Līk ṣabr olıcaḳ olur mündefiʿ

Cānsuz itmek diriyi āsān olur
Kim virür cān aña kim bī-cān olur

Oḳ atan çoḳ fikr ü ṣabr itsün tamām
K'atılan oḳ yāya dönmez ve's-selām

---

* itmede: itmekde P / bi-tedebbür öldürmeyeler: tehevvür itmeyeler T

1218 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Ṣoñra ʿafv itmek ola yaḫud ʿiḳāb

-CXVIII-

Ḥikmet: Cāhiller meclisinde vāki‘ olan ‘ālim ‘izzet ü ḥürmet tevaḳḳu‘ itmemek gerekdür.

Maḥfil-i cühhāle düşse bir ḥakīm
Ummasun ikrām ü ‘izzet ol ḥalīm

Ḳarġa bülbülle ger ola hem-ḳafes
Anda umma k'ola bülbül ḫoş-nefes

Bülbül ile hem-ḳafes olsa ġurāb
Anda bülbül aġzı açmaḳdur ‘ucāb

---

* izzet ü hürmet: hürmet T

1223 Maḥfil-i: Maḥfil-i P

1224 hem-ḳafes: hem-nefes P

1225 hem-ḳafes: hem-nefes H,P // aġzı: aġız P

-CXIX-

Ḥikmet: Bir cāhil bir ʿālim-i ḥakīme ġālib olmaḳ ḳara ṭaş ḳıymeti cevher saymaḳ gibidür.

Bir ḥakīme ola ger ġālib cehūl
Ḳara ṭaş güher saymaḳ gibidür ol

1227 Pür-hüner evbāşdan görse cefā
Ne ziyān deryā-dil olur pür-şafā

Bed güher ṭaş ger saya altun ṭas
Ṭaş ḳıymet bulup olmaz zer nühās

---

* bir ʿālim-i ḥakīme : bir ʿālime T

-CXX-

Ḥikmet: Bir denī ʿālī mertebeye irişmekle nefīs u bir refīʿ ḫāke düşmekle ḫasīs olmaz.

1229 Cevher olmaz ḫāke düşmekle ḫasīs
Göge ağmağ ile toz olmaz nefīs

Nā-sezā ise eger ḫūyum benüm
Sen güzel ḫūyuñ ḳoma sīmīn tenüm .

1231 Żāyiʿ olur terbiyet nāḳa bile
Ḳābili eylen muḳārin kāmile

1231 muḳārin: muḳātil T

-CXXI-

Ḥikmet: Bir ḫabis zu-ḳadre maḳrūn olmagıla ḳadr bulsa müfāreḳāt buldukda cibilli ḫabaseti yine muḳarrerdür.

Āteşe var nisbeti ḫākisterüñ
Cevher-i 'ulviyye maḳrūn idi öñ

Yoġıdı nefsinde çünkim bir hüner
Ḫāke yeksān oldı vü zīr u zeber

Kendü nefsinde çün ḫāṣiyetlüdür
Ney-şeker neyden belī ḳıymetlidür

Çün hünerle ölmedi Ken'ān şef'
Hīç peyamber-zādelik itmedi nef'

Güherüñ varsa hüner göster aṣıl
Kim tenindendür gül-āzārdan Ḫalīl

-CXXII-

Ḥikmet-i ḫvoḳıcalar dinleyen sözlerin güç-i ḳuşlamaya almaḳ muḥāldur.

1237 Bir ulu dānā vü bir ehl-i ḫired
Cem'-i evbāş içre ḳalsa bī-meded

Diñlemezlerse sözin itme 'aceb
Kim görinmez ḫūb ḫaṭ ırdukda şeb

1239 Çeng ḳalur ṭabl urulsa ṭāḳa ṭāḳ
'Anberüñ ḳoḫusın alur sarmısaḳ

Ḳaldırup āvāzını nādān-ı bed
Sözde ḳılur bī-ḥayā dānāyı red

1241 Bu muḳarrerdür ḳalur āvāz-ı ḳaz
İrişe çünkim ṣadā-yı ṭabl-bāz

1239 beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:

1240 dānāyı: ednāyı T

-CXXIII-

Ḥikmet: Ehl oldur ki kendüde faẓl ola mücerred manṣıbı vü ḫalḳ ta'rīfiyle olmaya.

Müşk u 'anber ol ki ḫoş bū ola ol
Ol degül ta'rīf ide 'aṭṭār bol

Oldı dānā ṭable-i'aṭṭār vār
Pür-hüner ḫāmuş u ḫoş bū sāz-kār

Ṭabl-ı ġāzī gibidür nādān-ı tünd
İçi boş āvāzı ḫar-veş ṭab'ı künd

Bī-hünerler içre bir dānā 'ālim
Olsa didi bir meṯel aña ḥakīm

Ḫāne-i zindīḳde Müṣḥaf miṯāl
Körler içre ya bir ṣāḥib-cemāl

1242 bū: būy P

-CXXIV-

Pend: Cān ḥarc idüp yidürmekle dost-ı ṣādıḳ ele girse olur velīkin ele girdükden ṣoñra her zaman ḫāṭırın ḫoş dutmaḳ gerekdür.

1247 Dost bulınca bir ādem muttaṣıl
Naḳd-ı ʿömrin ḥarc eyler niçe yıl

Çün elüñe girdi pes hīç bir nefes
Ḫāṭırın incitmege ḳılma heves

1249 Ṭaş olur biñ yılda laʿl-i ḫūb reng
Saḳla ṣındurma urup bir kere seng

-CXXV-

Pend: Evvel rāy u tedbir andan ṣoñra niẓām ü intiẓām-ı mülk.

Bil niẓām-ı mülk 'ālī silkdür
Rāy u tedbīr evvel andan mülkdür

Mülk ü devlet bulsa bir nādān ḳul
Yaraşur nite ḫara altunlu çul

Evvel rāy u tedbir andan ṣoñra niẓām u intiẓām-ı mülkdür.

-CXXVI-

Ḥikmet: Bir gürbüz ʻavret elinde bir żaʻīf erüñ ʻaczi gibi nefs elinde ʻaḳl ʻācizdür.

Nefs elinde ʻaḳl olmışdur esīr
Güçlü ʻavret gibi k'ola er ṣaġīr

Bağla ṣınlik ḳapusını derd-mend
K'ide ʻavret evde āvāz-ı bülend

* nefs elinde ʻaḳl: ʻaḳl elinde nefs T

-CXXVII-

Pend: Fāsıḳ-ı cüvān-merd ʿābid-i baḫīlden yegdür.

Olsa bir fāsıḳ cüvān-merd u saḫī
Yise vü yidürse ḫarc itse daḫı

ʿĀbid u ṣāʾim ki yidürmez yimez
Yeg durur ol var yimezden kim dimez

1255 Yeg durur: Yeğdür I

-CXXVIII-

Pend: Ḳabūl-ı ḫalḳ içün terk-i şehvet iden ārzū-yı ḥarām içün ārzū-yı ḥelālı terk itmişdür.

Şol ki terk-i şehvet ider dün ü gün
Güç ider nefse ḳabūl-ı ḫalḳ içün

Bil ki şehvāt-ı helālı itdi terk
Buldı şehvāt-ı ḥarāmı dutdı berk

Dil-siyeh bir evde kim yatur durur
Pās dutmuş āyīnede ne görür

Ger degülse Ḥaḳ içün küşe-nişīn
Niçe ʿābiddür ki yıḳdı dīn evin

* ider: eyler B,H,P

-CXXIX-

Hikmet: Az az ʿuyūb-ı düşmeni cemʿ idüp zamān-ı furṣatda ʿuyūbuyla serzeniş eyle.

Az az artan nesne lā-büd çoġ olur
Ḳaṭre ḳaṭre sel olur ʿālem alur

Çāresüz ẕü-ḳudret olmayan kişi
Cemʿ-i seng-i ḫurd anuñ olsun işi

Tā ki furṣat vaḳtini bulduḳda ol
Bula ẓālim ḳaṭline anuñla yol

Ḳaṭre ḳaṭre cemʿ ola çün nehr olur
Nehr enhāra ḳavuşsa baḥr olur

Her ne kim artarsa az az çoḳ olur
Her ne kim eksile bir bir yoḳ olur

Ḳaṭre ḳaṭre sel olur enhārlar
Dāne dāneyle dolar anbārlar

Seller kim baḥr-veş cūşāndur
Cemʿ olmuş ḳaṭre-i bārāndur

ʿİlmi az az eyle taḥṣīl iy püser
Az māye ir gelür gence irer

---

* zamān-ı furṣatda: furṣatında T

1261 anuñ olsun: gerekdür T
1266 Beytin 1. mısraında vezin bozukluğu vardır.
1267 gence: cemʿe T

-CXXX-

Ḥikmet: Cibillī sefāhat ʿāmīden naṣīḥatlar zāʾil olur degüldür.

Çün sefāhat duta ʿāmīden ḳarār
Söz geçürmezsin añа sen zinhār

Dime geç bu fiʿlden zinhār sen
Nāfiẕ olmaz ḥükm u żāyiʿdür süḫan

Vardur hem iki cānibden ziyān
Ḥākimedür nās-ı heybet bī-gümān

Cehli artar ʿamī-i bī-devletüñ
Pes ʿaceb nefʿi nedür bu ṣavletüñ

Süfleye ger söylesen lüṭf u ḫoşī
Cehl ü kibrin arturur ol āteşi

---

* naṣīḥatlar: Bu kelime T nüshasında yoktur.

1269 Bu beyitin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:

1272 Bu beyitin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Arturur ol cehl ü kibr ü ateşi

-CXXXI-

Hikmet: Ma'ṣiyet her kişiden meşhûrdur 'ālimden daḥı ziyāde.

Her kişiden ma'ṣiyetdür nā-pesend
Lîk 'ālimden olur ġāyet gezend

'İlm iledür 'ālime fevz ü felāḥ
Ceng içün şeyṭānla 'ilm oldı silāḥ

Ger silāḥ ile dilîr olsa esîr
Ġayrıdan bunuñ olur şermi keşîr

'Āmî-i cāhil perîşan-ḥāl ḳul-
Bî-gümān yeg 'ālim-i fācirden ol

Gözsüz olduġı içün yol azdı ol
Bu görürken çāha düşdi ḳaldı yol

---

* Ma'siyet her kişiden: Her kişiden ma'ṣiyet T
1273 ma'ṣiyetdür nā-pesend: ma'ṣiyyet nā-pesend P
1275 T nüshasında bu beyit şu şekildedir:

Ġayrıdan olur bunuñ şermi keşîr

1276 'ālim-i fācirden: 'ālim-i 'āciẓden T

-CXXXII-

Ḥikmet: Kişi cānını bir dem içün ri'āyet idüp saḳlasun ki soñ nefesdür.

Cān hemīn bir dem ri'āyet çün gerek
Ol demi ġayet himāyet çün gerek

'Ālemüñ bu varlıġı kim var 'aceb
Ḳalmış iki yoḳ içinde rūz u şeb

Yoġ iken var olduñ āḫirine yoḳ
Pes ne vardur bu iki yoḳ içre çoḳ

Dīni dünyāya ṣatarsuñ bī-sebeb
Yūsuf'ı ṣatup ne alursın 'aceb

Ādem oġlı mekr-i dünyādan sakın
Ḥaḳ yolın dut olma şeyṭāna yaḳın

Seng-i 'iṣyān ṣıydı ṭa'at şīşesin
Dost iseñ dutma düşmen pīşesin

Düşmene inanup itdüñ ṭurfe iş
Ḳāni' dostuñ yādıla olduñ biliş

Eyü degül kemle olduñ hem-nişīn
Kimden ayrılduñ kime olduñ ḳarīn

1278 ġerek: durur T //gerek: durur T
1279 yoḳ:yoġ T
1281 ṣatarsuñ: ṣatuben T

-CXXXIII-

Laṭīfe: Muḫlişlere şeyṭān el uramadığı gibi müflislere sulṭān el uramaz.

Uramaz muḫlişlere şeyṭān dest
Nitekim müflislere sulṭān dest

Dest-i şeyṭān iremez muḫlişlere
Ṣā'im u ḳā'im olan ḫālişlere

Ḳarż virme bī-namāz olana sen
Ger olursa aġzı açuḳ faḳadan

Eylemeyen ḳul Ḫudā farżın ḳażā
Hīç senüñ ḳarżuñı ḳıla mı edā

1287 Dest-i şeyṭān iremez muḫlişlere
1289 Eylemeyen ḳul Ḫudā farżın ḳażā

-CXXXIV-

Pend: Ḥayātında nān yidürmeyenüñ adı öldükden soñra hergiz añılmaz.

Kim ḥayātında yidürmez ḫalḳa nān
Öldüginden ṣoñra añılmaz bir ān

---

* . adı öldükden ṣoñra: öldükden ṣoñra adı T

-CXXXV-

Pend: Engür lezzetin ac tul 'avret bilür mīve ṣāḥibi ne bilsün ki tokdur.

Mīve ıssı gerçi ḫoş 'işret kılur
Lezzet-i engüri tul 'avret bilür

Yūsuf-ı ṣıddīḳ 'aleyhi's-selām
Ḥākim-i Mıṣr idi vü şems-i enām

Ol zaman kim Mıṣr'da ḳaḥṭ oldı sāl
Hīç tok olmazdı ol nīkū-ḫiṣāl

Aclar ḥālin unutmasun diyü
Dā'imā yürürdi aç ol nīk-ḫū

Kıl naẓar iy esb-i tāzīye süvār
Yükle düşdi balçıġa miskīn ḥimār

Ol faḳīrce ḳoñşudan od alma kim
Dūd-i dil çıḳar ocaġından 'aẓīm

1296 faḳirce: faḳire T

-CXXXVI-

Ḳılmaḍ: ḳaḥṭ günlerde faḳīrler ḳarın ṣormayalar
meger ki ḳūt ile ḳuvvet vireler.

Ṣorma ḳaḥṭ olsa faḳīre derd-i ser
Yārasına merhem urasın meger

Cān u dilden sözini güş eylegil
Ni'met ile ḫāṭırın ḫoş eylegil

Balçıġa düşse yükiyle bir ḥimār
Şefḳat it dilden velī dutġıl kenār

Yoḫsa varup n'oldı düşdi bu eşek
Dir iseñ ḳuyruḳ dutup yardım gerek

---

* faḳirler: faḳir P
1298 ḫāṭırın: göñliñi T

-CXXXVII-

Ḥikmet: Kişi ne ecelinden öldürü olur ve ne ecelinden şoñra ḳalur.

İki nesne var muḥāl-ı ʿaḳlīdur
Bu ḫaber bil ʿaḳlī vü hem naḳlīdur

Kimse ölmez hīç ecel gelmezden öñ
Kimse ḳalmaz bil ecel geldükde şoñ

Kişi rızḳından ziyāde bil yimez
Yazılandan daḫı artuḳ söz dimez

Ger şükür biñ yüz şikāyetle ola
Āh u efġān nāle döndürmez ḳażā

Maḫzen-i bāde vü ġül olan ḫadem
Ṭūl ḳarı şemʿ-i söyünse yir mi ġam

İy ecel maṭlūbı gel dönme gitme gel
Rızḳuñı yi kim seni bulur ecel

1301 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şe[illegible]:
Bu ḫaber hem ʿaḳlī daḫı naḳlīdur

1302 bil: hīç T

-CXXXVIII-

Hikmet: İy tālib-i rızk tāleb eyle eyleme rızkuñ bi-kuşur sāha vāşıl olmamak muhāldur.

1307 [illegible]

Kimini ye rızkuñuñ kimin götür

Çün eceldür ṭālibüñ sakla edeb

Nireye cān kurtaram dirsin ʿaceb

1309 Rızk içün cehd eyle gerek eyleme

Virür Allāh dile gerek dileme

Şirübibr ağzında olsa lem-yezel

Seni yimezler meğer ire ecel

---

* vāşıl olmamak: gelmemek T

1308 eceldür: eceldün T

1309 eyle gerek eyleme: gerek eyleme T

-CXXXIX-

Ḥikmet: Her nesne ki anı el ḳomamışdur aña ādem eli irmek olmaz.

1311 İrmez el ḳonulmamış nesneye hiç
Bil ḳonulmışa irer ir u giç

Ḳıldı İskender ḥayāt ābın ṭāleb
Bulmadı çekdi ḳarañuda ta'ab

1313 Şol ki olmaya nasīb hiç ferd
Varsa almaya anı yüz şīr-i merd

---

* anı: T nüshasında bu kelime yoktur.

1311 Bil ḳonulmişe: Ḳonulan nesneye T

1312 Bulmadı: Bulmayup T

-CXL-

Pend: Ol nesne ki nasībüñ olmaya aña ṭālib olmaḳ ḳuru emek çekmekdür.

Çün nasīb olmaya ṣeyyāda semek
Māhī gider bu çeker ḳuru emek

İrmediyse māhīye ger vaḳt-ı fevt
Ḳuruda vü yaşda irmez aña mevt

Rūz u şeb rızḳa ḥarīs olmaḳ neden
Rızḳ elüñde vü ecel elinde sen

emek çekmekdur: emekdür T

-CXLI-

Ḥikmet: Māldār fāsıḳ altunla sıvanmış taş ve faḳīr ṣāliḥ ṭopraġa bulanmış dilber-i meh-veş gibidür.

Bāy-ı fāsıḳdur çürük ḳalaylu ḳūz
Ya kesekdür altuna banmış henüz

Ṣāliḥ u dervīşler maḥbūbdur
Toza ṭopraġa bulanmış ḫūbdur

Delḳ-i Mūsā'dur muraḳḳa' bu palās
Rīş-i Fir'avnī muraṣṣa' ol libās

Eyüler bulur şedāyidden ferāḥ
Devlet-i bed-ḫūnun encāmı tarḥ

Kimde kim var 'izz u devlet cāh bol
İstemez kim ḫasta ḫāṭır ola ol

Bilmez anı k'ol sarāda bulmaz ol

-CXLII-

Pend: Ḥasūd bī-güneh kişiye düşmen vė Allāh virdügi ni'metlere baḫīl olur.

Ni'met-i Ḥaḳḳ'a ḥasūd olur baḫīl
Düşmen olur bī-güneh kişiye bil

'Aḳlı eksük beynisüz merd-i ḥasūd
Zem ile dir ġıybet-i ṣāḥib-vücūd

Sen eger bed-baḫt iseñ iy rū-siyeh
Pür-hüner bir nīk-baḫta ne güneh

Bed-du'ā itme ḥasūda iy cüvān
Başına yiter belāsı cāvidān

Gel ḥasūda düşmen itme sen seni
Kim ḳafāsındadur anuñ düşmeni

1327 P nüshasında bu beyit yoktur.

-CXLIII-

Ḥikmet: ʿĀlim-i ʿāmil ü şākird mürīd u zāhid ʿālim ü şeyyāḥ ehl-i maʿrifet gerekdür.

Bī-irādet merd-i şākird iy emīn
ʿĀşıḳ-ı bī-zer gibi durur hemīn

Şol siyāhat eyleyen bī-maʿrifet
Ol ḳuşa beñzer ki yoḳ ḳuyruḳ ḳanat

Bī-ʿamel ʿālim diraḫt-ı bī-şemer
ʿİlmi yoḳ zāhid ḳapusuz ḳaṣr-ı zer

Bil budur taḥṣīl-i Ḳurʾān'dan murād
K'ola mevṣūf eyü ḫulḳ ile ʿibād

Sūre-i mektūb oḳıyup her nefes
Sīret-i ḫūb eyleyen taḥṣīl bes

-CXLIV-

Pend: ʿÂmī-i cāhil piyāde vü ʿālim-i kāhil süvār-ı ḫufte gibidür.

ʿÂmī-i cāhil ki ṭāʿatlar ider
Ol piyāde yollara düşmüş gider

ʿĀlim-i kāhil süvār-ı ḫuftedür
Dāʾimā bī-çāre vü āşüftedür

Ellerin ḳalduran ol bir ʿāṣī ḳul
Yegdür ʿucub ehli yüz ʿābidden ol

Ola çün ʿālim dil-āzār u ʿanīf
Yeg olur serheng ü dil-dār u ʿafīf

1333 Ol: Uş T / düşmüş: düşüp P

1335 ʿucub: P nüshasında bu kelime yoḳtur.

1336 serheng u dil-dār: serheng dil-dār T

-CXLV-

Pend: ʿĀlim-i bī- ʿamel zenbūr-ı bī-ʿasel gibidür.

1337 ʿĀlim olsa bī-ʿamel iy pāk-dīn
Bī-ʿasel zenbūra beñzerdür hemīn

Dīn mürüvvetsüz iri aruya gel
Nīş urma çünki virmezsin ʿasel

1337 beñzerdür: beñzer ol T

-CXLVI-

Ḥikmet: ʿĀbid-i ṭamaʿkār reh-zen ü bī-mürüvvet er çün zendür.

Olsa ʿābidde ṭamaʿ reh-zendür ol
Bī-mürüvvet olsa bir er zendür ol

Aḳ ṭon giymiş ḳarañu göñüllü er
Ẓāhiri zibā içi ḳuru ḥacer

İlden el çek ḫırḳa giy al bir ʿaṣā
Dile uzun it yenüñ dile ḳısa

Ḫalḳa dil uzatma dünyādan kesil
Nerm-güy ol ḳuru ġavġādan kesil

-CXLVII-

Hikmet: Gemisi ġarḳ olan tācir u ḳalenderīlerle hem-nīşīn olan mīrāş-ḫᵛār-ı fācirüñ ölince içinden ḥasret gitmez.

İki kişinüñ yüreginde müdām
Ateş-i ḥasret yanar her ṣubḥ u şām

Biri tācir kim gemisi ġarḳ ola
K'almış idi çoḳ metaʿ-ı ḫoş-bahā

Birisi mīrāş yimiş nāzenīn
Kim ḳalenderlerle oldı hem-nīşīn

Eylemezseñ der-miyān yaġmā-yı māl
Bil ki dervīşān görür ḳatlüñ ḥalāl

Yā oturup durma dervīşānla sen
Ya yele vir ḫānumān u cān u ten

Fīlcilerle yaḫud olma biliş
Yā fīl içün ḫāne yap çalış düriş

1344 metaʿı ḫoş-bahā: metaʿ u çoḳ bahā T

-CXLVIII-

Ḥikmet: Ḫil'at-i pādiṣāhīden fuḳarāya köhne ḳabā vü ʿābāsı ʿazīzdür.

Gerçi olur ḫil'at-ı sulṭān ʿazīz
Yeg faḳīre köhnece ḳaftan ʿazīz

Ger leẕīẕ olur ulular niʿmeti
Kendü nānuñ yeg ki azdur ḳıymeti

Kendü būstānuñda key terḫun tere
Yeg ilüñ būstānlarından yeksere

Kendü elüñ emecügi ḳutludur
Müft-i ekşi sirke baldan datludur

Aġniyānüñ yime ḫᵛānından leẕīẕ
Kim olur nān-ı faḳīr andan leẕīẕ

Rūz u şeb saʿy ile itdi kesb-i māl
Şübhe-i ḫalt-ı ḥarām ile ḥelāl

---

* pādiṣāhīden: ṣāhīden B,T

-CXLIX-

Ḥikmet: Kişi görmeyüp bilmedügi yola reh-bersüz gitmek ḫilāf-ı rey-i ehl-i ʿaḳldur.

Naḳż-ı tedbīr-i ulu'l-elbābdur
Hem ḫilāf-ı rāy-ı ʿālem-tābdur

Görmedügüñ yirleri bī-kār-bān
Yaluñuz yola düşüp olmaḳ revān

Eyleyüp bī-mār dārūda gümān
Şek ile nūş itmek anıdur ziyān

Ṣordılar ol ʿālim Ġazzalī'ye
Neyle irdüñ bu ulūm-ı ʿālīye

Didi ehle varmadan ʿar itmedüm
Bilmedügüm bilmeyince gitmedüm

ʿĀfiyet ümmīdi vār hem ḥāl-ı ḳabż
Çün ḥekīm üstād-ı kāmil göre nabż

Bildügüñ ṣor ki ṣormaḳ żilleti
Olısardür ʿilm ü devlet ʿilleti

1356 yirleri: yirlere T
1357 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Şüphe ile anı içmekdür ziyān
1360 ḥāl-ḳabż: ḥāl-ı feyż P
1361 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Devlet ü ʿilmüñ olısar ʿilleti

-CL-

Pend: Şunı ki bilesin ʿāḳibet bileceksin anı ṣormak salṭanat heybetine nāḳṣ virür.

Ol ki bilürsin bilinecekdür ol
Yoḳdur anı ṣormaġa taʿcīle yol

Bileceksin ṣorma pes şāh-ı cihān
Heybet-i şāhīye virürsin ziyān

Gördi Loḳmān çünki āhen nerm ü ḫoş
Oldı Davud'uñ elinde mūm-veş

Anı iʿlām idecegin bildi çün
N'olısar bu diyüp itmedi sāḫün

-CLI-

Pend: Kişi iḫvān-ı ṣafāyla bir mesken-i ḫālīde yek-dil olup muṣāḥabet gerekdür.

Ṣoḥbet ehline levāzımdan biri
Bu ki ola pāk u ḫālī yirleri

Çün Żaʿifī meskeni beytü'l-ḥazen
Ola ya mescidleyin dārü'l-ḥasen

Dāʾimā iḫvānla cemʿiyyet gerek
Her zamān yārāna tabʿiyyet gerek

Eyle söz söyle kʾolalar müntefiʿ
Cān ü dilden ḥaẓ ala tā müstemiʿ

Olsa Mecnūn ile ʿāḳil hem-zebān
Ḳıṣṣa-ı Leylī gerek anda hemān

1369 ala: ide T

-CLII-

Ḥikmet: Yaramazlarla hem-nīşīn olan anlaruñ ṭabi'atın dutmasa ṭarīḳatlarıyla müttehem olur.

Her ki bed-ḫūyān ile ola ḳarīn
Ya fesād ehliyle ola hem-nīşīn

Bil ṭarīḳatları ile müttehem
Ola olmazsa ṭabī'atda behem

Şol ḫarābātı ile peyvend olan
Zāhid u 'ābid gibi iy nev-cüvān

Ṣā'im ü ḳā'im ola ger rūz u şeb
Yir içer sarḫōş der ḫalḳ aña hep

Bed kişiler pendini iden ḳabul
Defter-i nādānīye ḳayd olur ol

İstedüm dānāya varup pend ben
Didi nādān ile peyvend olma sen

K'olasın ḫar ehl-i 'aḳl insān iseñ
Daḫı ebleh olasın nādān iseñ

---

* anlaruñ ṭabī'atın: ṭabī'atların T

-CLIII-

Ḥikmet: Her ki ehl-i ʿaḳldur vaḳt-ı dürüşt̄ide yumşaḳlık göstermek gerekdür.

Ḫalḳ-ı ʿālemde ḳamu maʿrūfdur
Ḥilm u rıfḳ ile şütür mevṣūfdur

Kim zimāmından dutup bir ṭıfl-i ḫurd
Çeküp iltür anı her ḳandaysa yurd

Yüz çevürmez añа ṭabʿiyyet ider
Niçe yüz ferseng anuñ ile gider

Līk bir yol gelse nā-geh hevl-nāk
K'ana varmaḳ olsa daʿi-i helāk

Ol ṣabī bilmezlüginden ol yañа
Çekmek itse virmez ol ṭıfla rıżā

Pes çeküp alur elinden ol zimām
Olmaz ol oġlana ayruḳ daḥı rām

Eylemek vaḳt-ı düriş̄tide lehv
Key ḳatı mazmūmdur ġayetde sehv

---

* göstermek: göstermemek T; P nüshasında ise "كوكسترمك" şeklindedir.

1383 zimām: licām T // oġlana ayruḳ daḥi rām: ṭıfla daḥı ol hīç rām T

1384 dürüş̄tide: dürüstide B,T

İtme oyuncaḳ ḫaṭarlu yirde sen
Eyleme kengel żararlu yirde sen

Didiler düşmen ḫorataylа ṣarīḥ
Dost olmaz diñle bu sözdür ṣaḥīḥ

Bil ki bu ṣūretden arturur ṭama‘
Kim vire furṣat deminde ol fezā‘

Kim saña lüṭf ide yüz sür tozına
Kim sitīze ide saç toz gözine

Öñegüye lüṭf ile sözdür ḫaṭā
Viremez pas dutmışa süḫan cilā

---

sen: hiç T // sen: hiç T
sözdür: sözi T
feza‘ : fera‘ P
saç toz: toz saç T
T nüshasında bu beyit şu şekildedir:
Luṭf ile söz öñegüyedur ḫaṭā
Pas dutana süḫan virmez cilā

-CLIV-

Ḥikmet: Bir cem'de söz söylenürken kendüyi ortaya atup söylemek cehlin iẓhār itmekdür.

Her ki ister māye-i faẓlını nās
Bilüp ideler buna medḥ u sipās

İlde söz bāzārı germ-ā-germ iken
Ortaya ḳor ol kişi naḳd-ı sühan

Pes bilinür pāye-i cehli anuñ
Her ne varsa māye-i cehli anuñ

Her ki 'āḳil merddür virmez cevāb
Meger ideler suʾāl ile ḫitāb

Söz mizācı ger ḥaḳ üzreyse dahı
Diñleyen ḥaml-ı muḥāl eyler ahı

---

* iẓhār itmekdür: iẓhārdur T

1390 ki: kim H,P

Pend: Ḥasteye marażuñ ne yirdedür dime zīrā ādemüñ ba'żı ʻużvın ẕikr itmek ʻaybdur.

Şeyḫ Saʻdī raḥmet itsün aña Ḥaḳ
K'oḳumış üstād-ı kāmilden sebaḳ

Çün derūn-ı cāmede bir yāreden
Ḫayli mecrūḥ idi ol nāzük beden

Kendünüñ şeyḫi meger aḥvālini
Ṣormaġa varurdı her gün ḥālini

Niçedür diyü ṣorardı gāh gāh
Ne yirüñdedür dimezdi merd-i rāh

Bu idi saḳunduġı ol ḫoş demüñ
Zīrā her ʻuzvi dinilmez ādemüñ

Kim sözin mizān-ı ʻaḳla urmaya
Cevherinde fā'ide hīç görmeye

Görmeyince sözde sen ʻayn-ı ṣavāb
Bil ḫaṭādur sā'ile virmek cevāb

Kisiye ger ṭoġru sözle bend ola
Yeg ki egri sözle bendden ḳurtıla

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Pend: Ḥasteye marażuñ ne yirdedür dime zira ba'żı ʻużvın ẕikri ʻaybdur.

-CLVI-

Ḥikmet: Kişiden nā-gah bir ḫaṭā vāḳi‘ olsa ḫalḳ anı dā'imā dilden ḳomazlar.

Kişi diler dilemezken nā-gehān
Bir emirde dise sebḳatla yalan

Lāzım olur añа ol ḳabre sürer
Belki yalancılığı ḥaşre sürer

Ḳazanur yalancılıḳ adını ol
Ḫalḳ añа yalancı dirler bol bol

Şol cerāḥat gibi k'onulsa tamām
Ḳalur üstünde nişān gitmez müdām

Yūsuf'uñ iḫvānı çünkim iy ṣadīḳ
Kiẕb ile mevṣūm oldılar ḥaḳīḳ

Olmaz oldı kendülere i‘timād
Daḥi toġru sözlerine i‘tiḳād

Toġrulukla her ki taḥṣīl ide nām
Bir günāhın ‘afv ider anuñ enām

1408 Bu beytin 1. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Pes olara olmaz oldı i‘timād

Ger bula yalancılıḳla iştihār
Ḫalḳ inanmaz ṭoġru söz dise hezār

Her ki peyveste ola ol rāst-gūy
Dutmaz anuñ bir yalanı nīk-ḫūy

Her ki duta kiẕb ile şöhret sühan
Rāst söylerse yalan didüñ di sen

1412 Bu beytin 1. mıṣraı T nüshasında şu şekildedir:
Duta şöhret her ki kiẕb ile sühan

Ḥikmet: Ḥaḳ-şinās olmayan ādemden nān nemek ḥaḳḳın bilür kelb yegdür dirler.

Ādem oğludur ecel-i kāinat
Erẕel-i mevcūd seg iy pāk-ẕāt

Böyle iken ittifāḳ-ı ʿāḳilān
Kāmilān ü fāżılān ṣāḥib-dilān

Didiler cümle ki kelb-i ḥaḳ-şinās
Ādemīden yeg k'ola ol nā-sipās

Bir segi red idüp itseñ yüz ʿaẕāb
Gitmez ol ḳapuñdan ister feṯḥ-i bāb

Süfleyi çoḳ oḫşayup çekme emek
Bī-aṣıl bilür mi hakk-ı nān nemek

Süfle az nesne içün dutar kenār
Kelbi dögsen çoḳ yine luṭfuñ umar

Bu söze ḳayildur ins ü cin melek
Yeg tuz etmek bilmez ādemden köpek

---

* yegdür dirler: yegdür T

-CLVIII-

Hikmet: Beden-perver olandan hüner ü bī-hünerden serverlik gelmez.

Lāyık olmaz bī-hünerde serverī
Nefs-perver idemez hüner-verī

1421 Yüki çoḳdur deyü itme gāve raḥm
Ḳo götürsün çünki besler şaḥm ü laḥm

Sen de semrimek dilersen gāv ṭek
Müft yiyüp içüp uyu çün eşek

---

* Beden-perver: Beden-perverde T

-CLIX-

Ḥikmet: İncīl'de mektūbdur iy benī-Ādem ġınāda şuġl-i māl faḳrde teng-hāl ya ḳanı benüm çün a'mal.

Didi İncīl içre ol Ḥayy ü Ḳadīm
Bañadur ḳulluḳ hemīn benüm Ḥakīm

İy benī-Ādem ḳanı bañā 'amel
'Ömr-i kūtehde ne bu ṭūl-i emel

Ger ġınā virsem idersin şuġl-i māl
Faḳrdan dil-teng olursın māh u sāl

Pes 'ibādet bañā ḳanda şükr ile
Yā ḥalāvet nirededür ẕikr ile

Ni'met olsa ġāfil ü maġrūrsın
Teng-dilsen ḫastesin maḥrūrsın

Sañā sarrada vü żarrada çü hāl
Bu ise Ḥaḳḳ'a 'ibādetdür muḥāl

---

* a'māl: ṣāliḥ a'māl T
1428 Bu ise: Bu ola T

-CLX-

Ḥikmet: Gāh olur şāhlar ḫāke berāber gāh olur faḳīrler emīr u server olurlar.

Ḥaḳ murādı neyse bulur yirini
Taḫt-i şāhīden düşürür birini

Birin urur yire virmez ḳūt da
Saḳlar ol birini baṭn-ı ḥūtda

Taḫt-i şāhīde Süleymān-veş du'ā
Ḳıl çü Yūnus baṭn-ı māhīde nidā

T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Gāh olur şāhlar ḫāke berāber u gāh olur faḳīrler server olurlar.

-CLXI-

Ḥikmet: Ḥaḳḳ'uñ celālinden ḫavāṣ ü hem-nāk cemālinden ʿāṣiyān dahı ümiḏ-i raḥmet-ı Raḥmān pāk iderler.

Tīġ ḳahrın çekse ger Ḳahhār Rab
Enbiyā vü evliyā baş çeke hep

Ġamze-i luṭfını depretse bir ān
ʿĀṣiyān ola ḳarīn-i ṣāliḥān

Ger ḫiṭāb-ı ḳahr ide ol rūz-i ḥaşr
Ḳalmaya ʿözr enbiyāya rūz-i neşr

Ger cemāl-i luṭfden açsa niḳāb
Eşḳıyādan cümle ref' ola ʿaẕāb

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Celāl-ı Ḥaḳ'dan ḫvāḳin ü hem-nāk u cemālinden ʿavām ümīdin pāk iderler.

1434 rūz-i neşr: yevm-i neşr T

-CLXII-

Ḥikmet: Dünyāda te'dīb-i Ḥaḳḳla müeddeb olan āḫiretde fevz ü ṣalāḥ u illā fiġān u ṣaḥda olur.

Her kime te'dib-i dünyādan ṣalāḥ
Gelse bulur ḥaşrde fevz ü felāḥ

Her ki bunda dutmaya rāh-ı ṣavāb
Pes ola anda giriftār-ı 'aẕāb

Ulular küçeklere ḫoş pend ider
Pend dutmayana muḥkem bend ider

Çün günāha kiçiler peyvend ider
Ulular pend ider andan bend ider

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Dünyāda te'dīb-i Ḥaḳ'la müeddeb olan āḫiretde ṣalāḥ u illa ṣaḥda olur.

Ḥikmet: Nīk-baḫt olanlar önce geçen eyü kişiler a'mālıyla muttaṣıf olurlar.

Nīk-baḫtān işler ef'āl-ı selef
Söylemedin vāḳı'aların ḫalef

Ḳalmayup hīç bir hikāyetden varaḳ
Ḥarf ḥarf oḳuyup aldılar sebaḳ

'Ālim olup 'āmil olmışlar ḳamu
[illegible]

Görmedin zindān-ı dünyā bendini
Ḫūb dutmışlar eyüler pendini

Nīk-baḫtān çekmediler hīç renc
Ellerine girdi māl-ā-māl genc

Pes bulardan ḳalmadı vāḳı'a hīç
Tā meṡel olup vire dillere pīç

Olmayınca uzun el kūteh şikest
Eylemez düzdān-ı bed kūteh dest

Dāma düşmiş görse bir mürġ-i ḥazīn
Dāneye bir ġayr murġ inmez yaḳīn

Pend ḳıl ġayruñ meṡāyıbın saña
Ġayra pend itmek seniydür nā-revā

Ġayrlardan 'ibret al iy ḫoş-sūḫan
Olmayasın tā ki 'ibret ġayra sen

1443 zindān-ı dünyā: bu ḥabs-ı dünyā T
1446 uzun el kūteh şikest: dest kūteh ya şikest T.

-CLXIV-

Ḥikmet: Anuñ ki ḳulaġı saġır ḫalḳ oldı ḥaḳ söz işitmek muḥāldur.

Yaradıldı çün irādet güşı ger
Neylesün bir ḳul işitmez iy püner

Çün saʿādet-keş kemendin aldı şeh
[illegible]

Ḳomadı dirlik ġamuñ Bārī Ulyan
Yok ümīẕe'l-ye's iḥda'r-rāḥateyn

Ol Ḫudā dostına k'ider ẕikr-i Rab
Rūz-ı raḫşande durur tārik-i şeb

Bu saʿādet zūr-ı bāzūdan degül
Belki baḫşāyış-ı Rabbānīdür ol

Kime feryād ideyin iy Kird-gār
Dād senden sañā iy Perverdigār

Kime reh-berseñ gider ṭoġru yola
Yolın urduguñ ebed güm-reh ḳala

1455 Kird-gār: bī-naẓīr T // iy Perverdigār: Şāh-ı bī-naẓīr T

-CLXV-

Ḥikmet: Soñı eyü olan faḳīr ʿāḳibeti yaramaz olan pādişāhdan yegdür.

1457 Şol gedā-yı ḫoş ki nīk-encāmdur
Yegdür ol şehden ki bed-fercāmdur

Ol ferāḥdan yeg ki ola soñı tarḥ

-CLXVI-

Ḥikmet: Aʿlādan ednāya dāimā iḥsāndur ednādan aʿlāya her ān küstāḫidur.

Āsumāndan yire raḥmetdür niṣār
Yirden göklere çıḳandur ġubār

Kātibüñ gönlinde olanın yazar
Kāse içinde olan ṭaşra sızar

Sañа ḫūyum gelmediyse ḫoş eger
Ḫūyuñı terk itme sen iy ḫoş püser

1461 Bu beyitin 1. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Sañа gelmediyse ḫoş ḫūyum eger

-CLXVII-

Ḥikmet: Ḫudā günde biñ ʿaybüñ görür örter hem-sāye ʿaybüñ görmez yüz söz söyler.

Günde yüz ʿaybun görür örter Ḫudā
ʿAyb görmez ḳoñşu söyler nā-sezā

1763 Gayb olsa bilse ger her ʿayb-i ehl-i ḥāl
Açılup şermende olaydı ricāl

Bilür olsa ġayb ger her ehl-i ḳāl
Ḫalḳdan olmazdı kes āsūde-ḥāl

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Kişinüñ Ḫudā günde biñ ʿaybın görür örter hem-sāye görmez yüz ʿayb söyler.

-CLXVIII-

Ḥikmet: Zer ma'denden ḳazmayla çıḳar baḫīlüñ cānın ḳazsañ elin açmaz.

Zer çıḳar ḳazmayla ma'denden çü nīl
Cānını ḳazsan elin açmaz baḫīl

[illegible]

Şundan u bundan ider çok cem'-i māl

Bir gün olur ḫāk-sār olmış yatur
Rāh-ı Ḥaḳ'da şerm-sār olmış yatur

Cem' kılduġı ḫazā'in-i cümle māl
Düşmeni elinde olur pāy-māl .

-CLXIX-

Ḥikmet: Her ki eli altında olanlara baḫşiş itmeye ʿāḳibet kendüye muḥtāc olana muḥtāc olur.*

Zīr-destānına baḫşiş itmeyen
Zīr-destān ayaġına ḳoya ten

Ḳuvvet-i bāzūsı var azmış yolın
Erlik ile ṣanma ṣır ʿāciz ḳulın

Zūr-menda rūzgārūñ devrine
Baḳ ki düşdüñ zūr-mendüñ cevrine

Ḫāk-ı pāy itme żaʿīfi iy güzīn
Zūr-mend eline girersin sakın

---

* olur: ola T

-CLXX-

Ḥikmet: Ḫalḳ içinde ḫilāf olsa dut kenār ṣulḥ olsa āsūde-ḥāl oturma her-bār.

Çünki ola ḫalḳ arasında ḫilāf
Hīç urmaz anda ʿāḳil sözde lāf

Keştī-i sulḥa ç'ola baḥr ittifāḳ
Lenger ol sen gitdi emvāc-ı nifāḳ

K'andadur dāʾim selāmet ber-kenār
Bunda ḫod vardur ḥalāvet bī-şümār

Ger ḳumar oynayan isterse düşeş
Didügi gelmez gelür bir ile beş

Ata meydanda çayır yeg ḳat ḳat
Çün ʿinān degül elinde mitsün at

---

* T nüshasında başlık şu şekildedir:
Ḥikmet: Ḫalḳ içinde ḫilāf olsa dut kenar eger sulḥ olsa āsūde-ḥāl ol.

1473 Bu beyitin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Sözde ʿāḳil anda urmaz hīç lāf

1474 Lenger: Leşḳer B,H // nifāḳ: figān T

-CLXXI-

Ḥikmet: Muḫliṣ olanlar her ferd insān eyü olduġın isterler.

Dir münācātında bir derviş-i pāk
İtme ya Rab bed ḳulun oda helāk

Raḥmetüñ baḥrına ġarḳ it bunları
Olsun ol ilde ḥarīrden ṭonları

Eyüler ḫod raḥmetüñdedür müdām
Anlaradur cāy-geh dārü's-selām

Eyülere raḥmeti gördüñ revā
Kemleri de sen yaratduñ iy Ḫudā

1481 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Sen yaratduñ kemleri de iy Ḫudā

Hikmet: Büzürgāne faẓl-i büzürgī besdür ri'āyet Küçüklere gerekdür.

Ol ki çarḫ-ı şāhīye ḫurşīddür
Cāme ḫātem vaż' iden Cemşīddür

Didiler varken faẓīlet ṣaġda
Oldı ḫātem ṣol küçük parmaġda

Ṣaġ elde bu faẓilet var iken
Ṣol ele ḫātemle bu zīnet neden

Didi besdür rāstī ṣaġa tamām
Yirinür ṣol olduġına çep müdām

Yā küçük parmaġa ḳonmaġa sebeb
N'oldı didiler didi ol ḫoş-edeb

Anlara faẓl-ı büzürgī bes durur
Bu küçükdür ḫordur bī-kes durur

Şeh Feridun'a çü naḳḳāşān-ı Çin
Didiler ne idelüm ḫargāh içün

Didi yaramazların ḳıluñ eyü
Yiter eyülere eylük āb-ı rū

1489 eyülere: eyülerde T

-CLXXIII-

Ḥikmet: Şāhlar ẓulmi def‘ ü şaḥne ḫūn-ḫārları ref‘ ü ḳāḍi meṣāliḥ-i şer‘ görmek içündür.

Şāhlar ẓülm ehli def‘ içün durur
Şaḥne ḫun-ḫārān ref‘ içün durur

Maṣlaḥatçu çün ola ṭarrārlar
Ḳāḍīlar bunlar içün yararlar

Her ne emre ḥükm itse ḳāḍiyān
İki ḫaṣm elbetde olmaz rāżiyān

Gerçi ‘ameldür şerī‘atle diri
Rāżī olmaz līk ḫaṣmınuñ biri

Ḥaḳ ẓuhūr eyleye çün neng eyleme
Lüṭf ile vir ṭarılup ceng eyleme

‘Aḳlı varsa luṭf ile virsün ḫarāc
Kim ra‘iyyetden alur serheng bāc

---

* şerī‘atle: ‘adāletle T

-CLXXIV-

Laṭīfe: Her kişinüñ dişi ḳamaşur ekşiden ḳāḍīlaruñ datludan ḳamaşur ʿacebdür.

Herkesün dişi ḳamaşur ekşiden
Datludandur ḳāḍīlar dişi neden

Yise rüşvet müddeʿiden bir ḫiyār
Ṯābit ider ḫaṣma on ḫarbüze zār

---

* ḳamaşur ekşiden: ekşiden ḳamaşur T

1496 Datludandur: Datlu olur T

-CLXXV-

Laṭīfe: Şaḥne-i ma'zūl ẓulmden ve kahbe-i pāre-zen fuḥşdan tevbe itmeyüp neylesünler.

Pīr-i ḳahbe ruspīlikden 'aceb
Tevbe itmeyüp nē itsün rūz u şeb

Şaḥne-i ma'zūl u dil-āzār mār
Neylesün pes olmayup ol tevbe-kār

Ol cüvāndur rāh-ı Ḥaḳ'da şīr-merd
K'ola ḫoş küşe-nişīn ü merd-i ferd

Pīr-i ḫod kendü yirinde ḳalḳamaz
Pes ḥarāma meyl idemez ḳış u yaz

Ḳuşaḳı bek er gerekdür bil cüvān
K'eyleye perhīz şehvetden her ān

Pīrlerde süst olur a'żā müdām
Başı yirde ide mi ālet ḳıyām

★ neylesünler: neylesün T
1500 ḫoş: bir T
1501 idemez: itmez T
1503 yirde: yirlerde P

-CLXXVI-

Ḥikmet: Pādişāhlara naṣīḥat iden cān u baş terkin urmaḳ gerekdür.

Şāhlar dā'im naṣīḥat dinlesün
Dillerin 'adl ü 'amelle eglesün

Şehlere līkin naṣīḥat eyleyen
Eylesün ḫoş terk-i cān u terk-i ten

Nāṣiḥ u 'ālim k'ola ehl-i hüner
Eylemesün bīm-i cān ümid-i zer

İy müvaḥḥid bu ne yüzden 'adl olur
Bu ne iḥsāndur bu nice beẕl olur

Geh ḳılursın ayaġına zer niṣār
Geh çekersin aña tīg-i āb-dār

Ne recā vardur bularda ne hirās
Böyledür bünyād-ı tevḥid-i ünās

Ḥikmet: Dā'imā ehl-i faẓl ü hüner dünyā ḥużūrundan maḥrūmlardur.

Bir uluya ṣordılar k'iy nīk-baḫt
Gönlümüzde var durur bir şübhe saḫt

Kim faẓīlet var iken ṣaġ elde çoḳ
Pes neden ṣol elde ḥātem ṣaġda yoḳ

Didi ol bilmez misin iy nīk-nām
Kim faẓīlet ehli maḥrumdur müdām

Ḳādir Allāh kim yaratdı taḫt ü baḫt
Baḫt virdi kimine kimine taḫt

1510 var durur: vardur P
1512 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında su şekildedir:
K'oldı ehl-i faẓl ḥirmānde müdām

-CLXXVIII-

Ḥikmet: Her ki merd-i āzādedür ḥavādiṯ-i rūzgārdan taġayyur bulmayup ḳulluġında dā'imā ṯābit ḳadem olur.

Bir ḥakīme ṣordılar kim iy ʿālim
Nām-ver niçe diraḫt varken ʿaẓīm

Ḫūb ḳāmet kimi kimi mīve-dār
Kimi ḫoş sāye kimisi pür-bahār

Kimi devḥa kimisi tāze nihāl
Her birinde var iken niçe ḫiṣāl

Pes ne ḥikmetdür bizi eyle ḫabīr
Serve niçün dirler āzād iy kebīr

Didi ol faẓl ehli dānā kim bular
Ṯābit olmazlar degüller ber-ḳarār

Var durur bunlar içün maʿlūm vaḳt
Kim muʿayyen daḫl olmaz hīç fevt

Tāze olurlar ola çün ol zamān
Bir zamānda daḫı pejmürde ḫazān

Serv olmaz bī-ḳarār u bī-ṯebāt
Serv solmaz çün bahār-ı kā'inat

---

* dā'imā ṯābit: ṯābit T
1514 diraḫt: ṣecer T

Serv olur ser-sebz dāimā yaz u ḳış
Vaḳtı ḫoşdur urmaz aña erre diş

Böyledür çün ḫaṣlet-i āzādegān
Adıdur pes serv-i azad iy cüvan

Aña dil virme ki tiz gelüp geçer
Ḥüsn-i dilber gibi yā māl-ı peder

Ḳādir iseñ naḫl gibi ol kerīm
Yāḫud ol āzād çün serv iy selīm

1522 aña erre: erre aña T
1524 Aña dil virme: Aña virme dil T

-CLXXIX-

Ḥikmet: Bilüp ʿamel itmeyen vė olup yimeyen dünyādan āḫirete taḥasür olup gitti.

İki ḫasta bulmayup hīç ʿāfiyet
Öldü götürdü taḥassür ʿāḳibet

Biri ol kim var idi vü yimedi
Biri bildi işlemedi dimedi

Olmaz ol kim ola bir fāżıl baḫīl
ʿAyb içün dimeye il ḳāl ü ḳil

Bir kerīm ādem ger itse biñ günāh
ʿAybını örter kerem bī-iştibāh

1527 bildi: bilüp T
1528 Bu beytin 2. mısraı T nüshasında şu şekildedir:
Ḫalḳ ʿayb çün dimeye ḳāl ü ḳil
1529 Bir kerīm T

-CLXXX-

Muṣannif kendüye naṣīḥat idüp taḫallüṣ beyān ider.

Pīr Muḥammed aḥkarü'l-ḫalki'l-faḳīr
Aż'afü'n-nāsi'ż-Ża'ifī el-ḥaḳīr

Ḫālıḳ'uñ bil sen de 'āḳiller gibi
Gitme bāṭıl yola ġāfiller gibi

Aġzuñı bend eyle 'ibret gözin aç
Baḳ bu ev nakşın gice yandı sirāc

Gülecek yir ṣanma bu dünyā evin
Ḳatı çoḳ aġla bu evde az sevin

Oynamaḳ gülmek olur ṣıbyānda
Lu'b olmaz kāmil insānda

Nāṣiḥuñ pendin işit der-güş ḳıl
Ḳalbüñi güyā dilüñ ḫāmuş ḳıl

Hem-reh-i İblīs olma iy püser
Eyle istiġfār aġla her seḥer

Nefsüñe ṭābi' olup itdüñ günāh
Yile virüp 'ömrüñi ḳılduñ tebāh

1534 kāmil: ehl-i faż1 T

Töhmet olan yire varma cehd ḳıl
Çıḳma ṭoġru yoldan olursın ḫacīl

Ġāfil olma düşmenüñ var düşmenüñ
Mevtüñ ister yanuña düşüp senüñ

İy müsāfir zād ḳayır sen saña
Bu beş on gün 'ömrdür bād-i hevā

Gül gibi çāk idisersin pīrehen
İltesin ya iltmeyesin bir kefen

Dehr elinden aġlamaġıl ġamda gül
Gül tikensüz ġonca bülbülsüz degül

Dāimā ġonca gibi açma dehen
Aġlā güldürme saña şeyṭānı sen

Varma ol yire k'ola fısḳ u fücūr
Kendüñi her ārzūdan eyle dūr

Nefsüñi pā-māl eyle zecr ile
Her menāhīden dün ü gün ḥacr ile

Ġuṣṣa gelse saña geh geh ġam degül
Gerçek erseñ aġlamayup ġamda gül

Niçe bir lehv ü melāhī ḳahḳaha
Niçe bir ḳulluġa dutasın ḳafā

1546 aġlamayüp: aġlamaġıl T

Sāz-kār ol yanmayasın nārda
Görmeyesin tā ʿaḏāb ol dārda

Her kişinüñ nāra uġrar çün yolı
Pes bu şenlik neye hey Tañrı ḳulı

Var öñüñde bir ʿaẓīm āteş yanar
Mücrim ü ʿāṣiye ider intiẓār

Yüküñ aġır yol uzaḳ merkep naḥīf
Her ṭaraf düşmen ṭolu sen bir żaʿīf

Yükü yeyniler ḳamu gelüp geçer
Yolda ḳalduñ sen ʿaḳılsız bī-ḫaber

Yüküñ aġır geçdiler ḳalduñ şoña
Yüküñi yiñlet ki giçesin öñe

Mevtden ḳaçma be-her ḥāl iy püser
Kimse ḳurtarmaz ecel peyki yeter

Ḥaşra Ḳur'ān'a inan budur eḏeb
Tañrı ḳorḳusında olġil rūz u şeb

Bunca cürm ü bunca ʿiṣyān ḳala mı
Sorısuz Firdevs'e girmek ola mı

İmdi gel ḥükm-i Ḫudā'ya rāżī ol
Tevbe eyle böyledür emr-i Resūl

1550 ider: ḳılur T

Dā'imā emr-i Ḫudā'ya ol mutī'
Kim ola saña Resūlu'llāh şefī'

Dā'im Allāh ḳullarına şefḳat it
Atañ anañ ḥürmetinde diḳḳat it

Ḫor baḳma kimseye dime ḥaḳīr
Ḫastalar ḥālin ṣor āzād it esīr

Her ki duta bu vaṣiyetlerümi
Ḥaḳ Resūlı ola anuñ hem-demi

Ḫᵛāce 'Aṭṭār'a Ḫudā'yā līnet it
Menzilin maḥşerde yarın cennet it

Şeyḫ Sa'dī cānına hem raḥmet it
Nārdan rūḥın ü cismin 'iṣmet it

Bu Muḥammed ümmetinüñ cümlesin
Yarlıġayup raḥmet eyle ya Mu'īn

Cürmüñi 'afv it Ża'īfī bendenüñ
Geç suçından bende-i efkendenüñ

Bu cevāhir çünki buldı intiẓām
Silk-i naẓm oldı Sitanbul'da niẓām

Bil muḥarrem ḫāmisi tārīḫ-i zan
Oldı bir ḳaç günde te'līf-i süḫan

Oḳıyanı diñleyeni yazanı
Ḳullaruñdur yarlıġaġıl ya Ġanī

Her ki ṣıdḳ ile du'ā ḳıla bāña
Añā çoḳ çoḳ raḥmet eylesün Ḫudā

Gel du'āya buḫl itme iy aḫī
Raḥmet olsun ḳo bāña sāña daḫi

Bizne cümle kā'inata ẕerresi
Yiter ol 'ummān-ı raḥmet ḳatresi

Kad vaḳa‘a'l-ferāġ min taḥrīr-i Bustān-ı Naṣāyıḥ ‘an yed-i aḥḳarü'l-maḥlūḳīn Pīr Muḥammed Evranos bin Nūreddīn eş-şehir bi'ż-Ża‘ifī el-Müderrisü'l-Mehdiyü'r-Rūmī fi-işrīn min seferi'l-muẓafferi fi sene işne ve sittin ve tis‘a mie.

Temmet Bustān-ı Naṣāyıḥ fi sādisi ‘aşere min zilḳa‘dete min şuhūr sene selāse ve sittine ve tis‘a mie min hicreti'n-nebeviyye men sannefehu ve naẓẓemehu ve huve Pīr Muḥammed bin Evranos bin Nūreddīn bin Fāris eş-şehir bi'ż-Ża‘ifīyi'r-Rūmiyyi'l-Ma‘denī raḥmetu'llāhi ‘aleyhi ve ‘alā ābā'ihi ve evlādihi ve ‘alā cemi‘i'l-mü'minīn ecma‘īn āmīn.

Ve ḳad vaḳa‘a itmām-i haẕe'l-kitābi'ş-şerīf ve defteri'l-laṭīf el-mevsūm bi-Kitāb-ı Bustān-ı Naṣāyıḥ fi yevm-i arba‘a ḳable'ż-ẓuhri fi yevmi's-sālisi min Recebi'l-müreccebi min şuhūr-i sene semāniye ve sittin ve tis‘a mie mine'l hicreti'n-nebeviyye sallallāhu ‘aleyhi ve sellem ketebehu min nüsḫati'l-musannifi efḳāri'l-‘ibādillāhi'l-Ḥalīm Muṣṭafā bin İbrāhim ‘afā ‘anhüma'l-‘Alīm bi-luṭfihi'l-Kerīm ve faẓlihi'r-Raḥīm.

İ‘lem eyyühe's-ṣāḥibü'l-erībü'l-müşfiḳu'l- ḥabīb lemmā eredtü en übeyyine mā fi ḳalbi ve rav‘i mine'l-‘iberi ve'n-naṣāyıḥı ve'l-ḥikāyāti femā vecedtü ḥāfiẓen vā‘iyen yaḥfiẓu maḳāleti kemā yanbaġi ve yaḥki ‘anni mā ḳultuhu bilâ ketemin ve ziyādetin ve nuḳsānin ille'l-ḳaleme feteveccehtü naḥvehu ve aradtuhu felem yücib mā ḳultu lehü fe aheztü's-sikine ve

25 kata'tü min sülâme enâmilihi kitâten kit'ate fetevecceh
26 ileyye bi'ż-żarîri ve'l-enîni tahte sikkini sümme vada'-
27 tü sâniyen ilâ 'unûkihi fe kata'tühü ilâ re'sihi ve şa-
28 kaktühü fenşakke fe ezhere lisâneyni fe aheze yetekelle-
29 me bi-lisâneyni fasihayni sümme lemmâ nazere düreri be-
30 lagâti ve nazmi fi silki'l- ibâreti'l-latîfeti gamese
31 fi bahri'l-mihbereti vagtesele bi-mâi'l-midâdi sümme ah-
32 rece re'sehü min tilke'l-bahri'l-esved ve'n-tesere min
33 'ayneyhi dumu'il miski katreten katrete 'alâ beyâzi'l-
34 kiratisi hattâ sâre külle eczâi kitâbî varaken varaka ve
35 ve safhaten safha ve satren satra bel harfen harfa mem-
36 luvven bi'l-miski'l-lezi yu'attir dimâge'l-'âşikîn ve'l-
37 müştakîn.*

Türkçe anlamı:

"Ey yakın ve şefkatlı dost! Kalbimden geçenleri, nasihat ve hikayelerimdeki ibretli sözleri açıklamak istediğim zaman bunları söylediğim şekilde ne eksik ve ne de fazla söyleyecek kalemden başka bir koruyucu bulamadım. Ona yöneldim. Ancak söylediklerime cevap vermedi. Bıçağı çıkarıp ucunu kestim; inleyerek teslim olup yattı. İkinci kez bıçağı dayayıp baş tarafına kadar kestim; ikiye bölündü. İki dilini çıkarıp açık bir üslûpla iki dilde konuşmaya başladı. Sonra [illegible] ibaremin tespihinin dizi-

---

* Bustan-ı Nasayıh'ın Topkapı Sarayı nüshasının "temmet" kısmında 1-4 arasındaki satırlar; Bibliothéque Nationale nüshasında 5-18; Hat Sanatları Müzesi nüshasında 19-37 ve 11-18; Philadelphia(USA)'daki nüshada ise 19-37 arasındaki satırlar yer almaktadır.

o kapkara denizden başını kaldırdı ve iki gözünden misk gibi gözyaşı beyaz kâğıdın üzerine damla damla düştü. Hatta kitabımın her tarafı bölüm bölüm, sayfa sayfa, satır satır belki harf harf aşıkların dimağlarını mest edecek bir koku saçtı."

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Yesevî, Kitâb-ı Divân-ı Sultânü'l-Ârifîn Hoca Ahmed Yesevî Hikmet, İstanbul, 1299(h).

A. Ziyaüddin, Râmuz el-Ehâdis(Tercüme eden: Abdülaziz Bekkine), C.I-II,İstanbul, 1988.

Akarsu, Kâmil, Zaifî Divânı, Gazi Üniv., Sos. Bil. Ens. (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, 1990.

Akçalı, Tipi, Kabusnâme, İstanbul Üniv., Edebiyat Fak. (yayımlanmamış mezuniyet tezi), İstanbul, 1966.

Ali Şir Nevaî, Mahbûbü'l-Kulûb, İstanbul, 1289.

" " " Mahbûbü'l Kulûb, Önsözle yayımlayan A. Kononov, Leningrad, 1948.

Anhegger, Robert, "16. Asır Şairlerinden Zaifî", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.IV. İstanbul,1949.

Arat, Reşat Rahmeti, Divânu Lugâti't-Türk Tercümesi, TDK Yay., 1951.

" " " Kutadgu Bilig I, TTK Yay., 1947.

" " " Kutadgu Bilig İndeksi, TDK Yay., 1979.

Âşık Çelebi, Meşâirü'ş-Şuârâ or Tezkere of Aşık Çelebi Haz: G. M. Meredith-Owens, London, 1971.

Atalay, Besim, Divânu Lugâti't-Türk Tercümesi, TDK Yay., 1986.

" " Divânu Lugâti't-Türk Dizini, TDK Yay., 1986.

Atlansoy, Kadir, Sırât-ı Müstakîm, Uludağ Üniv., Sos.Bil. Ens.(yayımlanmamış doktora tezi), Bursa, 1987.

Bâlî, Bahr-ı Nasâyıh, İstanbul Üniv. Ktp., Ty., Nu: 2303.

Banarlı, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, MEB Yay., İstanbul, 1987.

Buluç, Sadettin, "Şeyyad Hamza'nın Beş Manzumesi", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.VII, S.1-2, 1956.

Bursalı Mehmed Tâhir, Osmanlı Müellifleri, C.II, İstanbul, 1333.

Coşan, Esad, Ferrahnâme, Ankara Üniv., İlâhiyât Fak. (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara, 1966.

Cumbur, Müjgan, Gülsehrinin Mantıku't-Tayr'ı, Ankara Üniv.,DTCF, Ankara, 1952.

Çelebioğlu, Âmil, Mesnevî(Aslı, Nahifî Tercümesi, Latin Harflerine Çevirimi), İstanbul, 1961.

Dilaçar, A, Kutadgu Bilig İncelemesi, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

Dilçin, Dehri, Arap Alfabesine Göre Divânu Lugâti't-Türk Dizini, Ankara, 1957.

Eraslan, K., Divân-ı Hikmetten Seçmeler, Ankara,1957.

Ergin, Muharrem, Orhun Abideleri, İstanbul, 1980.

Gölpınarlı, A., Risâletü'n-Nushiyye ve Divân, İstanbul, 1965.

" " Türkçe Mesnevî Şerhi, İstanbul, 1973.

Gülşehrî, Mantıku't-Tayr, Önsözle yayımlayan: A. Sırrı Levend, Ankara, 1957.

Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuarâ, Haz: İbrahim Kutluk, C.II, Ankara, 1978.

İsen, Mustafa, "Türk Kültür Tarihinde Üsküplü Divân Şairleri", Sesler, Yıl:XXIV, S?229(Ekim) 1988.

" " "Türkçe'nin Üsküpteki Ses Bayrakları", Tan, 26 Eylül, 1987.

" " Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı(yayımlanmamış doktora tezi), Erzurum, 1979.

Kara, Mehmet, [illegible]
1990.

Karal, Enver Ziya, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzâde Süleymân'a Manisa Sancağı'nı İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetnâme", Belleten, C.VI., S.21-22, Ankara, 1942.

Kocatürk, V. Mahir, Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara, 1970.

Korkmaz, Zeynep, Mazburnâme Tercümesi, Ankara, 1973.

Köprülü, M. Fuad, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1980.

Kurnaz, Cemâl, "16. Asır Şairlerinden Zaifî'nin Fâl-i Murgân'ı", Şükrü Elçin Armağanı, Hacettepe Üniv., Edebiyat Fak. Yay., Ankara, 1983.

Kutlu, Mustafa, "Pendnâmeler" maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. VII, Ankara, 1983.

Levend- A. Sırrı, Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, Belleten'den ayrıbasım, TTK Yay., Ankara, 1963.

" " " Ali Şir Nevayî, TTK Basımevi, 1966.

" " " Siyasetnâmeler, Belleten 1962'den ayrıbasım, TTK Yay., Ankara, 1963.

Mansuroğlu, M., Çarhnâme, İstanbul, 1956.

" " Sultan Veled'in Türkçe Manzûmeleri, İstanbul, 1958.

" " "Şeyyâd Hamza'ya Ait Üç Manzûme", Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.I, S.3-4, İstanbul, 1946.

Mazıoğlu, Hasibe, "Türk Edebiyatında Pendnâmeler" II.Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 4-9 Ekim, 1976 (Tebliğ özetleri).

" " Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid İçin

Basımevi, ankara, 1981.

Muhammed Simsar, Oriental Manuscripts of the John Frederich Lewis Collection in the Free Library of Philadelphia, 1937.

Onan, N. Halil, "Şeyyâd Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla", DTCF Dergisi, C.VII, S.4, Ankara, 1949.

Sinan Paşa, Nasîhatnâme, İstanbul Üniv.Ktp.., Ty., Nu:1542.

Şemsettin Sami, Kamusü'l-A'lâm, C. V, İstanbul, 1314.

Tekin,Gönül Alpay, "Zaifî Külliyâtı'nın Yeni Bir Nüshası", Journal of Turkish Studies, Volume II, Cambridge, 1978.

Tekin, Tâlât, "İslâm Öncesi Türk Şiiri", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı I(Eski), Ocak, 1986.

"Karahanlı Dönemi Türk Şiiri", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II(Divan), Ocak, 1986.

Ünver, İsmail, "Mesnevî", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II(Divan Şiiri), Ankara, 1986.

Veled Çelebi(İzbudak) Divan-ı Türkî-i Sultan Veled, İstanbul, 1958.

Zaifî, Külliyât-ı Zaifî, Bibliothéque Nationale, Suplement, T. 572.

" Külliyât-ı Zaifî, İstanbul Hat Sanatları Müzesi, Nu: 840.

" Külliyât-ı Zaifî, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, Türkçe Yazmalar, Nu: 822.

" Külliyât-ı Zaifî, Free Library, John Frederick Lewis Kolleksiyonu, Nu: 36.

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi